

Вісник

Верховного Суду України

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, за 2010—2011 рр.

Судові рішення в адміністративних, господарських, кримінальних і цивільних справах

Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2011 р. (за даними судової статистики)

Складні питання судової практики, пов'язані з порукою

6(142)'2012

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Пилипчук П.П. — Голова Верховного Суду України, заслужений юрист України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — начальник управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — головний консультант служби керівника апарату Верховного Суду України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік АПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Мищенко С.М. — заступник голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — Перший заступник Голови Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік АПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, доцент;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор;

Ярема А.Г. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у цивільних справах, заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії)

© Верховний Суд України, 1996—2012

2 *Новини. Події. Факти* *News. Events. Facts*

3 *Висновки Верховного Суду України* *Conclusions of the Supreme Court of Ukraine*

3 **Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, за 2010—2011 рр.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decisions on the ground described in subparagraph 1 of paragraph 1 of Article 237 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine in 2010–2011

19 *Судова практика* *Judicial Practice*

19 **Рішення в адміністративних справах** Decisions in administrative cases

20 **Рішення у господарських справах** Decisions in commercial cases

23 **Рішення у кримінальних справах** Decisions in criminal cases

25 **Рішення у цивільних справах** Decisions in civil cases

28 Судова статистика *Judicial Statistics*

28 Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2011 р. (за даними судової статистики)

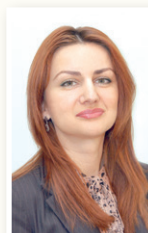
Analysis of the state of administration of justice by courts of general jurisdiction in 2011 (according to judicial statistics)

43 На допомогу судді *Providing Advice to Judge*

43 Романюк Я.М., Мельник З.П. Складні питання судової практики, пов'язані з порукою

Romaniuk Y.M., Melnyk Z.P.
On Complicated Issues of the Judicial Practice Related to the Bail

Міжнародні зв'язки *International Ties*

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

01043 Київ 43, вул. П. Орлика, 4-а, кімн. 109

Телефони:

голова редакційної колегії
(44) 253–3502,
відповідальний секретар
(44) 253–1683,
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

А.В. Гончарук,
Л.В. Мочалова,
К.С. Мусієнко,
П.О. Мусієнко,
О.І. Пархоменко

Верстка:

С.І. Самкова,
В.М. Горобченко

Фото:

П.О. Мусієнко

Переклад англійською:

І.В. Котова

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»
04119 Київ 119, вул. Мельникова, 83-а.
Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 19.06.2012

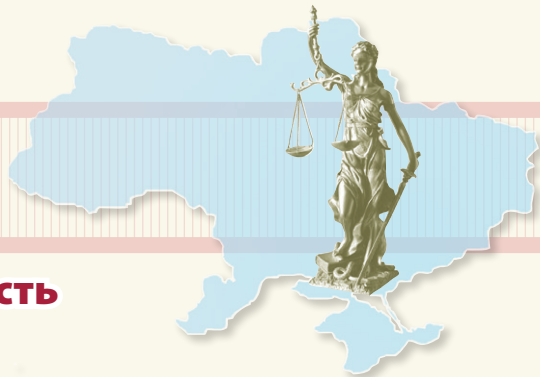
Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 283.

Наклад 3100 прим. Ціна договірна

Новини. Події. Факти

Голова Верховного Суду України взяв участь у церемонії складення присяги суддями

29 травня цього року Голова Верховного Суду України **Петро Пилипчук** взяв участь у церемонії складення присяги суддями, призначеними на посаду вперше.

Звертаючись на цьому заході до ново-призначених суддів, Президент України **Віктор Янукович** наголосив, що очікує від них вірності своєму покликанню, суддівській присязі та усвідомлення відповідальності перед суспільством і державою. «Хочу, щоб ви пам'ятали: Феміда має бути сліпою лише до звань, посад і грошей, але не до людських дол», — зауважив Глава держави і висловив впевненість, що ново-призначені судді зроблять свій внесок в удосконалення правової системи держави та утвердження верховенства права в суспільстві.

У заході також взяли участь Перший заступник Голови Верховного Суду України, голова Ради суддів України **Ярослав Романюк** та суддя Верховного Суду, голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України **Ігор Самсін**.

Наша багаторічна співпраця з журналом «Право України» — надзвичайно плідна й взаємокорисна

Загальнонаціональний науково-практичний юридичний журнал «Право України», співзасновником якого з 1938 р. є Верховний Суд України, відзначив 90-річчя з дня заснування. Урочистості з нагоди цієї дати відбулися 31 травня 2012 р. у Києві в «Українському домі»

У спільному засіданні засновників видання, членів наукової ради та редакційної колегії, юридичної громадськості України взяв участь Перший заступник Голови Верховного Суду України, член редакційної колегії цього журналу **Ярослав Романюк**.

Від імені Голови Верховного Суду України, члена редакційної колегії журналу «Право

України» **Петра Пилипчука**, суддів та працівників апарату **Ярослав Романюк** привітав творчий колектив часопису, його авторів та читачів зі знаменною датою і зазначив, що внесок цього фахового видання у розвиток вітчизняної юридичної думки важко переоцінити.

Перший заступник Голови Верховного Суду України зауважив, що велика заслуга видання, яке очолює знаний фахівець — доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України **Олександр Святоцький**, — не лише в розвитку юридичної науки, а й у формуванні судової практики, забезпеченні її єдності на основі міжнародних стандартів, і, зокрема, судової практики Європейського суду з прав людини. Додатки до

журналу, серед яких — і «Європейський суд з прав людини. Судова практика», користуються повагою у юристів-практиків, наступний випуск кожного завжди очікується читачами.

Ярослав Романюк відзначив, що Верховний Суд України має за честь бути співзасновником цього шанованого видання, багаторічна співпраця з яким є надзвичайно плідною й взаємокорисною, та висловив сподівання, що і надалі вона сприятиме розбудові правової держави.

Перший заступник Голови Верховного Суду України побажав колективу редакції, редакційній колегії, науковій раді та всім причетним до творення видання гострого пера, незгасної енергії, успішного поступу на наступні десятиліття і вручив ювілярам барельєф історичної будівлі Кловського палацу, в якому працює Верховний Суд України. Також **Ярослав Романюк** оголосив, що наказом Голови Верховного Суду України від 31 травня 2012 р. Почесною відзнакою Верховного Суду України «За вірність Закону» нагороджено членів наукової ради журналу «Право України» **А.П. Гетьмана, В.П. Тихого** та членів редакційної колегії **В.Г. Буткевича, М.І. Козюбру, П.М. Рабіновича, В.Ф. Сіренка, І.А. Тимченка**.

В урочистостях взяв участь і суддя Верховного Суду України, член редакційної колегії журналу «Право України» **Іван Шицький**.

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, за 2010—2011 рр.

Справи зі спорів з приводу забезпечення громадського порядку та безпеки, зокрема, правового статусу фізичної особи

У зв'язку з тим, що у Переліку держав і періодів бойових дій на їх території, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України (далі — Перелік, КМУ відповідно) від 8 лютого 1994 р. № 63 «Про організаційні заходи щодо застосування Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», відсутні республіки Закавказзя, а також за змістом примітки 6 до зазначеного Переліку стосовно можливості визнання осіб учасниками бойових дій, якщо такі мали

місце в інших країнах після грудня 1979 р., та не зазначені у Переліку, її положення поширюються лише на військових фахівців, які направлялися Генеральним штабом Збройних Сил колишнього Союзу РСР у країни, на території яких велися бойові дії і пільги яким надавалися на підставі довідок 10 Головного управління Генерального штабу Збройних Сил СРСР про їх особисту участь у бойових діях (постанова Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 21-162a11).

Справи зі спорів з приводу реалізації державної політики у сфері економіки

Справи щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності Державної митної служби та її органів, а також за їх зверненнями

1. Аналіз положень МК (чинного на час виникнення спірних правовідносин) та постанов КМУ від 9 квітня 2008 р. № 339 «Про затвердження Порядку здійснення контролю за правильністю визначення митної вартості товарів» та від 20 грудня 2006 р. № 1766 «Про затвердження Порядку декларування митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України, та подання відомостей для її підтвердження» дає підстави вважати, що митні органи мають виключну компетенцію в питаннях перевірки та контролю правильності обчислення декларантом митної вартості.

Разом з тим дискреційні функції митних органів мають законодавчі обмеження у випадках незгоди із задекларованою митною вартістю. До таких обмежень, зокрема, належить процедура консультацій між митним органом і декларантом з метою обґрунтованого вибору підстав для визначення митної вартості та обов'язок послідовного вибору методів (від першого до шостого) визначення митної вартості, як установлено ч. 5 ст. 266 МК (постанова Верховного Суду України від 21 січня 2011 р. у справі № 21-56a10).

2. Дії митного органу щодо застосування шостого (резервного) методу визначення митної вартості товару без послідовного застосування попередніх п'яти,

як це встановлено ч. 5 ст. 266 МК, та без обґрунтування неможливості їх застосування є неправомірними (постанови Верховного Суду України від 7 лютого 2011 р. у справі № 21-76a10, від 14 листопада 2011 р. у справі № 21-213a11, від 21 листопада 2011 р. у справі № 21-222a11).

3. Передбачене ст. 355 МК порушення митних правил, яке полягає в заявленні у вантажній митній декларації неправдивих відомостей як підстави для звільнення від сплати податків і зборів, що спричинило їх недобори до бюджету, не можна вважати триваючим, а тому за правилами ч. 1 ст. 38 КпАП та ч. 1 ст. 328 МК адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня його вчинення (постанови Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 21-37a11, від 20 червня 2011 р. у справі № 21-97a11).

4. Відповідно до ст. 342 МК перешкоджання посадовій особі митного органу під час здійснення нею митного контролю або провадження в справах про контрабанду та порушення митних правил у доступі до товарів, транспортних засобів і документів, а також неперед'явлення в установленій законодавством строк без поважних причин таких товарів, транспортних за-

собів і документів посадовій особі митного органу чи призначеному нею експерту або спеціалісту тягнуть накладення штрафу у розмірі до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

При пред'явленні в установленій законодавством строк усіх затребуваних документів в оригіналі ненадання затребуваних копій документів не охоплюється складом правопорушення зазначеної норми (постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011 р. у справі № 21-200а11).

5. За змістом ст. 267 МК та чинного законодавства про право інтелектуальної власності при визначенні митної вартості оцінюваних товарів до ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті, слід додавати роялті у разі, якщо покупець сплачує їх на виконання умови продажу оцінюваних товарів (постанова Верховного Суду України від 31 жовтня 2011 р. у справі № 21-315а11).

6. У разі якщо митний орган, приймаючи вантажну митну декларацію, самостійно визначає мит-

ну вартість товару та пропускає товар на митну територію України (після сплати імпортером передбачених законом податків і зборів), то в подальшому він не має правових підстав для прийняття податкових повідомлень про донарахування податкових зобов'язань, за винятком випадку, коли за наслідками службової перевірки або розгляду кримінальної справи встановлено змову між декларантом і митним органом, спрямовану на заниження обов'язкових платежів.

В інших випадках за умови обґрунтованої підозри, що під час пропуску товарів і транспортних засобів через митний кордон України було допущено порушення законодавства України, митний орган має право продовжити здійснення митного контролю, за наслідками якого донарахувати обов'язкові платежі, якщо протиправні дії декларанта спричинили їх недобір (постанова Верховного Суду України від 7 листопада 2011 р. у справі № 21-223а11).

Справи щодо організації господарської діяльності

7. За змістом п. 11.29 ст. 11 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин); ст. 1 Закону України від 18 січня 2001 р. № 2238-III «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 років»; п. 2.15 ст. 2 Закону України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства України», а також підзаконних актів: розпорядження КМУ від 10 травня 1999 р. № 391, положень Державного класифікатора видів економічної діяльності, затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 26 грудня 2005 р. № 375, використання риболовецьким підприємством у виготовленні сільськогосподарської продукції виловленої морської риби як природного ресурсу загального користування не позбавляє таке підприємство статусу сільськогосподарського товаровиробника (постанови Верховного Суду України від 24 грудня 2010 р. у справі № 21-57а10, від 21 січня 2011 р. у справі № 21-61а10, від 21 січня 2011 р. у справі № 21-73а10).

8. У зв'язку з тим, що суб'єкт підприємницької діяльності у заявці на придбання торгового патенту вказав усі необхідні відомості (реквізити), передбачені ч. 4 ст. 2 Закону України від 23 березня 1996 р. № 98/96-ВР «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» (чинного на час виникнення спірних правовідносин) відмова податкового органу з посиланням на відсутність у нього розташованих на території відповідного населеного пункту філій, а також надання ліцензії

на здійснення господарської діяльності з організації та утримання гральних закладів, є необґрунтованою (постанова Верховного Суду України від 23 травня 2011 р. у справі № 21-47а11).

9. Порядок надання у 2009 р. спеціальних дозволів на користування надрами, затверджений Постановою КМУ від 17 червня 2009 р. № 608, може встановлювати додаткові підстави для припинення права користування надрами (таке право надано ч. 4 ст. 26 Кодексу України про надра), але він не може змінювати правило, відповідно до якого у разі незгоди користувачів з припиненням права на користування надрами за неналежне користування, припинення такого права здійснюється у судовому порядку (постанови Верховного Суду України від 25 червня 2011 р. у справі № 21-36а11, від 19 вересня 2011 р. у справі № 21-164а11).

10. За змістом статей 5, 6, 7, 10 Закону України від 5 квітня 2007 р. № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» порушення органом державного нагляду (контролю) вимог цього Закону щодо оформлення та надання суб'єкту господарювання повідомлення (направлення) про перевірку та посвідчення на здійснення перевірки є підставою для недопущення останнім посадових осіб органу до здійснення заходів державного нагляду (контролю). У разі невикористання суб'єктом господарювання цього права такі порушення не є безумовною підставою для скасування рішення органу державного нагляду (контролю), прийнятого за наслідками проведених заходів (постанова Верховного Суду України від 19 вересня 2011 р. у справі № 21-130а11).

Справи щодо державного регулювання цін і тарифів

11. За змістом ч. 3 ст. 9 Закону України від 17 червня 1999 р. № 758-XIV «Про державне регулювання вироб-

ництва і реалізації цукру» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), постанови КМУ від

2 червня 2000 р. № 868 «Про деякі питання державного регулювання виробництва і реалізації цукру», Положення про Державну інспекцію з контролю за цінами, затвердженого постановою КМУ від 13 грудня 2000 р. № 1819, Інструкції про порядок застосування економічних та фінансових (штрафних) санкцій органами державного контролю за цінами, затвердженої спільним наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України і Міністерства фінансів України від 3 грудня 2001 р. № 298/519, Державна інспекція контролю за цінами на виконання покладених на неї завдань має право ухвалювати рішення про застосування відповідно до законодавства адміністративно-господарських санкцій за порушення порядку формування, встановлення та застосування цін (тарифів).

Зазначене рішення відповідно до ч. 3 ст. 9 цього Закону не може бути примусово виконане без звернення органів державного контролю за цінами до суду з позовом про примусове стягнення суми економічних санкцій (постанова Верховного Суду України від 7 лютого 2011 р. у справі № 21-70a10).

12. Порядок декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари, затверджений постановою КМУ від 17 жовтня 2007 р. № 1222, не зобов'язує суб'єкта господарювання декларувати зміни оптово-відпускних цін на перелічені у п. 1 цього Порядку продовольчі товари із метою подальшого використання такого товару покупцем, зокрема, як сировини для переробки чи як готової продукції (постанова Верховного Суду України від 7 лютого 2011 р. у справі № 21-71a10).

13. Оскільки тарифи (прейскуранти) на роботи і послуги, що виконуються і надаються за плату установами та закладами державної санітарно-епідеміологічної служби, затверджені постановою КМУ від 27 серпня 2003 р. № 1351 «Про затвердження тарифів (прейскурантів) на роботи і послуги, що виконуються і надаються за плату установами та закладами державної санітарно-епідеміологічної служби» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), включали податок на додану вартість, то додаткове нарахування такого податку у розмірі 20 % на фіксовані тарифи, затверджені цією постановою, є протиправним (постанова Верховного Суду України від 23 травня 2011 р. у справі

№ 21-34a11, від 25 червня 2011 р. у справі № 21-150a11, від 25 червня 2011 р. у справі № 21-154a11, від 19 грудня 2011 р. у справі № 21-254a11, від 27 грудня 2010 р. у справі № 21-31a10).

14. За змістом пунктів 1, 2 Указу Президента України від 3 жовтня 1992 р. № 493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» нормативно-правові акти, що видаються органами виконавчої влади та які зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян, підлягають державній реєстрації. При цьому державну реєстрацію нормативно-правових актів Київської міської державної адміністрації, в тому числі щодо зміни тарифів на комунальні послуги, здійснює Київське міське управління юстиції.

Також у Рішенні Конституційного Суду України від 25 грудня 2003 р. № 21-рп/2003 у справі за конституційним поданням Президента України та конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин 1, 2, 3, 4 ст. 118, ч. 3 ст. 133, частин 1, 2, 3 ст. 140, ч. 2 ст. 141 Конституції України, ст. 23, п. 3 ч. 1 ст. 30 Закону України від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ «Про державну службу», статей 12, 79 Закону України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні», статей 10, 13, 16, п. 2 розд. VII «Прикінцеві положення» Закону України від 15 січня 1999 р. № 401-ХІV «Про столицю України — місто-герой Київ», статей 8, 10 Закону України від 9 квітня 1999 р. № 586-ХІV «Про місцеві державні адміністрації», ст. 18 Закону України від 7 червня 2001 р. № 2493-ІІІ «Про службу в органах місцевого самоврядування» (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у м. Києві) зазначено, що Київська міська державна адміністрація є єдиним в організаційному відношенні органом, який виконує функції виконавчого органу Київської міської ради та паралельно функції місцевого органу виконавчої влади. З питань, віднесених до відання місцевого самоврядування, цей орган підзвітний і підконтрольний Київській міській раді, а з питань здійснення повноважень у сфері виконавчої влади — Кабінету Міністрів України (постанова Верховного Суду України від 28 листопада 2011 р. у справі № 21-246a11).

Справи щодо управління об'єктами державної (комунальної) власності, у тому числі про передачу об'єктів права державної та комунальної власності; здійснення державних закупівель

15. Відповідно до п. 1 розд. X «Перехідні положення» ЗК (у редакції, що діяла на час прийняття міською радою спірного рішення) у разі прийняття відповідними органами рішення про погодження місця розташування об'єкта або про надання дозволу на розроблення проекту відведення земельної ділянки до 1 січня 2008 р. передача в оренду таких земельних ділянок із земель державної або комунальної власності здійснюється без проведення земельних торгів.

У зв'язку з цим, а також відповідно до ст. 11, підпункту 9 п. «б» ч. 1 ст. 33 Закону України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні», статей 181, 184 ЗК, рішення виконкому про надання третій особі дозволу на розроблення проекту землеустрою, прийняте ним у межах, визначених цим Законом повноважень, делегованих йому міською радою згідно із чинним на той час рішенням останньої, було підставою для прийняття міською радою рішен-

ня про затвердження проекту відведення земельної ділянки та передачу її в оренду без проведення земельних торгів (аукціонів; постанови Верховного Суду України від 14 березня 2011 р. у справі № 21-12а11, від 21 листопада 2011 р. у справі № 21-208а11).

16. Органи місцевого самоврядування не можуть скасовувати свої попередні рішення, вносити до них зміни, якщо відповідно до приписів цих рішень виникли правовідносини, пов'язані з реалізацією суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтере-

сів, і суб'єкти цих правовідносин заперечують проти їх зміни чи припинення.

Акти органів місцевого самоврядування, що не мають нормативного характеру, є актами одноразового застосування, дія яких припиняється фактом їхнього виконання, у зв'язку з чим не можуть бути скасовані чи змінені органом місцевого самоврядування після їх виконання (постанови Верховного Суду України від 6 червня 2011 р. у справі № 21-50а11, від 24 жовтня 2011 р. у справі № 21-309а11).

Справи щодо реалізації спеціальних владних управлінських функцій в окремих галузях економіки

17. Згідно з порядком участі підприємств паливно-енергетичного комплексу у процедурі погашення заборгованості, визначеним ст. 3 Закону України від 23 червня 2005 р. № 2711-IV «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу», виключення з Реєстру підприємства паливно-енергетичного комплексу здійснюється у випадку та в порядку, передбаченому підпунктами 3.5.1, 3.5.2 п. 3.5 ст. 3 цього Закону.

Порушення підприємством при наданні звітності за результатами проведених розрахунків строків, встановлених Порядком надання звітності підприємствами,

внесеними до Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу, які беруть участь у процедурі погашення заборгованості, затвердженого наказом Міністерства палива та енергетики України від 22 грудня 2005 р. № 612, не тягне виключення підприємства з Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу, оскільки відповідно до зазначеного Закону підставою для цього є ненадання вказаної звітності протягом трьох місяців з дня видання Міністерством палива та енергетики України відповідного наказу (постанова Верховного Суду України від 21 лютого 2011 р. у справі № 21-79а10).

Справи зі спорів з приводу забезпечення сталого розвитку населених пунктів та землекористування

1. Відповідно до положень статей 120 ЗК та 377 ЦК з моменту набуття права власності на жилий будинок (будівлю або споруду) у набувача виникає право (власності чи користування) на земельну ділянку, на якій розміщений цей об'єкт, а з ним — і обов'язок сплачувати земельний податок чи орендну плату (постанови Верховного Суду України від 24 грудня 2010 р. у справі № 21-54а10, від 24 грудня 2010 р. у справі № 21-59а10).

2. За змістом ч. 1 ст. 141 ЗК припинення права користування земельною ділянкою з підстави припинення установи допускається лише у разі, коли припинення останньої виключає правонаступництво (постанова Верховного Суду України від 21 лютого 2011 р. у справі № 21-3а11).

3. За змістом ч. 4 ст. 29 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) плата за реєстрацію державних актів та пов'язані з нею послуги не повинна стягуватися з громадян, яким земельні ділянки передані безоплатно у власність відповідно до ст. 121 ЗК.

Застосування Державною інспекцією з контролю за цінами економічних санкцій до підприємства за порушення вимог зазначеного Закону повинно здійснюватися у строки, встановлені ст. 250 ГК (поста-

нова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 21-75а10).

4. Договір іпотеки, що містить застереження про задоволення вимог кредитора чи договір про задоволення вимог іпотекодержателя, укладені до набрання чинності Законом України від 25 грудня 2008 р. № 800-IV «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва», були правостановлюючими документами, на підставі яких проводиться реєстрація права власності на об'єкт нерухомого майна (постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 21-131а11).

5. За змістом ст. 29 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), статей 196, 202, 204 ЗК, Тимчасового порядку ведення державного реєстру земель, затвердженого наказом Державного комітету України по земельних ресурсах від 2 липня 2003 р. № 174, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25 липня 2003 р. за № 641/7962, стягнення регіональною філією Центру Державного земельного кадастру при Державному комітеті України по земельних ресурсах, яка у розумінні зазначеного Закону є місцевим органом державної реєстрації прав, стягнення плати

із громадян за реєстрацію державних актів та пов'язані з нею послуги, яким земельні ділянки передані безоплатно у власність відповідно до ст. 121 ЗК, є протиправним, а застосування економіч-

них санкцій за порушення державної дисципліни цін — обґрунтованим (постанова Верховного Суду України від 21 листопада 2011 р. у справі № 21-305a11).

Справи зі спорів з приводу охорони навколишнього природного середовища

Порядком надання у 2007 р. спеціальних дозволів на користування надрами, затвердженим постановою КМУ від 14 березня 2007 р. № 480, визначена процедура надання таких дозволів у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Пунктом 19 цього Порядку однією з підстав анулювання дозволу визначено невикористання суб'єктом господарської діяльності ділянки надр без поважних причин протягом двох років з початку дії спеціального дозволу.

Згідно з ч. 3 ст. 26 Кодексу України про надра зазначений нормативний акт може визначати додаткові підстави для припинення користування надрами, проте він не може змінювати встановлену цим Кодексом норму, відповідно до якої у разі незгоди користувачів з припиненням права на користування надрами за неналежне користування ними припинення такого права здійснюється у судовому порядку (постанова Верховного Суду України від 19 вересня 2011 р. у справі № 21-164a11).

Справи зі спорів з приводу реалізації податкової політики та за зверненнями податкових органів

Справи щодо реалізації загальних засад оподаткування; погашення зобов'язань платників податків перед державними цільовими фондами

1. Норми Закону України від 23 грудня 2004 р. № 2285-IV «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та законів про внесення змін до нього, якими було введено заборону у 2005 р. проводити реструктуризацію або списання заборгованості суб'єктів господарювання за податками, зборами та зупинено дію підпунктів «в» і «г» підпункту 18.2.1 п. 18.2 ст. 18 Закону України від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про податок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), не визнані неконституційними. Зазначені закони прийнято пізніше із перелічених вище законодавчих актів, що надає їм перевагу при вирішенні судами питання, нормою якого закону слід керуватися під час розгляду справи.

Положення ст. 68, п. 7 ст. 75 Закону України від 23 грудня 2004 р. № 2285-IV «Про Державний бюджет України на 2005 рік» свідчать про відсутність правових підстав для здійснення органами державної податкової служби списання безнадійного податкового бор-

гу, що виник внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин) у 2005 бюджетному році (постанова Верховного Суду України від 28 березня 2011 р. у справі № 21-22a11).

2. За змістом ч. 2 ст. 19 Конституції, статей 17, 50 КАС, аналізу завдань, функцій, прав та обов'язків податкових органів, визначених у Законі України від 4 грудня 1990 р. № 509-XII «Про державну податкову службу в Україні» особливості процесуальної правосуб'єктності державної податкової інспекції як суб'єкта владних повноважень в адміністративному судочинстві полягають у можливості звернення до суду лише у разі, якщо таке право передбачено законом.

У зв'язку з цим у податкових органів відсутні повноваження щодо оскарження до адміністративного суду рішення органу місцевого самоврядування про встановлення суб'єкту господарювання додаткових пільг з оподаткування в межах сум, що надходять до територіальної громади (постанова Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 21-206a11).

Справи щодо адміністрування окремих податків, зборів та обов'язкових платежів:

► податку на додану вартість (крім бюджетного відшкодування з податку на додану вартість), що адмініструється органами державної податкової служби

3. За змістом підпункту 7.2.4 п. 7.2 ст. 7 та ст. 9 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР

«Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) за умови фактичного здійснення господарської операції наявність у особи права складати податкові накладні пов'язане з фактом її реєстрації як платника ПДВ. При цьому зазначеним Законом не була передбачена

можливість анулювання свідоцтва платника ПДВ з моменту його видачі.

Помилковим є висновок про те, що позивач не підтвердив своє право на податковий кредит з огляду на визнання судом недійсними установчих документів його контрагента, який видав податкові накладні за цими господарськими операціями, у зв'язку з тим, що ухвалені судові рішення та пов'язане з ним подальше анулювання свідоцтва платника ПДВ не призвели до недійсності всіх договорів, укладених із моменту державної реєстрації такої особи до моменту виключення її з державного реєстру, та не позбавили правового значення податкові накладні, видані відповідно до вимог підпункту 7.2.4 п. 7.2 ст. 7 зазначеного Закону за такими господарськими операціями (постанова Верховного Суду України від 10 грудня 2010 р. у справі № 21-43а10).

4. При визначенні об'єкта оподаткування платник ПДВ, який підпадає під дію п. 11.29 ст. 11 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), і податкове зобов'язання, і податковий кредит декларує за спеціальною (скороченою) податковою декларацією. Оскільки позивач, реалізуючи продукцію, на підставі зазначеної норми не сплачує цей податок до бюджету, а декларує податкові зобов'язання за спеціальною податковою декларацією, використовуючи кошти відповідно до Порядку акумуляції та використання коштів, які нараховуються сільськогосподарськими товаровиробниками — платниками ПДВ щодо операцій з продажу товарів (робіт, послуг) власного виробництва, включаючи продукцію (крім підакцизних товарів), виготовлену на давальницьких умовах із власної сільськогосподарської сировини, затвердженого постановою КМУ від 26 лютого 1999 р. № 271 (втратила чинність на підставі постанови КМУ від 2 квітня 2009 р. № 291), то й податковий кредит із ПДВ, сформований за операціями із придбання основних засобів і послуг, має включатися до тієї самої декларації (постанови Верховного Суду України від 21 січня 2011 р. у справі № 21-53а10, від 31 січня 2011 р. у справі № 21-78а10, від 28 лютого 2011 р. у справі № 21-81а10, від 17 грудня 2010 р. у справі № 21-10а10, від 4 липня 2011 р. у справі № 21-112а11).

5. За змістом підпунктів 7.4.1, 7.4.5 п. 7.4 ст. 7 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) придбання товарів (робіт, послуг), вартість яких відноситься до складу валових витрат виробництва (обігу) та основних фондів чи нематеріальних активів, що підлягають амортизації, є визначальною умовою для виникнення у платника податку права на формування податкового кредиту.

Невиконання контрагентом свого зобов'язання зі сплати ПДВ до бюджету зумовлює відповідальність та негативні наслідки саме для цієї особи

(постанова Верховного Суду України від 31 січня 2011 р. у справі № 21-42а10).

6. У разі якщо товарність операцій із поставки контрагентом позивачу товару не оспорується, а надані останнім документи є підставою для висновку про сплату ним сум податку в ціні придбання товару безпосередньому постачальнику товару, сума податкового кредиту з ПДВ підтверджена належним чином оформленими податковими накладними та сплачена, застосування підпункту 7.2.1 п. 7.2 ст. 7 Закону України № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) є правильним.

Чинне законодавство України не ставить у залежність виникнення у платника ПДВ права на податковий кредит від дотримання вимог податкового законодавства іншим суб'єктом господарювання, зокрема тим, який не був постачальником товарів (послуг), на вартість яких нарахований ПДВ, що включений платником податку до податкового кредиту (постанова Верховного Суду України від 31 січня 2011 р. у справі № 21-47а10).

7. За змістом п. «а» підпункту 7.7.11 п. 7.7 ст. 7 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) платник ПДВ має право на бюджетне відшкодування незалежно від терміну його реєстрації як платника цього податку, якщо податковий кредит за звітний період сформований внаслідок придбання основних фондів (постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 21-70 а 11).

8. У зв'язку з тим, що строк погашення податкового векселя визначається Законом України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), а не Законом України від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (чинного на час виникнення спірних правовідносин), штрафні санкції, передбачені підпунктом 17.1.7 п. 17.1 ст. 17 останнього Закону, не підлягають застосуванню за порушення строків сплати сум ПДВ, визначених у податкових векселях (постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 21-238а11).

9. Відповідно до п. 9.2 ст. 9 Закону України від 23 червня 2005 р. № 2711-IV «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» у разі погашення платником податку заборгованості (у тому числі шляхом застосування механізму взаєморозрахунків) на умовах, визначених цим Законом, та у складі, визначеному зазначеною статтею, що підтверджена за встановленим порядком, накладення на платника податку штрафу в розмірі, передбаченому підпунктом 17.1.7 п. 17.1 ст. 17 Закону України від 21 грудня 2000 р.

№ 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), суперечить зазначеній спеціальній нормі Закону України від 23 червня 2005 р. № 2711-IV «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» (постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011 р. у справі № 21-66a11).

10. За змістом підпункту 7.4.1 п. 7.4 ст. 7 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/94-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), п. 5.1, підпункту 5.2.1 п. 5.2 ст. 5 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств», а також п. 1.32 ст. 1 цього Закону понесені суб'єктом господарювання витрати з передпродажної підготовки в мережі роздрібної торгівлі (розвезення готової продукції роздрібним покупцям, розміщення готової продукції у роздрібній мережі) належать до валових витрат, оскільки вони пов'язані з його господарською діяльністю, а отже, правомірно включені до складу його податкового кредиту (постанови Верховного Суду України від 24 жовтня 2011 р. у справі № 21-191a11, від 24 жовтня 2011 р. у справі № 21-325a11).

11. У разі якщо платник податку не скористався правом подачі заяви, передбаченим підпунктом 7.2.6 п. 7.2 ст. 7 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), і не звернувся до податкової інспекції зі скаргою, він не має права включати до податкового кредиту суму ПДВ, не підтверджену податковою накладною.

У разі якщо право платника на податковий кредит підтверджується податковими накладними, отриманими після закінчення податкових періодів, в яких фактично відбулись господарські операції, суми ПДВ, вказані у податкових накладних, можуть бути включені до складу податкового кредиту в податковому періоді, в якому такі податкові накладні отримані (постанова Верховного Суду України від 5 грудня 2011 р. у справі № 21-245a11).

► бюджетного відшкодування з ПДВ

12. Закон України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) виникнення у платника ПДВ права на податковий кредит не ставить у залежність від дотримання вимог податкового законодавства іншими суб'єктами господарювання. Положення п. 1.8 ст. 1 цього Закону щодо надмірної сплати податку, як необхідної умови його повернення з бюджету платникові, стосується саме цього платни-

ка і сплати ним податку в ціні товарів (послуг) їх постачальникам.

Несплата продавцем чи його контрагентом ПДВ до бюджету у разі фактичного здійснення господарської операції не впливає на формування податкового кредиту покупцем та не є підставою для позбавлення останнього права на відшкодування цього податку, якщо він виконав усі передбачені законом умови отримання такого відшкодування і має всі документальні підтвердження розміру заявленого податкового кредиту (постанова Верховного Суду України від 29 жовтня 2010 р. у справі № 21-14a10).

13. За змістом підпункту 7.4.2 п. 7.4 ст. 7 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) покупець не має права на формування податкового кредиту внаслідок продажу йому (при купівлі ним) товарів (робіт, послуг), що звільнені від оподаткування або не є об'єктом оподаткування згідно зі статтями 3 та 5 цього Закону. У зв'язку з цим зазначена норма стосувалася формування податкового кредиту в податковому обліку покупця з цієї ж господарської операції, внаслідок якої у продавця не виникали податкові зобов'язання, і, відповідно, було відсутнє джерело відшкодування ПДВ покупцю. При цьому за змістом цієї норми не вбачався обов'язок платника коригувати податковий кредит (постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 21-174a11).

14. За змістом підпункту 7.7.2 п. 7.7 ст. 7 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) попереднім податковим періодом може бути будь-який податковий період, що передує звітному. У зв'язку з цим визначення суми ПДВ, що підлягає бюджетному відшкодуванню, може здійснюватися за будь-який попередній податковий період, а не лише за період, що передував звітному (постанови Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 21-231a11, від 10 жовтня 2011 р. у справі № 21-234a11).

► податку на прибуток підприємств

15. Відповідно до підпункту 5.5.1 п. 5.5 ст. 5 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (що був чинний на час виникнення спірних правовідносин) до складу валових витрат відносяться будь-які витрати, пов'язані з виплатою або нарахуванням процентів за борговими зобов'язаннями (у тому числі за будь-якими кредитами, депозитами) протягом звітного періоду, якщо такі виплати або нарахування здійснюються у зв'язку з веденням господарської діяльності платника податку.

Збитковість господарської діяльності не може бути підставою для визначення такої діяльності як негосподарської. Неотримання суб'єктом господарювання доходу від окремої господарської операції не

свідчить про те, що така операція не пов'язана з господарською діяльністю. У зв'язку з цим включення суб'єктом господарювання до складу валових витрат суми відсотків за користування кредитними коштами із цільовим призначенням на здійснення такої господарської операції є правомірним та відповідає підпункту 5.5.1 п. 5.5 ст. 5 зазначеного Закону (постанова Верховного Суду України від 28 лютого 2011 р. у справі № 21-13a11).

16. Віднесення до складу витрат на придбання векселів в окремому податковому обліку фінансових результатів операцій із цінними паперами та деривативами вартості векселів, емітованих покупцями цінних паперів та інших товарів у платника податку, якими здійснено розрахунок за поставлені цінні папери та інші товари, ґрунтується на законі (підпункт 7.6.1 п. 7.6 ст. 7 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) та відповідає позиції Державної податкової адміністрації України (далі — ДПА), викладеній, зокрема, в листі від 19 березня 2008 р. № 2466/6115-0216, а також у п. 2.3 Методичних рекомендацій щодо здійснення перевірок суб'єктів господарювання, які використовують цінні папери у фінансово-господарській діяльності, та порядку документування виявлених порушень податкового законодавства, викладених у додатку до листа ДПА від 23 червня 2006 р. № 11927/7/23-1017.

За змістом підпунктів 7.6.1, 7.6.3 та 7.6.4 п. 7.6 ст. 7 зазначеного Закону формування витрат на придбання цінних паперів не пов'язується з фактом їх наступного продажу (моментом продажу; постанова Верховного Суду України від 11 квітня 2011 р. у справі № 21-23a11).

17. При визначенні доходу за наслідками операцій з надання нерезидентами, які не є платниками податку на прибуток підприємств, послуг із переробки вантажів, суб'єкт господарювання, який у договірних відносинах з нерезидентами виступав як порт та відповідно до свого статусу здійснював види діяльності, передбачені для порту, мав керуватися підпунктом 7.4.3 п. 7.4 ст. 7 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (який був чинний на час виникнення спірних правовідносин), тобто виходити із договірних цін, що не можуть бути меншими за звичайні ціни на такі роботи і послуги, якими згідно з підпунктом 1.20.5 п. 1.20 ст. 1 цього Закону є ціни, встановлені Збірником тарифів на комплекс робіт, пов'язаних із обробленням вантажів у портах України, затвердженим наказом Міністерства транспорту України від 31 жовтня 1995 р. № 392, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 26 грудня 1995 р. за № 476/1012 (постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 21-64a11).

18. Відсотки за користування кредитними коштами, витраченими на придбання цінних паперів, не є

витратами у розумінні підпункту 7.6.3 п. 7.6 ст. 7 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (чинного на час виникнення спірних правовідносин), зі змісту якого вбачається, що витрати слід розуміти як суму коштів, сплачену продавцю цінних паперів, або розмір заборгованості перед ним, у рахунок якої отримано цінні папери.

Згідно з підпунктом 5.5.1 п. 5.5 ст. 5 зазначеного Закону до складу валових витрат відносяться будь-які витрати, пов'язані з виплатою або нарахуванням процентів за борговими зобов'язаннями (у тому числі за будь-якими кредитами, депозитами) протягом звітного періоду, якщо такі виплати або нарахування здійснюються у зв'язку з веденням господарської діяльності платника податку.

У зв'язку з цим віднесення до валових витрат суми відсотків, сплаченої за користування кредитними коштами, витраченими на купівлю цінних паперів, є правомірним (постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 21-68a11).

19. У зв'язку з тим, що редакція підпункту 7.2.1 п. 7.2 ст. 7 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (у редакції, чинній до 30 липня 2004 р.) передбачала зменшення оподаткованого доходу на суму страхових платежів, сплачених страховою компанією за договорами перестраховування з нерезидентом, зменшення її філією в період дії цієї норми свого валового доходу від страхової діяльності внаслідок перерахування платежів страховій компанії для здійснення останньою перестраховування за укладеними у філії договорами з нерезидентами, є правомірним (постанова Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р. у справі № 21-188a11).

20. За змістом підпункту 1.22.1 п. 1.22 ст. 1, п. 4.1 ст. 4 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (чинного на час виникнення спірних правовідносин) у податковому періоді, на який припадає закінчення строку позовної давності, до валових доходів повинні включатися суми кредиторської заборгованості, щодо якої закінчився строк позовної давності.

Чинне законодавство України не містить застережень щодо обов'язку платника податку за наведених обставин здійснювати будь-яке коригування у бік зменшення валових витрат (постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011 р. у справі № 21-201a11).

21. За змістом підпункту 7.4.1 п. 7.4 ст. 7 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) дохід, отриманий платником податку від продажу товарів (робіт, послуг), повинен бути не меншим за звичайні ціни на такі товари (роботи, послуги), які діяли на дату такого продажу, у тому випадку, коли договір купівлі-продажу укладається між платником податку і пов'язаною особою.

Обов'язок доведення того, що ціна договору не відповідає рівню звичайної ціни у випадках, визначених цим Законом, покладається на податковий орган.

При визначенні звичайної ціни на об'єкт нерухомості слід враховувати такі умови, як його місце розташування, фізичний стан, а також те, чи здійснювалось поліпшення такого об'єкта. Звичайна ціна об'єкта нерухомості не може бути визначена без належної оцінки зазначених економічних факторів.

З'ясування рівня звичайних цін має відбуватися відповідно до визначеної процедури, а необхідна інформація — надаватися уповноваженим державним органом. У зв'язку з цим будь-які дані, надані приватними структурами чи не уповноваженими на це державними органами (висновки, результати досліджень, витяги з реєстру прав власності на нерухоме майно тощо), не є статистичними документами стосовно звичайних цін на товари (роботи, послуги) та не можуть бути підставою для визначення звичайної ціни.

Для товарів (робіт, послуг), які продаються шляхом прилюдного оголошення умов їх продажу, підпунктом 1.20.3 п. 1.20 ст. 1 зазначеного Закону № 334/94-ВР встановлено спеціальне правило, за яким звичайною визнається ціна, що міститься у такому оголошенні, а відповідно до підпункту 1.20.4 п. 1.20 цієї статті якщо товари (роботи, послуги) продаються з використанням конкурсу, аукціону, біржової пропозиції або їх продаж здійснюється у примусовому порядку згідно із законодавством, звичайною є ціна, отримана при такому продажу (постанова Верховного Суду України від 7 листопада 2011 р. у справі № 21-328а11).

22. За змістом пунктів 1.6, 1.19, 1.31 ст. 1, підпункту 11.3.1 п. 11.3 ст. 11 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (чинного на час виникнення спірних правовідносин) операція, за якою за придбаний товар набувач розраховується векселями, емітованими третіми особами, є бартерною, у зв'язку з чим підпадає під регулювання ст. 7 зазначеного Закону.

Згідно з підпунктом 7.1.1 цієї статті доходи та витрати від здійснення товарообмінних (бартерних) операцій визначаються, виходячи з договірної ціни такої операції, але не нижчої за звичайні ціни. Доходи, а також суми витрат від операцій, передбачених ст. 7 цього Закону, включаються до складу доходу та валових витрат (підпункт 5.2.9 ст. 5 та підпункт 4.1.3 ст. 4 зазначеного Закону) (постанова Верховного Суду України від 14 листопада 2011 р. у справі № 21-78а11).

► податку з доходів фізичних осіб

23. Оподаткування доходів, отриманих платником єдиного податку з порушенням умов перебування на спрощеній системі оподаткування, повинно здійснюватися із застосуванням правил загальної систе-

ми оподаткування, встановлених, зокрема, Законом України від 22 травня 2003 р. № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) з урахуванням загальних принципів оподаткування, закріплених Конституцією та Законом України від 25 червня 1991 р. № 1251-XII «Про систему оподаткування» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), якими встановлювалися засади податкових відносин в Україні (постанова Верховного Суду України від 11 квітня 2011 р. у справі № 21-18а11).

24. За змістом підпункту 8.1.1 п. 8.1 ст. 8 та п. 12.3 ст. 12 Закону України від 22 травня 2005 р. № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) ломбард є податковим агентом, оскільки саме за його посередництва продається майно боржника, саме він нараховує (виплачує) оподатковуваний дохід на користь платника податку та повинен утримувати податок від суми такого доходу за рахунок платника, використовуючи ставку податку, визначену у відповідних нормах цього Закону (постанова Верховного Суду України від 30 травня 2011 р. у справі № 21-69а11).

25. З 1 січня 2004 р. порядок оподаткування доходів фізичних осіб регулювався Законом України від 22 травня 2003 р. № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» (Закон втратив чинність 2 грудня 2010 р.), згідно з яким особи, які є учасниками бойових дій не під час Другої світової війни, в тому числі зазначені у статтях 4, 6 Закону України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», не належать до окремої пільгової категорії та мають право на застосування загальної податкової соціальної пільги при додержанні встановленого рівня заробітної плати (постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 67а11).

► плати за землю

26. Застосування органом державної податкової служби штрафних санкцій до платника податку за порушення строків сплати узгодженої суми податкового зобов'язання зі сплати земельного податку відповідно до підпункту 17.1.7 п. 17.1 ст. 17 Закону України від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) є правомірним, оскільки цей Закон є спеціальним законом з питань оподаткування та регулює стягнення фінансових санкцій за порушення строків сплати податків, а Закон України від 3 липня 1992 р. № 2535-XII «Про плату за землю» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) встановлює лише строки сплати земельного податку (постанова Верховного Суду України від 12 вересня 2011 р. у справі № 21-203а11).

27. За змістом статей 2, 12 Закону України від 3 липня 1992 р. № 2535-XII «Про плату за землю», а також ст. 21 Основ законодавства України про культуру від 14 лютого 1992 р. № 2117-XII, ч. 1 ст. 4 та ч. 5 ст. 5 Закону України від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (зазначені нормативно-правові акти в редакціях, чинних на час виникнення спірних правовідносин) суб'єкти господарювання, які діють в інформаційній сфері, та заклади культури звільняються від сплати земельного податку лише у разі, якщо повністю утримуються за рахунок державного або місцевих бюджетів (постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 21-314a11).

28. Відповідно до ч. 1 ст. 25 Закону України від 3 липня 1992 р. № 2535-XII «Про плату за землю» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) за прострочення встановлених строків сплати земельного податку справляється пеня у розмірах, визначених законом. Згідно з ч. 1 ст. 26 цього Закону за порушення його норм платники податків несуть відповідальність, передбачену ЗК та законами України.

Таким законом є Закон України від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (що був чинний на час виникнення спірних правовідносин), у преамбулі якого зазначено, зокрема, що він є спеціальним Законом з питань оподаткування, який установлює порядок погашення зобов'язань юридичних та фізичних осіб перед бюджетами та державними цільовими фондами з податків і зборів (обов'язкових платежів), нарахування і сплати пені та штрафних санкцій, що застосовуються до платників податків контролюючими органами, у тому числі за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності, та визначає процедуру оскарження дій органів стягнення.

У зв'язку з цим спеціальними нормами права у сфері податкового законодавства, зокрема і в частині застосування фінансових санкцій за порушення строків сплати земельного податку, є норми Закону України від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», а загальними — Закону України від 3 липня 1992 р. № 2535-XII «Про плату за землю», що встановлюють лише строки сплати цього податку.

У зв'язку з цим висновок про надання пріоритету Закону України від 3 липня 1992 р. № 2535-XII «Про плату за землю» над положеннями Закону України від

21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» щодо накладення штрафу за порушення строків сплати земельного податку на підставі підпункту 17.1.7 п. 17.1 ст. 17 останнього Закону є помилковим (постанова Верховного Суду України від 24 жовтня 2011 р. у справі № 21-190a11).

► єдиного податку із суб'єктів малого підприємництва

29. Кошти, отримані підприємством, що є платником єдиного податку за ставкою 10 % суми виручки, з місцевого бюджету у вигляді фінансової допомоги на технічне обслуговування ліфтів, вивезення сміття, придбання контейнерів, благоустрій територій тощо, за змістом ст. 1 Указу Президента України від 3 липня 1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (у редакції Указу Президента від 28 червня 1999 р. № 746/99, чинній на час виникнення спірних правовідносин) є виручкою від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та підлягають включенню до об'єкта оподаткування єдиним податком (постанова Верховного Суду України від 3 грудня 2010 р. у справі № 21-39a10).

► місцевих податків і зборів (обов'язкових платежів)

30. Суб'єкти підприємницької діяльності, які надають послуги з перевезення пасажирів в автобусах, легкових таксомоторах і маршрутних таксі, міського, приміського і міжміського сполучення в АР Крим, зобов'язані сплачувати збір на розвиток електротранспорту, передбачений Положенням про збір на розвиток пасажирського електротранспорту в Автономній Республіці Крим (додаток 10 до постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 19 лютого 2003 р. № 434-3/03 «Про бюджет Автономної Республіки Крим на 2003 рік»), затвердженого Верховною Радою АР Крим у межах повноважень, наданих ст. 39 Закону України від 26 грудня 2002 р. № 380-IV «Про Державний бюджет України на 2003 рік» та підпунктом 14 п. 1 ст. 18, підпунктом 8 п. 2 ст. 26 Конституції АР Крим, затвердженої Законом України від 23 грудня 1998 р. № 350-XIV «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим» (постанови Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 21-110a11, від 25 червня 2011 р. у справі № 21-81a11).

Справи зі спорів з приводу реалізації публічної фінансової політики

1. Дата звернення резидентом із позовом до Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України про стягнення з

нерезидента заборгованості за експортно-імпортним контрактом або дата відправлення позову поштою є датою прийняття позовної заяви судом, внаслідок чого

зупиняється нарахування пені за порушення строків здійснення розрахунків в іноземній валюті, встановлених статтями 1, 2 Закону України від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», і пеня за їх порушення не сплачується (постанова Верховного Суду України від 7 лютого 2011 р. у справі № 21-63а10).

2. Притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності за використання гральних автоматів, у яких не реалізовані фіскальні функції, можливе лише з моменту включення до Державного реєстру реєстраторів розрахункових операцій комп'ютерно-касової системи «Фіскал» (з 1 липня 2008 р.), у зв'язку з тим, що до цієї дати у суб'єктів господарювання не було об'єктивної можливості дотримуватися вимог Закону України від 6 липня 1995 р. № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» у частині використання гральних автоматів, що переведені у фіскальний режим роботи (постанови Верховного Суду України від 16 травня 2011 р. у справі № 21-38а11, від 30 травня 2011 р. у справі № 21-89а11, від 6 червня 2011 р. у справі № 21-90а11, від 6 червня 2011 р. у справі № 21-93а11, від 6 червня 2011 р. у справі № 21-95а11, від 6 червня 2011 р. у справі № 21-123а11, від 20 червня 2011 р. у справі № 21-88а11, від 20 червня 2011 р. у справі № 21-86а11, від 20 червня 2011 р. у справі № 21-94а11, від 25 червня 2011 р. у справі № 21-152а11, від 4 липня 2011 р. у справі № 21-161а11, від 4 липня 2011 р. у справі № 21-140а11, від 4 липня 2011 р. у справі № 21-122а11, від 26 вересня 2011 р. у справі № 21-187а11, від 10 жовтня 2011 р. у справі № 21-202а11, від 28 листопада 2011 р. у справі № 21-332а11, від 12 грудня 2011 р. у справі

№ 21-340а11, від 12 грудня 2011 р. у справі № 21-271а11, від 12 грудня 2011 р. у справі № 21-341а11, від 12 грудня 2011 р. у справі № 21-379а11, від 19 грудня 2011 р. у справі № 21-353а11).

3. Моментом вчинення імпортової операції, зокрема, моментом поставки товару за такою операцією, для цілей застосування статей 2, 4 Закону України від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), є момент фактичного перетину імпортованим товаром митного кордону України (постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 21-108а11).

4. Передбачена ст. 17 Закону України від 19 грудня 1995 р. № 481/95-ВР «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» фінансова санкція є адміністративно-господарською, її застосування врегульоване нормами гл. 27 ГК.

Строки застосування адміністративно-господарських санкцій встановлені ст. 250 ГК, згідно з якою такі санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

Застосування до суб'єкта господарювання адміністративно-господарської санкції у вигляді штрафу за порушення правил здійснення господарської діяльності пізніше як через один рік з дня такого порушення є неправомірним (постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011 р. у справі № 21-241а11).

Справи зі спорів з приводу реалізації публічної політики у сферах зайнятості населення та соціального захисту громадян

Справи щодо збору та обліку страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

1. Порядок відшкодування Пенсійному фонду України фактичних витрат на виплату і доставку пенсій, призначених відповідно до п. «б» ст. 13 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення» не змінився у зв'язку з набранням 1 січня 2004 р. чинності Законом України від 9 липня 2003 р. № 1058-В «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», оскільки норми останнього не змінювали регулювання спірних відносин (постанова Верховного Суду України від 31 січня 2011 р. у справі № 21-69а10).

2. Відповідно до абз. 2 ч. 12 ст. 20 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-ІV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), установи

банків приймають від страхувальників платіжні документи та інші платіжні документи на видачу (перерахування) коштів для виплат заробітної плати (доходу), на які відповідно до цього Закону нараховуються страхові внески, та здійснюють видачу (перерахування) зазначених коштів лише за умови одночасного подання страхувальником платіжних документів про перерахування коштів для сплати відповідних сум страхових внесків або документів, що підтверджують фактичну сплату цих сум. У разі невиконання банками цієї вимоги, вони за рахунок власних коштів у порядку, встановленому Національним банком України, сплачують відповідному територіальному органу Пенсійного фонду України суму, що дорівнює сумі

несплатених страхових внесків, з правом зворотної вимоги до страхувальників щодо відшкодування цієї суми (постанови Верховного Суду України від 7 лютого 2011 р. у справі № 21-77a10, від 7 лютого 2011 р. у справі № 21-83a10).

3. Страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування не входять до системи оподаткування, на них не поширюються норми податкового законодавства, законодавством не встановлені пільги з нарахування та сплати страхових внесків або звільнення від їх сплати.

Згідно з п. 16 розд. XV «Прикінцеві положення» Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» до приведення законодавства України у відповідність із цим Законом закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить йому. Положення ст. 6 Указу Президента України від 3 липня 1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва» про звільнення суб'єктів малого підприємництва, які сплачують єдиний податок, від збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування суперечить цьому Закону і не підлягає застосуванню (постанова Верховного Суду України від 11 квітня 2011 р. у справі № 21-27a11).

4. За змістом Закону України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», що визначає правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що призвели до втрати працездатності або загибелі застрахованих на виробництві осіб, та Порядку проведення витрат на поховання у разі смерті потерпілого від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, затвердженого постановою КМУ від 11 липня 2001 р. № 826 на виконання ч. 8 ст. 34 цього Закону, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України зобов'язаний відшкодувати виплачені іншими страховиками суми допомоги на поховання лише тих осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, тобто за умов наявності причинного зв'язку їх смерті з одержаним каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я (постанова Верховного Суду України від 23 травня 2011 р. у справі № 21-48a11).

5. Застосування до відповідача штрафних (фінансових) санкцій за несплату страхових внесків, встановлених Законом України від 18 січня 2001 р. № 2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням», із виплат, які відповідно до За-

кону України від 9 вересня 2004 р. № 1994-IV «Про реструктуризацію заборгованості з виплат, передбачених ст. 57 Закону України «Про освіту» педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників навчальних закладів», визнані кредиторською заборгованістю Державного бюджету України, є правомірним у зв'язку з тим, що Закон України від 18 січня 2001 року № 2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» не містить положень, які б звільняли страхувальника від обов'язку нарахування та сплати страхових внесків з таких виплат чи відповідальності за неповноту їх сплати (постанова Верховного Суду України від 30 травня 2011 р. у справі № 21-49a11).

6. Положення абз. 6 ч. 6 ст. 20 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», відповідно до якого перерахування страхових внесків здійснюється страхувальниками одночасно з одержанням (перерахуванням) коштів на оплату праці (виплати доходу) не звільняють страхувальника від обов'язку сплати страхових внесків у 20-денний строк із дня закінчення звітного періоду у зв'язку з неодержанням останнім цих коштів, у зв'язку з тим, що відповідно до ч. 6 ст. 19 цього Закону (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) страхові внески нараховуються на суми, зазначені в частинах 1, 2 цієї статті, незалежно від джерел їх фінансування, форми, порядку, місця виплати та використання, а також незалежно від того, чи були зазначені суми фактично виплачені після їх нарахування до сплати (постанови Верховного Суду України від 30 травня 2011 р. у справі № 21-54a11, від 30 травня 2011 р. у справі № 21-55a11, від 30 травня 2011 р. у справі № 21-63a11, від 20 червня 2011 р. у справі № 21-153a11, від 26 вересня 2011 р. у справі № 21-172a11, від 3 жовтня 2011 р. у справі № 21-229a11, від 3 жовтня 2011 р. у справі № 21-182a11, від 10 жовтня 2011 р. у справі № 21-243a11).

7. Відповідно до ч. 6 ст. 106 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» недоїмка зі сплати страхових внесків не підлягає списанню, крім випадків повної ліквідації юридичної особи. До дати внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи підприємство не звільнено від покладених на нього відповідно до зазначеного Закону обов'язків щодо відшкодування фактичних витрат на виплату та доставку пільгових пенсій його працівникам (постанова Верховного Суду України від 30 травня 2011 р. у справі № 21-103a11).

8. У зв'язку з особливостями фінансування страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату

працездатності, виключно цільове використання цих коштів та враховуючи те, що адресна допомога як окремих вид соціальної допомоги не входить до складу розміру пенсії по інвалідності та пенсії у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України не може нести витрати на виплату державної адресної допомоги (постанови Верховного Суду України від 6 червня 2011 р. у справі № 21-57а11, від 20 червня 2011 р. у справі № 21-59а11, від 20 червня 2011 р. у справі № 21-118а11, від 31 жовтня 2011 р. у справі № 21-128а11, від 14 листопада 2011 р. у справі № 21-346а11, від 14 листопада 2011 р. у справі № 21-343а11, від 5 грудня 2011 р. у справі № 334а11, від 5 грудня 2011 р. у справі № 21-350а11, від 19 грудня 2011 р. у справі № 21-397а11).

9. Страховиком, який має виплачувати пенсію по інвалідності особі, яка стала інвалідом від нещасного випадку на виробництві на території колишніх республік СРСР, а в разі виплати такої органами Пенсійного фонду України — відшкодувати останньому витрати, є Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (постанови Верховного Суду України від 6 червня 2011 р. у справі № 21-116а11, від 21 листопада 2011 р. у справі № 21-361а11, від 5 грудня 2011 р. у справі № 21-204а11, від 5 грудня 2011 р. у справі № 21-333а11, від 5 грудня 2011 р. у справі № 21-370а11).

10. За змістом статей 1, 12 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» мораторій на задоволення вимог кредиторів не зупиняє виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), що виникли після дня введення мораторію, а отже, не припиняє заходів, спрямованих на їх забезпечення. За невиконання чи неналежне виконання грошових зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) нараховується неустойка (штраф, пеня), застосовуються інші санкції (постанови Верховного Суду України від 25 червня 2011 р. у справі № 21-113а11, від 4 липня 2011 р. у справі № 21-144а11, від 5 грудня 2011 р. у справі № 21-348а11).

11. У зв'язку з тим, що предмети перевірки органів Пенсійного фонду України та контрольно-ревізійного управління є різними, повноваження Пенсійного фонду України щодо контролю за дотриманням страховальниками та застрахованими особами вимог законів, інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, не виключають компетенцію органів контрольно-ревізійного управління з контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, зокрема шляхом проведення пе-

ревірки правомірності нарахування страхових внесків (постанова Верховного Суду України від 25 червня 2011 р. у справі № 21-132а11).

12. За змістом Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-ХІV «Про виконавче провадження» рішення органу Пенсійного фонду України не є виконавчим документом, тому недоїмка, штраф та пеня стягуються в судовому порядку. У зв'язку з тим, що строки стягнення не є предметом регулювання Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-ІV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ч. 15 ст. 106 цього Закону в контексті положень ч. 14 цієї статті необхідно тлумачити як непоширення строків давності не лише на стягнення недоїмки, пені та штрафів у судовому порядку, а й на прийняття рішення органу Пенсійного фонду України про їх застосування (постанови Верховного Суду України від 25 червня 2011 р. у справі № 21-146а11, від 4 липня 2011 р. у справі № 21-160а11).

13. Строки застосування адміністративно-господарських санкцій, визначені ст. 250 ГК, не застосовуються до порушень щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, оскільки порядок сплати цих внесків, стягнення недоїмки, нарахування штрафів та пені за його порушення регулюються Законом України від 9 липня 2003 р. № 1058-ІV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Частина 15 ст. 106 зазначеного Закону передбачає, що строк давності щодо стягнення недоїмки, пені та штрафів не застосовується (постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 21-163а11).

14. За змістом положень п. 2 Прикінцевих положень Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-ІV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та ст. 14 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення» порядок, за якого витрати на доставку пільгових пенсій покриваються до 1 січня 2005 р. за рахунок коштів Пенсійного фонду України, а з 1 січня 2005 р. — за рахунок коштів Державного бюджету України, стосується лише витрат на виплату та доставку пенсій, призначених особам на підставі ст. 14 останнього Закону.

У зв'язку з тим, що спір стосується стягнення заборгованості з відшкодування фактичних витрат на виплату та доставку пенсій, призначених працівникам гірничорядувального заводу відповідно до п. «а» ч. 1 ст. 13 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення» (список № 1), витрати на виплату та доставку пенсій таким особам покриваються підприємством (постанови Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 21-62а11, від 10 жовтня 2011 р. у справі № 21-178а11).

15. Встановлене Порядком відшкодування Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних з виплатою пенсій по інвалідності внаслідок нещасного

випадку на виробництві або професійного захворювання та пенсій у зв'язку із втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, затвердженим постановою правління Пенсійного фонду України та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 4 березня 2003 р. № 5-4/4, правило щодо підписання актів звірки розрахунків підлягає застосуванню лише за відсутності спору.

У разі наявності спору та незгоди на підписання актів звірки розрахунків з боку Фонду вимоги про стягнення таких сум мають вирішуватись у судах адміністративної юрисдикції шляхом пред'явлення органами Пенсійного фонду України позову про стягнення цих сум, а не шляхом пред'явлення вимог про підписання актів звірки (постанови Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 21-76a11, від 28 листопада 2011 р. у справі № 21-366a11).

► призначення, перерахунку та здійснення страхових виплат із відповідних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування

16. Згідно з ч. 3 ст. 63 Закону України від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) єдиною підставою для перерахунку розміру пенсії є фактичне підвищення чи введення нових основних та додаткових видів грошового забезпечення та премій для відповідних категорій військово-службовців. Премія для обчислення нового розміру пенсії має тимчасовий характер, виплата її дозволена за наявності передбачених підстав лише в межах видатків, передбачених у кошторисах військових частин для грошового забезпечення військовослужбовців у 2007 р., а тому підстави для перерахунку пенсії відповідно до ст. 63 цього Закону відсутні (постанова Верховного Суду України від 25 червня 2011 р. у справі № 21-58a11).

17. Стаття 37-1 Закону України від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ «Про державну службу» та п. 4 постанови КМУ від 31 травня 2000 р. № 865 «Про деякі питання вдосконалення визначення розмірів заробітку для обчислення пенсії» визначають порядок і умови перерахунку пенсій державних службовців, але не визначають час, із якого заробітна плата вважається підвищеною за рахунок виплати премій. Це питання врегульоване Порядком обчислення середньої заробітної плати, затвердженим постановою КМУ від 8 лютого 1995 р. № 100, відповідно до п. 3 якого премії включаються у заробіток того місяця, на який вони припадають згідно з розрахунковою відомістю на заробітну плату, тобто премія, що нарахована і виплачена у певному місяці за результатами роботи у попередньому

місяці, включається у заробіток для обчислення пенсії у тому місяці, в якому вона була нарахована і виплачена (постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 21-119a11).

18. При обчисленні за правилами ст. 40 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсії наукового працівника, призначеної відповідно до ст. 24 Закону України від 13 грудня 1991 р. № 1977-ХІІ «Про наукову та науково-технічну діяльність», із періоду, за який враховується заробітна плата для обчислення пенсії, може бути виключений період, який не перевищує 10 відсотків тривалості саме наукового стажу такого працівника (постанова Верховного Суду України від 19 вересня 2011 р. у справі № 21-100a11).

► соціального захисту; соціального захисту та зайнятості інвалідів; соціальних послуг

19. Зі змісту ст. 20 Закону України від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» вбачається, що саме з 16 квітня відповідного року в контролюючого органу виникає право на стягнення несплачених підприємством самостійно сум санкцій у судовому порядку. При цьому на зазначені правовідносини поширюється строк звернення до суду, встановлений ст. 99 КАС, а ч. 4 ст. 20 зазначеного Закону (за змістом якої до правовідносин із стягнення адміністративно-господарських санкцій, передбачених цим Законом, не застосовуються строки, визначені ст. 250 ГК) немає правового значення для вирішення цього спору, оскільки в останній нормі визначено строки застосування адміністративно-господарських санкцій, а не їх стягнення (постанова Верховного Суду України від 21 лютого 2011 р. у справі № 21-9a11).

20. Вихідним критерієм розрахунку державної та додаткової пенсій, визначених статтями 50, 54 Закону України від 28 лютого 1991 р. № 796-ХІІ «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» є мінімальна пенсія за віком, розмір якої відповідно до ст. 28 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» встановлюється в розмірі визначеного законом прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Положення ч. 3 ст. 28 зазначеного Закону не є перешкодою для застосування зазначеної величини (мінімального розміру пенсії за віком) для розрахунку інших, пов'язаних із нею пенсій чи доплат, оскільки чинним законодавством не встановлено іншого мінімального розміру пенсії за віком, крім передбаченого ч. 1 цієї статті (постанова Верховного Суду України від 14 березня 2011 р. у справі № 21-16a11).

21. Дії Київського центру по нарахуванню та виплаті пенсій і допомоги щодо виплати щорічної разової грошової допомоги до 5 травня 2007 р., визначеної Законом України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» в розмірі, встановленому ст. 29 Закону України від 19 грудня 2006 р. № 489-V «Про Державний бюджет України на 2007 рік», були правомірними, оскільки виплата зазначеної допомоги здійснювалася в період, коли ця стаття була чинною, а її виконання обов'язковим. Зазначена норма втратила чинність із дня ухвалення Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007.

Невиплата позивачу зазначеної допомоги у повному розмірі зумовлена не протиправними діями Київського центру по нарахуванню та виплаті пенсій і допомоги, а прийняттям законодавцем неконституційних положень (постанова Верховного Суду України від 30 квітня 2011 р. у справі № 21-61а11).

22. Вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір.

Спір про нарахування суб'єктом владних повноважень та проведення виплат, встановлених ст. 48 Закону України від 28 лютого 1991 р. № 796-ХІІ «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», є публічно-правовим спором, а не цивільно-правовою вимогою, заявленою в адміністративній справі. У зв'язку з цим до таких вимог правила позовної давності, встановлені гл. 19 розд. V ЦК, не застосовуються (постанова Верховного Суду України від 16 травня 2011 р. у справі № 21-29а11).

23. За змістом статей 19, 20 Закону України від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» адміністративно-господарські санкції за невиконання підприємством нормативу робочих місць для працевлаштування інвалідів не сплачуються лише підприємствами, що повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів.

У разі якщо підприємство частково фінансується за рахунок інших коштів, зокрема, коштів відділення Фонду соціального страхування з тимчасової втрати

працездатності, воно не може вважатися організацією, яка повністю утримується за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, і зобов'язане сплачувати зазначені адміністративно-господарські санкції (постанова Верховного Суду України від 20 червня 2011 р. у справі № 21-102а11).

24. За змістом статей 18-20 Закону України від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» норматив робочих місць для забезпечення працевлаштування інвалідів повинен враховуватися підприємством, виходячи з середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік (від загальної чисельності працюючих; постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 21-159а11).

25. Особливістю пенсійного забезпечення осіб офіцерського складу, прапорщиків і мічманів, військовослужбовців надстрокової служби та військової служби за контрактом, осіб начальницького складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб, які мають право на пенсію відповідно до Закону України від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» і які були відряджені для роботи в органах державної влади та органах місцевого самоврядування або у сформованих ними органах, на підприємствах, в установах, організаціях, вищих навчальних закладах та одержували заробітну плату в порядку і розмірах, установлених для працівників цих органів та організацій, є те, що базою для обчислення і перерахунку пенсії має бути грошове забезпечення, встановлене за військовою (спеціальною) посадою, оскільки пенсія призначається на єдиних засадах після звільнення з військової (спеціальної) служби (постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011 р. у справі № 21-226а11).

26. У разі якщо особа має право на отримання одноразової грошової допомоги з підстав, передбачених ч. 13 ст. 21 Закону України від 22 березня 2001 р. № 2331-ІІІ «Про розвідувальні органи України», та одноразової грошової компенсації, встановленої ч. 5 ст. 48 Закону України від 28 лютого 1991 р. № 796-ХІІ «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», виплата повинна здійснюватись за однією з підстав за її вибором (постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011 р. у справі № 21-227а11).

Справи зі спорів з приводу забезпечення юстиції

1. Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру» не наділяє прокурорів повноваженнями щодо нагляду за законністю виконавчого провадження у кримінальних справах, відкритого за виконавчими листами про стягнення штрафів, конфіскацію майна як видів кримінального покарання та

судових витрат на користь держави. Такий нагляд відповідно до п. 4 ст. 121 Конституції поширюється лише на виконання судових рішень у кримінальних справах, що пов'язані із обмеженням особистої свободи громадян (постанова Верховного Суду України від 21 лютого 2011 р. у справі № 21-10а11).

2. Згідно з ч. 4 ст. 12 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» мораторій на задоволення вимог кредиторів вводиться одночасно з порушенням провадження у справі про банкрутство, про що зазначається в ухвалі господарського суду. Протягом дії мораторію на задоволення вимог кредиторів забороняється стягнення на підставі виконавчих документів та інших документів, за якими здійснюється стягнення відповідно до законодавства.

Умови і порядок звернення стягнення на майно за рішеннями судів та інших органів (посадових осіб), що відповідно до закону підлягають примусовому виконанню у разі невиконання їх у добровільному порядку, встановлено Законом України від 21 квітня 1999 р. № 606-ХІV «Про виконавче провадження». Відповідно

до ч. 6 ст. 64 цього Закону (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) у разі порушення судом провадження у справі про банкрутство боржника-юридичної особи державний виконавець виносить постанову про зупинення виконавчого провадження, крім виконання провадження зі звернення стягнення на заставлене майно.

У зв'язку з цим дії державного виконавця щодо виділення в окреме провадження виконавчого провадження з виконання виконавчих написів приватних нотаріусів про звернення стягнення на заставлене майно та подальша реалізація цього майна на торгах після порушення господарським судом провадження у справі про банкрутство заставодавця є правомірними і ґрунтуються на правильному застосуванні норм матеріального права (постанова Верховного Суду України від 19 вересня 2011 р. у справі № 21-120а11).

Справи зі спорів щодо відносин у публічній службі

1. Відповідно до Закону України від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ «Про державну службу» заробітна плата державних службовців складається з посадових окладів, премій, доплати за ранги, надбавки за вислугу років на державній службі та інших надбавок.

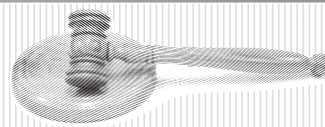
Згідно з ч. 9 ст. 33 цього Закону скорочення бюджетних асигнувань не може бути підставою для зменшення посадових окладів, надбавок до них та фінансування інших, передбачених зазначеним Законом, гарантій, пільг і компенсацій (постанова Верховного Суду України від 3 грудня 2010 р. у справі № 21-44а10).

2. Статтею 26 Закону України від 3 квітня 2003 р. № 661-ІV «Про Державну прикордонну службу України» встановлено граничний розмір компенсаційних виплат на всі можливі випадки втрати працездатності або смерті військовослужбовця, а умови та порядок проведення таких виплат делеговано встановити КМУ. Постанова КМУ від 2 червня 2004 р. № 731, якою визначені умови та порядок проведення компенсаційних виплат у разі загибелі (смерті) або каліцтва військовослужбовця Державної прикордонної служби України не може вважатися такою, що суперечить ст. 26 цього Закону (постанова Верховного Суду України від 4 квітня 2011 р. у справі № 21-24а11).

3. За змістом ч. 4 ст. 2 та ч. 1 ст. 24 Закону України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІ «Про військовий обов'язок і військову службу» навчання в училищі не є військовою службою, у зв'язку з чим не зарахову-

ється до вислуги років для призначення пенсії військовослужбовця, оскільки на момент виникнення спірних правовідносин зазначений Закон у редакції, чинній до 13 травня 1999 р., що передбачала зарахування періоду навчання у військово-навчальному закладі (військовому лицейі) до проходження військової служби, не діяв (постанови Верховного Суду України від 30 травня 2011 р. у справі № 21-41а11, від 26 вересня 2011 р. у справі № 129а11, від 26 вересня 2011 р. у справі № 21-129а11, від 19 грудня 2011 р. у справі № 21-358а11).

4. У зв'язку з тим, що грошова допомога, передбачена п. 10 постанови КМУ від 17 липня 1992 р. № 393 «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), є за своєю суттю одноразовою і особа, яка звільнялась із органів внутрішніх справ у 1997 р., використала право на її отримання, при звільненні з органів податкової міліції у 2005 р. їй обґрунтовано нараховано та виплачено грошову допомогу без урахування періоду попередньої служби (постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. у справі № 21-232а11).

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

На думку Верховного Суду України, зі змісту ст. 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» вбачається, що саме з 16 квітня відповідного року у контролюючого органу виникає право на стягнення несплачених підприємством самостійно сум санкцій у судовому порядку. При цьому на такі правовідносини поширюється строк звернення до суду, встановлений ст. 99 КАС України, а ч. 4 ст. 20 цього Закону (за якою до правовідносин із стягнення адміністративно-господарських санкцій, передбачених цим Законом, не застосовуються строки, визначені ст. 250 ГК України) не має правового значення для вирішення цього спору, оскільки в останній нормі визначено строки для застосування адміністративно-господарських санкцій, а не для їх стягнення.

Отже, відділення Фонду, звернувшись у жовтні 2008 р. до суду з позовом про стягнення санкцій за незайняті інвалідами у 2007 р. робочі місця, не порушило строк звернення, встановлений ч. 2 ст. 99 КАС України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин)

ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

21 лютого 2011 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження за наявними матеріалами справу за позовом Сумського обласного відділення Фонду соціального захисту інвалідів (далі — відділення Фонду) до товариства з обмеженою відповідальністю «СК-Агро» (далі — ТОВ) про стягнення адміністративно-господарських санкцій та пені, за заявою відділення Фонду про перегляд ухвали Вищого адміністративного суду України від 16 вересня 2010 р.,
встановив:

У жовтні 2008 р. відділення Фонду звернулося до суду з позовом, в якому, пославшись на статті 19, 20 Закону від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (далі — Закон), просило стягнути з ТОВ адміністративно-господарські санкції у розмірі 40 тис. 175 грн 95 коп. за незайняті інвалідами у 2007 р. робочі місця та 8 тис. 35 грн 19 коп. пені за порушення строку сплати санкцій. Підставою для застосування санкцій до відповідача було нестворення ним у 2007 р. п'яти робочих місць для працевлаштування інвалідів.

Господарський суд Сумської області постановою від 9 грудня 2009 р. позов задовольнив.

На обґрунтування свого рішення суд першої інстанції послався на те, що вимоги відділення Фонду є обґрунтованими, оскільки ТОВ протягом 2007 р. не здійснювало заходи, спрямовані на

працевлаштування інвалідів, а саме несистематично подавало заявки у звіті за формою № 3-ПН.

Харківський апеляційний адміністративний суд постановою від 22 червня 2009 р., залишеною без змін ухвалою Вищого адміністративного суду України від 16 вересня 2010 р., рішення суду першої інстанції скасував, у задоволенні позову відмовив. При цьому суди обох інстанцій погодилися з висновком суду першої інстанції щодо обґрунтованого застосування до ТОВ санкцій, водночас послалися на недотримання відділенням Фонду при їх застосуванні строків, встановлених ст. 250 ГК.

У заяві про перегляд судових рішень Верховним Судом України з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, відділення Фонду просило скасувати рішення судів касаційної та апеляційної інстанцій та направити справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції. На обґрунтування зазначеного заявник додав ухвали Вищого адміністративного суду України від 20 січня, 20 липня, 28 серпня та 2 вересня 2010 р., в яких, на його думку, по-іншому, ніж у справі, що розглядається, застосовано ч. 4 ст. 20 Закону.

Заява про перегляд оскаржуваного рішення Вищого адміністративного суду України підлягає задоволенню з таких підстав.

Вищий адміністративний суд України у справі, що розглядається, залишаючи без змін рішення апеляційного суду, погодився із висновком останнього щодо недотримання відділенням Фонду строків застосування адміністративно-господарських санкцій, передбачених ст. 250 ГК.

* Публікується повний текст судових рішень із незначними редакційними правками.

У справах, ухвали касаційного суду в яких додані до заяви позивача, суди при вирішенні аналогічних спорів послалися на ч. 4 ст. 20 Закону, в якій зазначено, що до правовідносин із стягнення адміністративно-господарських санкцій, передбачених Законом, не застосовуються строки, визначені ст. 250 ГК.

Аналіз наведених рішень суду касаційної інстанції дає підстави вважати, що він неоднаково застосував одну й ту саму норму матеріального права у подібних правовідносинах.

Відповідно до ч. 1 ст. 250 ГК адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

Згідно з ч. 1 ст. 238 цього Кодексу за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Водночас за змістом ст. 20 Закону адміністративно-господарські санкції за недотримання нормативу робочих місць для працевлаштування інвалідів сплачуються підприємствами самостійно в строк до 15 квітня року, наступного за роком, в якому відбулося порушення нормативу, встановленого ч. 1 ст. 19 Закону.

На думку Верховного Суду України, саме з 16 квітня відповідного року у контролюючого органу виникає право на стягнення несплачених підприємством самостійно сум санкцій у судовому порядку. При цьому на такі правовідносини поширюється строк звернення до суду, встановлений ст. 99 КАС.

Частина 4 ст. 20 Закону, за якою до правовідносин із стягнення адміністративно-господарських санкцій, передбачених цим Законом, не застосовуються строки, визначені ст. 250 ГК, не має правового значення для вирішення цього спору, оскільки в останній нормі визначено строки для застосування адміністративно-господарських санкцій, а не для їх стягнення.

Отже, відділення Фонду, звернувшись у жовтні 2008 р. до суду про стягнення санкцій за незайняті інвалідами у 2007 р. робочі місця, не порушило строк звернення, встановлений ч. 2 ст. 99 КАС (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин).

Таким чином, у справі, що розглядається, Вищий адміністративний суд України неправильно застосував норми матеріального права.

З урахуванням наведеного ухвала касаційного суду підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до цього суду.

Керуючись статтями 241–244 КАС, Верховний Суд України **п о с т а н о в и в:**

Заяву відділення Фонду задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 16 вересня 2010 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова Верховного Суду України є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Положення ст. 1212 ЦК України не можуть застосовуватися як підстава для повернення сум сплачених податків.

Порядок нарахування, сплати і повернення сум податків регулюється спеціальними нормами податкового законодавства, а спори з питань оподаткування не належать до компетенції господарських судів і вирішуються в порядку адміністративного судочинства

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 16 травня 2011 р.

(в и т я г)

У січні 2010 р. відкрите акціонерне товариство «Закарпатінтерпорт» (далі — ВАТ) заявило позов до державного територіально-галузевого об'єднання «Львівська залізниця» (далі — ДТГО),

треті особи — Ужгородська міжрайонна державна податкова інспекція, Державна податкова інспекція у м. Львові, про стягнення 20 тис. 954 грн 65 коп. безпідставно стягнутих коштів за період із

січня по лютий 2007 р. за послуги з перевезення вантажів транзитом територією України.

ВАТ неодноразово уточнювало позовні вимоги. В останній заяві від 15 березня 2010 р. № 128, що подана до суду 22 березня 2010 р., позивач збільшив розмір позовних вимог: просив суд стягнути з відповідача безпідставно стягнуті кошти в розмірі 75 тис. 182 грн 53 коп.

На обґрунтування позовних вимог ВАТ послалося на те, що ДТГО за період із січня по червень 2007 р. на порушення п. 5.15 ст. 5 та підпункту 6.2.4 п. 6.2 ст. 6 Закону від 3 квітня 1997 р. №168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон №168/97-ВР) нарахувало у рахунок оплати податку на додану вартість (далі — ПДВ) та стягнуло з особового рахунку позивача 75 тис. 182 грн 53 коп. за послуги з перевезення вантажів транзитом територією України, в тому числі за: подачу та забирання вагонів локомотивом залізниці; користування вагонами загального парку залізниць України колії 1520 мм.; подачу та забирання вагонів з транзитним вантажем на/з під'їзних колій позивача; користування вагонами, в яких перевозиться транзитний вантаж на час здійснення перевантажувальних операцій; участь представника залізниці для визначення стану транзитного вантажу у вагонах колії 1435 мм., що прибули для перевантаження; переведення стрілок при подачі та збиранні вагонів локомотивом залізниці.

Рішенням Господарського суду Львівської області від 23 березня 2010 р. позов задоволено: стягнуто із ДТГО на користь ВАТ 75 тис. 182 грн 53 коп. безпідставно стягнутих коштів, 751 грн 82 коп. сплаченого державного мита, 236 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу.

Суд, приймаючи таке рішення, виходив з того, що відповідно до п. 5.15 ст. 5 Закону №168/97-ВР операції з поставки послуг з перевезення пасажирів та вантажів транзитом територією України звільняються від оподаткування.

Львівський апеляційний господарський суд постановою від 18 жовтня 2010 р. рішення суду першої інстанції скасував; прийняв нове рішення, яким у задоволенні позову відмовив. Суд апеляційної інстанції виходив з того, що належних доказів виконання саме робіт (послуг), які відповідно до Закону №168/97-ВР звільняються від оподаткування чи оподатковуються за нульовою ставкою, позивач не надав.

Водночас Львівський апеляційний господарський суд вказав на те, що спірна сума є ПДВ, яка утримана ДТГО та перерахована до Державного бюджету України (далі — Державний бюджет). Така сума податку не може вважатися отриманою відповідачем без достатньої правової підстави та

збереженою ДТГО за рахунок ВАТ, оскільки набувачем у цій ситуації є Державний бюджет. Та обставина, що ДТГО розпорядилося спірною сумою коштів, віднісши їх до складу ПДВ, не змінює характер правовідносин сторін і не припиняє їх, а тому відсутні підстави застосування ст. 1212 ЦК для повернення коштів.

Касаційний суд погодився з висновками апеляційного суду, постановою від 18 січня 2011 р. залишивши постанову Львівського апеляційного господарського суду без змін.

ВАТ у порядку ст.111¹⁹ ГПК подало заяву про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 18 січня 2011 р. у справі № 10/7 з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції ст. 1212 ЦК у правовідносинах щодо набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. На обґрунтування заяви додано копії постанов Вищого господарського суду України від 18 жовтня 2006 р. у справі № 1/59-06-1810, від 1 листопада 2007 р. у справах №№ 3/174-07/5251, 3/175-07/5252, від 20 грудня 2007 р. у справах №№ 28/252-07-7130, 28/253-07-7131, від 1 квітня 2008 р. у справах №№ 3/328-07-8831, 3/329-07-8832, від 11 березня 2010 р. у справі № 14/209, в яких висловлені правові позиції про те, що безпідставно нараховані та отримані від платника податків суми ПДВ підлягають поверненню на підставі ст. 1212 ЦК.

Вищий господарський суд України ухвалою від 16 березня 2011 р. у справі № 10/7 вирішив питання про допуск справи до провадження для перегляду Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 18 січня 2011 р.

Верховний Суд України ухвалами від 25 березня 2011 р.: відкрив провадження з перегляду постанови Вищого господарського суду України від 18 січня 2011 р.; витребував матеріали справи; доручив голові Науково-консультативної ради при Верховному Суді України підготувати разом з відповідними фахівцями цієї ради науковий висновок щодо неоднакового застосування судом касаційної інстанції ст. 1212 ЦК у правовідносинах щодо набуття, збереження майна без достатньої правової підстави; визначив Кабінет Міністрів України органом державної влади, представники якого можуть дати пояснення в суді щодо суті правового регулювання ст. 1212 ЦК у правовідносинах щодо набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників сторін, дослідивши доводи ВАТ, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява не підлягає задоволенню з таких підстав.

Господарські суди встановили, що відповідно до п. 1 договору № 394 про подачу та забирання

вагонів, укладеного 25 грудня 2002 р. ВАТ з ДТГО, здійснюється подача, розставлення на місця навантаження, вивантаження і забирання вагонів з під'їзної колії, що примикає до станції Чоп Львівської залізниці. Пунктом 14 цього договору передбачено, що ВАТ як користувач сплачує залізниці за подачу і забирання вагонів та маневрову роботу згідно з Тарифним керівництвом № 1, а за додаткові послуги — згідно з діючими цінами і тарифами на договірні послуги за накопичувальною карткою та відомістю оплати за користування вагонами (контейнерами) за фактично виконану роботу на станції Чоп.

Крім того, 12 березня 2003 р. ВАТ і ДТГО уклали договір № 05/03 з надання послуг з навантажувально-розвантажувальних робіт при перевезенні експортно-імпортних і транзитних вантажів залізницями України та країн СНД.

Водночас господарські суди встановили, що відповідно до вищезазначених договорів протягом січня—червня 2007 р. ДТГО надало послуги ВАТ, в тому числі з: подачі та забирання вагонів з транзитним вантажем; користування вагонами, в яких перевозиться транзитний вантаж на час здійснення перевантажувальних операцій; участі представника залізниці для визначення стану транзитного вантажу у вагонах колії 1435 мм., які прибули для перевантаження.

Розрахунки за послуги з обслуговування транзитних вантажів проводилися за попередньою оплатою та обліковувалися ДТГО на єдиному для всіх видів послуг особовому рахунку ВАТ.

Оскаржувана у судовому порядку сума — 75 тис. 182 грн 53 коп., яка стягнута відповідачем з попередньої оплати позивача, — є сумою ПДВ, нарахованого за послуги з перевезення вантажів транзитом територією України.

Відповідно до статей 1, 2 Закону від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон №2181-III) здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою нарахування та своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також проведення відповідних перевірок та встановлення фактів порушення податкового законодавства належить до компетенції податкових органів.

Статтею 48 Бюджетного кодексу України визначено, що в Україні застосовується казначейська

форма обслуговування Державного бюджету, що передбачає здійснення Державним казначейством України операцій з коштами державного бюджету, розрахунково-касового обслуговування розпорядників бюджетних коштів, контролю бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, прийнятті зобов'язань та проведенні платежів, а також бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання державного бюджету.

Відповідно до ст. 1212 ЦК особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи без достатньої правової підстави (безпідставно набуває майно), зобов'язана його повернути потерпілому.

Предметом регулювання цієї норми закону є цивільно-правові відносини, що виникають через безпідставне отримання чи збереження майна і не врегульовані спеціальними нормами права.

У даній справі оскаржується повернення ПДВ, утримане з позивача та перераховане до Державного бюджету. Порядок нарахування, сплати і повернення сум податків регулюється спеціальними нормами податкового законодавства, а спори з питань оподаткування не належать до компетенції господарських судів і вирішуються в порядку адміністративного судочинства.

Та обставина, що відповідач розпорядився спірною сумою коштів як ПДВ, не змінює характер податкових правовідносин сторін і не припиняє їх, а тому ст. 1212 ЦК не може застосовуватися як підстава для повернення сум сплачених податків.

Касаційний суд, залишаючи без змін постанову Львівського апеляційного суду від 18 жовтня 2010 р., якою відмовлено у задоволенні позову, обґрунтовано виходив з того, що оскаржувана сума податку, стягнута з особового рахунку позивача, не може вважатися отриманою відповідачем без достатньої правової підстави та збереженою у себе за рахунок позивача, оскільки набувачем у цій ситуації є Державний бюджет.

За таких обставин відсутні підстави для скасування законної постанови Вищого господарського суду України від 18 січня 2010 р. у справі №10/7 та направлення справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 111¹⁴—111²⁶ ГПК, Верховний Суд України у задоволенні заяви ВАТ про перегляд постанови Вищого господарського суду України від 18 січня 2010 р. відмовив.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до ст. 19 КК України не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності.

Судочинство із застосування примусових заходів медичного характеру провадиться за наявності підстав, передбачених ст. 94 цього Кодексу, та у порядку, передбаченому статтями 417—424 КПК України.

Порушення судами зазначених вимог закону потягло скасування судових рішень

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України

від 16 лютого 2012 р.

(в и т я г)

Кам'янсько-Дніпровський районний суд Запорізької області постановою від 11 серпня 2009 р. застосував щодо Б. примусові заходи медичного характеру у виді госпіталізації до психіатричного закладу із суворим наглядом за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК.

Апеляційний суд Запорізької області ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах від 19 жовтня 2009 р. постанову місцевого суду залишив без змін.

Верховний Суд України ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах від 2 лютого 2010 р. відмовив у задоволенні касаційної скарги законного представника на зазначені вище судові рішення щодо Б.

Постановою суду встановлено, що Б. 14 квітня 2009 р. приблизно о 20 год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на ґрунті особистих неприязних відносин із О., завдав останньому декілька ударів по різних частинах тіла, заподіявши тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого.

У клопотанні законний представник Р., діючи в інтересах Б., просила переглянути постановлені щодо останнього судові рішення в порядку виключного провадження та скасувати їх у зв'язку з істотним порушенням кримінально-процесуального закону, а справу направити на нове розслідування. Вона мотивувала це тим, що під час досудового слідства було грубо порушено право на захист, а саме, незважаючи на те, що з початку провадження у справі було відомо про наявність у Б. психічного захворювання, через яке він не міг реалізувати своє право на захист і мав право на обов'язкову участь захисника, органи досудового слідства, які провадили розслідування, не забезпечили реалізацію цього права. Вона зазначила, що хоча в деяких протоколах міститься підпис захисника, проте останній фактично участі в проведеному слідчих дій не брав, а також зауважила на незаконності висновків суду про вчинення су-

спільно-небезпечного діяння саме Б., оскільки їх зроблено без дослідження та оцінки всіх доказів, у тому числі показань свідка С.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, зазначені в клопотанні, судді Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшли висновку, що воно підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 45 КПК участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою, у тому числі у справах про злочини осіб, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізувати своє право на захист, — з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення або з моменту встановлення цих вад.

Зазначених вимог закону при провадженні досудового слідства у справі щодо Б. дотримано не було.

Із матеріалів справи вбачається, що про психічне захворювання Б. органу досудового слідства було відомо до порушення кримінальної справи. Про це сам Б. повідомив ще 17 квітня 2009 р. оперуповноваженого ВКР РВ ГУМВС України під час надання йому пояснення.

Кримінальну справу щодо Б. за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК, було порушено 23 квітня 2009 р.

Будучи допитаною як свідок, мати Б. — Р. 24 квітня 2009 р. дала показання органу досудового слідства про те, що її син є інвалідом 2-ої групи у зв'язку з наявністю у нього психічного захворювання (шизофренії), встановленого медичною комісією у 2001 р.

Незважаючи на наявність такої інформації, 25 квітня 2009 р. слідчий прийняв від Б. відмову від захисника та допитав його як підозрюваного.

Того ж дня Б. було пред'явлено обвинувачення за ч. 2 ст. 121 КК та допитано як обвинуваченого без участі захисника.

13 травня 2009 р. у справі призначено амбулаторну судово-психіатричну експертизу та 15 травня 2009 р. Б. без захисника ознайомили з постановою про призначення цієї експертизи. У той же час довідку з поліклінічного відділення ЦРЛ про перебування Б. на «Д» обліку психіатра слідчий отримав 14 травня 2009 р.

Амбулаторна судово-психіатрична експертиза висновком від 10 червня 2009 р. встановила, що Б. страждає на хронічне психічне захворювання (шизофренію). За своїм психічним станом на час вчинення злочину і провадження розслідування справи він не міг усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Згідно зі ст. 47 КПК захисника призначили Б. лише 10 червня 2009 р.

Відповідно до ст. 19 КК особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності кримінальній відповідальності не підлягає.

Судочинство щодо застосування примусових заходів медичного характеру провадиться за наявності підстав, передбачених ст. 94 КК і в порядку, встановленому у статтях 417—424 КПК.

Згідно з визначеною законом процедурою провадження досудового слідства у справах про суспільно небезпечні діяння, вчинені особами у стані неосудності або обмеженої осудності, передбачено, що: участь захисника у таких справах є обов'язковою з моменту встановлення в особи психічного захворювання; психічний стан особи визначається судово-психіатричною експертизою; особа, яка має психічний розлад, не притягується як обвинувачений, а якщо в такої особи виявлено психічне захворювання після притягнення її до відповідальності, то рішення щодо неї втрачає силу; у цих справах обвинувальний висновок не складається; слідчі дії за участю таких осіб проводяться тільки у випадках, якщо їхній психічний стан це дозволяє.

Усупереч зазначеним положенням закону щодо порядку провадження досудового слідства у справах про діяння неосудних або обмежено осудних осіб 10 червня 2009 р. з участю Б. проведено відтворення обстановки та обставин події, а 26 червня 2009 р., тобто вже після отримання висновків судово-психіатричної експертизи щодо його неосудності, Б. пред'явили обвинувачення та допитали його як обвинуваченого. Протоколи зазначених слідчих дій закінчуються рукописним записом «захисник» та відповідним підписом, проте в їх вступних частинах не зазначено, яку участь брав захисник у проведених слідчих діях.

Згідно зі статтями 419, 421 КПК в ухвалі (постанові) у справі про застосування примусових заходів медичного характеру крім вирішення питань, передбачених ст. 420 КПК, повинні бути: формулювання суспільно-небезпечного діяння, яке визна-

не судом установленим; докази, перевірені судом і покладені в обґрунтування висновків суду; мотиви прийнятого рішення.

Зазначених вимог закону суд також не дотримав.

Так, у судовому засіданні законний представник звертала увагу суду на вказане вище порушення кримінально-процесуального закону. Крім того Р. дала показання про те, що від дій її сина не могли утворитися виявлені в О. тілесні ушкодження. Посилалася на показання свідка С. про те, що в день події приблизно о 23 год. 10 хв. потерпілий, будучи у стані алкогольного сп'яніння, приходив до нього і в той день він не бачив у нього тілесних ушкоджень.

Суд, порушуючи вимоги статей 16¹, 419 КПК, не перевіряв зазначені показання законного представника Б., не створив умов для здійснення нею наданих їй прав та, мотивуючи вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК, саме Б., послався на його ж показання, які він давав під час досудового слідства (як підозрюваний та обвинувачений) і відтворення обстановки та обставин події. Суд також послався на показання законного представника Р. під час досудового слідства, яка розповідала про обставини події зі слів Б.

Про істотні порушення кримінально-процесуального закону сам Б. та Р. зазначали в апеляційних скаргах

Відмовляючи у задоволенні апеляційних скарг, апеляційний суд зазначив, що висновки місцевого суду про доведеність заподіяння О. тяжкого тілесного ушкодження саме Б., що спричинило смерть потерпілого, відповідають фактичним обставинам справи та підтверджуються сукупністю доказів, пославшись при цьому на ті ж показання Б. на досудовому слідстві та показання Р., що вказані у вироку.

Крім того, апеляційний суд оцінив показання Б. про визнання ним заподіяння тілесних ушкоджень О. як достовірні.

У касаційній скарзі законний представник Р. указувала на зазначені вище порушення кримінально-процесуального закону а також про незаконність висновків суду про вчинення суспільно небезпечного діяння саме Б.

Рішення про відмову в задоволенні касаційної скарги суд касаційної інстанції мотивував тим, що висновки про причетність Б. до вчинення суспільно небезпечного діяння підтверджуються тими ж показаннями Б. на досудовому слідстві та законного представника Р., свідків та даними, які містяться у висновку судово-медичної експертизи.

Визнаючи безпідставним доказ про порушення права на захист, суд касаційної інстанції зазначив, що обвинувачення Б. було пред'явлено за участю захисника Д., хоча свідчення Р. про фор-

мальну участь захисника в цій справі не перевірила жодна судова інстанція.

Положення гл. 34 КПК також не врахував ні апеляційний суд, ні суд касаційної інстанції.

Крім того, в ухвалі суду касаційної інстанції вживаються формулювання про винуватість Б., що є неприпустимим для цієї категорії справ.

Зазначені порушення кримінально-процесуального закону є такими, що істотно вплинули на правильність судових рішень у справі про застосування примусових заходів медичного характеру щодо Б.

Виходячи з указанного, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України скасувала постанову Кам'янсько-Дніпровського районного суду Запорізької області від 11 серпня 2009 р., ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Запорізької області від 19 жовтня 2009 р. та ухвалу колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 2 лютого 2010 р. щодо Б., а справу направила на нове розслідування.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Моральна шкода, завдана смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, відшкодовується чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим) такої особи, а також особам, які проживали з нею однією сім'єю, особою, яка на відповідній правовій підставі володіє об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку незалежно від вини такої особи

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 5 березня 2012 р.

(в и т я г)

У січні 2009 р. М., К. та К.-Р. звернулися до суду з позовами до Кримського державного авіаційного підприємства «Універсал-Авіа» (далі — ДАП «Універсал-Авіа») про відшкодування моральної шкоди.

Позивачі зазначили, що 28 квітня 2008 р. під час здійснення посадки гелікоптера, який належить ДАП «Універсал-Авіа», на самопідймальну плавучу бурову установку «Таврида» (далі — бурова установка), що є власністю державного акціонерного товариства «Чорноморнафтогаз» (далі — ДАТ «Чорноморнафтогаз»), сталася авіаційна подія, внаслідок якої загинули чоловіки М. та К. і син К.-Р., які перебували в трудових правовідносинах із ДАТ «Чорноморнафтогаз» і були на борту гелікоптера.

Пославшись на те, що зазначена авіаційна подія сталася з вини екіпажу гелікоптера (джерела підвищеної небезпеки), власником якого є ДАП «Універсал-Авіа», на підставі ст. 1167 ЦК позивачі просили стягнути з цього підприємства на їхню користь по 250 тис. грн кожній як відшкодування завданої моральної шкоди.

Під час розгляду справи до участі у справі як третю особу залучено ДАТ «Чорноморнафтогаз», як співвідповідача — Міністерство транспорту та зв'язку України.

Чорноморський районний суд АР Крим ухвалою від 27 вересня 2009 р. позовні вимоги М., К. та К.-Р. про відшкодування моральної шкоди об'єднав в одне провадження.

Рішенням Чорноморського районного суду АР Крим від 14 січня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду АР Крим від 21 червня 2011 р., позовні вимоги М., К. та К.-Р. задоволено частково: стягнуто з ДАП «Універсал-Авіа» по 100 тис. грн завданої моральної шкоди кожній; стягнуто з ДАП «Універсал-Авіа» на користь держави 1 тис. 700 грн судового збору, 30 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи; у задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Не погоджуючись з ухваленими у справі рішеннями, ДАП «Універсал-Авіа» оскаржило їх у касаційному порядку.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 5 вересня 2011 р. у відкритті касаційного провадження відмовив із підстав, передбачених п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК¹.

10 листопада 2011 р. ДАП «Універсал-Авіа» подало до Верховного Суду України через Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ заяву про перегляд ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р. та просило скасувати зазначене судове рішення з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, пославшись на неоднакове застосування су-

¹У редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин.

дом касаційної інстанції статей 23, 1167, 1168, 1187 ЦК, статей 173, 237¹ КЗпП у подібних правовідносинах, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень.

На підтвердження наявності підстав для перегляду Верховним Судом України ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р. ДАП «Універсал-Авіа» надало постановлені в аналогічних справах ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28 вересня 2011 р., від 29 вересня 2011 р. та від 19 жовтня 2011 р., в яких міститься висновок про те, що моральна шкода, завдана членам сім'ї загибеллю їхніх рідних унаслідок авіаційної події, підлягає відшкодуванню на підставі ст. 173 КЗпП й Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-ХІV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі — Закон).

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 12 грудня 2011 р. поновила ДАП «Універсал-Авіа» строк на подання заяви про перегляд Верховним Судом України судового рішення та допустила до провадження Верховного Суду України цивільну справу за позовом М., К. та К.-Р. до ДАП «Універсал-Авіа», Міністерства транспорту та зв'язку України, третя особа — ДАТ «Чорноморнафтогаз», про відшкодування моральної шкоди для перегляду ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р.

Заслухавши суддю-доповідача, перевіривши за матеріалами справи наведені в заяві ДАП «Універсал-Авіа» доводи, Верховний Суд України дійшов висновку, що в задоволенні заяви ДАП «Універсал-Авіа» про перегляд Верховним Судом України ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р. слід відмовити з огляду на таке.

Суди встановили, що чоловіки М., К. та син К.-Р. перебували в трудових правовідносинах із ДАТ «Чорноморнафтогаз». Авіаційне обслуговування цього товариства з вантажопасажирських перевезень, зокрема виконання рейсів із перевезення вахтового персоналу, здійснювалось гелікоптерами ДАП «Універсал-Авіа» відповідно до договору на авіаційне обслуговування від 12 лютого 2001 р.

28 квітня 2008 р. під час здійснення посадки гелікоптера, який належав ДАП «Універсал-Авіа»,

коли він виконував рейс із перевезення вахтового персоналу на бурову установку, власником якої є ДАТ «Чорноморнафтогаз», сталася авіаційна подія, внаслідок якої члени персоналу бурової установки, які перебували на борту гелікоптера, загинули.

Відповідно до акта розслідування групового нещасного випадку від 9 липня 2008 р. причиною авіаційної події стали невідповідність екіпажу гелікоптера, що належить ДАП «Універсал-Авіа», до польотів на морські бурові платформи та незадовільний стан виробничого середовища.

Частково задовольняючи позовні вимоги М., К. та К.-Р. про відшкодування моральної шкоди, завданої загибеллю членів їхніх сімей унаслідок авіаційної події, суд першої інстанції, з висновками якого погодились апеляційний і касаційний суди, виходив із того, що оскільки гелікоптер є джерелом підвищеної небезпеки і спір між сторонами виник із приводу відшкодування моральної шкоди, завданої смертю фізичних осіб унаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, відповідно до правил ч. 2 ст. 1187 ЦК на ДАП «Універсал-Авіа», як на власника джерела підвищеної небезпеки, слід покласти обов'язок відшкодувати М., К. та К.-Р. моральну шкоду, завдану внаслідок загибелі членів їхніх сімей.

У наданих ДАП «Універсал-Авіа» судових рішеннях як приклад неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме: статей 23, 1167, 1168, 1187 ЦК, статей 173, 237¹ КпЗП, суд касаційної інстанції погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що вимоги до ДАП «Універсал-Авіа» про відшкодування завданої моральної шкоди є безпідставними, оскільки нещасний випадок, у зв'язку з яким завдана моральна шкода, стався з потерпілими під час їхнього транспортування на бурову установку, що належить ДАТ «Чорноморнафтогаз», із яким потерпілі перебували в трудових правовідносинах. Тому такий нещасний випадок пов'язаний із виробництвом, а отже, завдана позивачам моральна шкода підлягає відшкодуванню на підставі ст. 173 КЗпП та Закону, а не на підставі ч. 2 ст. 1187 ЦК.

Таким чином, виявлено неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме: статей 23, 1167, 1168, 1187 ЦК, статей 173, 237¹ КпЗП.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні судом касаційної інстанції зазначених норм матеріального права, Верховний Суд України виходив із такого.

Відповідно до ст. 23 ЦК особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазна-

ла у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

За змістом ст. 1167 ЦК, якщо моральної шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, така моральна шкода відшкодовується незалежно від вини органу державної влади, органу влади АР Крим, органу місцевого самоврядування, фізичної або юридичної особи, яка її завдала.

Відповідно до ч. 2 ст. 1168 ЦК моральна шкода, завдана смертю фізичної особи, відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю.

Згідно із частинами 1, 2, 5 ст. 1187 ЦК джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак

бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.

Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Таким чином, моральна шкода, завдана смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, відшкодовується чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим) такої особи, а також особам, які проживали з нею однією сім'єю, особою, яка на відповідній правовій підставі володіє об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку незалежно від вини такої особи.

У справі, яка переглядається, установивши, що смерть працівників ДАТ «Чорноморнафтогаз» сталася внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки — гелікоптера, власником якого є ДАП «Універсал-Авіа», суд першої інстанції, з висновками якого погодились апеляційний і касаційний суди, дійшов обґрунтованого висновку про покладення на ДАП «Універсал-Авіа» — власника джерела підвищеної небезпеки — обов'язку відшкодувати М., К. та К.-Р. моральну шкоду, завдану смертю їхніх близьких.

Зазначені висновки відповідають установленим обставинам справи та нормам матеріального права, а доводи, наведені в заяві ДАП «Універсал-Авіа», цих висновків не спростовують.

За таких обставин підстав для скасування ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р. немає.

Керуючись статтями 355, 360³, 360⁵ ЦПК, Верховний Суд України у задоволенні заяви ДАП «Універсал-Авіа» про перегляд Верховним Судом України ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 вересня 2011 р. відмовив.

Поправка

У № 4' 2012 «Вісника Верховного Суду України» з технічних причин було допущено помилку. На с. 5 замість «Л.А. Лунс» потрібно читати «Л.А. Лунц».

Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2011 р. (за даними судової статистики) ¹

У 2011 р., згідно з даними Державної судової адміністрації України (далі — ДСА), суди загальної юрисдикції по першій інстанції розглянули (з урахуванням повернутих) 8,1 млн справ, заяв, позовних заяв, скарг, подань, клопотань (далі — справи та матеріали) різних категорій, що на 16,3 % більше порівняно з 2010 р. Зокрема, суди розглянули: адміністративних — 3,8 млн справ та матеріалів, що у 2,4 раза більше, ніж у 2010 р.; кримінальних — 754,6 тис., що на 5,9 % більше; цивільних — 1,9 млн, що на 24,1 % менше; господарських — 267,9 тис., що на 2,3 % менше; про адміністративні правопорушення — 1,3 млн, що на 19,7 % менше. Статистичні дані свідчать, що збільшення кількості таких справ і матеріалів відбулося в основному за рахунок розглянутих адміністративних справ та матеріалів, зокрема, з приводу обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг (Закон від 2 грудня 2010 р. № 2748-VI «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві положення» Закону «Про судоустрій і статус суддів» щодо передачі справ, пов'язаних із соціальними виплатами»; далі — справ, пов'язаних із соціальними виплатами).

У 2011 р. дещо поліпшився стан справ з оперативністю розгляду судами адміністративних та цивільних справ. Так, незважаючи на збільшення на 22,4 % кількості адміністративних справ, розглянутих загальними місцевими та окружними адміністративними судами з порушенням строків, передбачених положеннями Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС), їх питома вага зменшилась і становить 5,7 % [10,4 %] ² від кількості справ, провадження в яких закінчено. Минулого року, незважаючи на збільшення на 31,4 %, або 45,3 тис. кількості нерозглянутих адміністративних справ у строк понад два місяці (без урахування справ, провадження в яких зупинено), їх частка від тих, що перебували у провадженні, дещо зменшилась і становила 1,2 % [1,8 %].

У 2011 р. кількість цивільних справ наказного, позовного, окремого провадження, розглянутих із порушенням строків, установлених Цивільним процесуальним кодексом України (далі — ЦПК), зменшилась на 43 %, їх питома вага також дещо зменшилась і становить 8,3 % [10,3 %] від кількості тих справ, провадження в яких закінчено; у тому числі питома вага справ позовного та окремого провадження, розглянутих понад строки, передбачені ст. 157 ЦПК, дещо збільшилась — 12,3 % [12,1 %]. У строк понад три місяці не розглянуто 48,3 тис. цивільних справ позовного та окремого провадження, що на 24,5 % менше, ніж у 2010 р.; водночас їх частка від кількості тих, що перебували на розгляді судів, збільшилась і становила 4,1 % [3,2 %].

Залишилася стабільною кількість спорів, вирішених місцевими господарськими судами понад строк, передбачений положеннями Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК), — 34, а їх частка від кількості справ, провадження в яких закінчено, дещо збільшилась і становить 0,03 % [0,02 %].

Кількість кримінальних справ, призначених до попереднього і судового розгляду з порушенням строків, передбачених положеннями статей 241 та 256 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), порівняно з 2010 р. збільшилась на 29 %; їх частка від кількості справ, провадження в яких закінчено, також дещо збільшилась і становить 3 % [2,4 %]. У строк понад шість місяців суди не розглянули також майже 10 тис. кримінальних справ (без урахування справ, провадження в яких зупинено), що на 8,2 % менше, або 4 % [4,3 %] від кількості тих, що перебували на розгляді в судах.

У 2011 р. апеляційні суди з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення за апеляціями та апеляційними скаргами розглянули 1 млн 206,6 тис. справ та матеріалів усіх категорій, що в 1,4 раза більше порівняно з 2010 р.

Минулого року дещо погіршився стан справ із якістю ухвалених місцевими судами судових рішень. Так, у 2011 р. в апеляційному порядку скасовано і змінено вироків стосовно 12,9 тис. осіб, що на 20,1 % більше, ніж у 2010 р., або 6,9 % [5,6 %] від кількості тих, щодо яких постановлено вироків місцевими загальними судами. Також збільшилась як кількість, так і частка скасованих

¹ Дані судової статистики опрацювали і підготували до опублікування заступник начальника управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України Г.І. РУДНИК та головний консультант цього управління О.О АПАНАСЕНКО.

² Тут і далі, якщо не зазначено інше, у квадратних дужках наведено статистичні дані за 2010 р.

та змінених в апеляційному порядку постанов в адміністративних справах і становила 290,9 тис., що у 2,7 раза більше, або 8,3 % [7,1 %] від кількості тих, що ухвалені місцевими судами (окружними та загальними). Водночас кількість скасованих і змінених рішень у цивільних справах позовного та окремого провадження зменшилася на 22,5 % і становила 30,8 тис., але їх частка від кількості ухвалених місцевими загальними судами рішень дещо збільшилась і становить 4,1 % [2,8 %].

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ минулого року закінчив провадження (з урахуванням повернутих, переданих та розглянутих по суті) з розгляду 50,3 тис. цивільних і 13,1 тис. кримінальних справ та матеріалів.

Упродовж 2011 р. Вищий адміністративний суд України закінчив провадження в 59,8 тис. справ та матеріалів, що на 3 % більше, ніж у 2010 р. Вищий господарський суд України — у 34,3 тис. касаційних скарг, подань, що на 7,4 % більше. Верховний Суд України закінчив провадження майже у 32 тис. справ та матеріалів, що на 47,6 % менше.

Обсяг роботи судів та навантаження на суддів

Упродовж 2011 р., згідно з даними ДСА, на розгляд до місцевих загальних судів надійшло 7 млн 416 тис. справ та матеріалів усіх категорій, що на 15,6 % більше, ніж у 2010 р. До кожного судді місцевого загального суду (з розрахунку чисельності суддів за штатним розписом) щомісяця в середньому надходило на розгляд по 139,6 справ та матеріалів [121,1], у тому числі адміністративних — 64,5 [29,7], цивільних — 36,1 [46,3], кримінальних — 14,1 [12,9], про адміністративні правопорушення — 24,7 [30,7].

До апеляційних судів з розгляду цивільних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення (далі — апеляційні загальні суди) надійшло на розгляд 441,8 тис. справ та матеріалів по першій інстанції, апеляцій, апеляційних скарг, справ. Кожний суддя апеляційного загального суду щомісяця в середньому отримував на розгляд по 23,4 [25,2] справи та матеріалу всіх категорій.

Минулого року на розгляд до окружних адміністративних судів (згідно з даними ДСА) надійшло 281,1 тис. справ та матеріалів; у середньому до кожного судді окружного адміністративного суду (з розрахунку чисельності суддів за штатним розписом) щомісяця надходило на розгляд по 38 [35,4] справ та матеріалів. На розгляд до апеляційних адміністративних судів надійшло 958 тис. апеляційних скарг, справ. Кожний суддя апеляційного суду з розгляду адміністративних справ щомісяця отримував на розгляд по 216,6 [71,3] справи та матеріалу.

На розгляд до місцевих господарських судів надійшло 260,5 тис. справ та матеріалів; кожний суддя місцевого господарського суду щомісяця отримував на розгляд по 31,2 [35,8] справи та матеріалу; кожний суддя апеляційного суду з розгляду господарських справ — по 14,1 справи та матеріалу [12,6].

Згідно з даними Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, у 2011 р. до кожного судді цього суду в середньому надходило на розгляд по 65 справ та матеріалів; зокрема, до кожного судді: судової палати у цивільних справах — майже по 88 касаційних скарг, справ та заяв; судової палати у кримінальних справах — по 33 справи та матеріалу³.

Минулого року кожний суддя Вищого адміністративного суду України в середньому щомісяця отримував на розгляд по 95 справ та матеріалів; кожний суддя Вищого господарського суду України — по 26,7 справ та матеріалів. Щомісяця до кожного судді Верховного Суду України в середньому надходило на розгляд по 4,3 [91,7] справи та матеріалу.

Розгляд кримінальних справ

На розгляді місцевих та апеляційних загальних судів як судів першої інстанції у 2011 р. перебувало майже 812 тис. кримінальних справ і матеріалів, що на 5,2 % більше, ніж у 2010 р.; із них у 753,8 тис., або 92,8 % [92,2 %] провадження закінчено. У тому числі закінчено провадження у 203,1 тис. кримінальних справ, що на 2,5 % більше, або 80,7 % [79,3 %] від кількості тих, що перебували на розгляді судів, з яких у 160,8 тис. справ суди постановили обвинувальний чи виправдувальний вирок, що становить 79,2 % [83,1 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено.

Кількість кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами та злочинними організаціями, що перебували у провадженні судів, збільшилась порівняно з 2010 р. на 7,9 % і становила 1,1 тис. Із постановленням вироку суди розглянули 397 справ, що на 3,4 % менше, або 72,1 % [76,1 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено. На додаткове розслідування та в порядку, передбаченому ст. 249¹ КПК, суди повернули 88 таких справ, що на 33,3 % більше, ніж у 2010 р., або 16 % [12,2 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено; провадження закрито у 20 справах, що на 17,6 % більше. Суди визнали винними у вчиненні злочинів у складі організованих груп та злочинних організацій 1,2 тис. осіб, або 84,6 % [81,2 %] від кількості засуджених за вироками, що набрали і не набрали законної сили; виправдано 21 особу [3 осіб].

На розгляді судів перебувало 11,2 тис. кримінальних справ про злочини, вчинені неповнолітніми чи за їх участю, що на 8 % менше порівняно з 2010 р. Вирок постановлено у 7,2 тис. справ, що також менше на 15,2 %, або 75,9 % [83,9 %] від розглянутих; на додаткове розслідування та в порядку, передбаченому ст. 249¹ КПК, суди повернули 225 справ, що на 17,9 % менше, ніж у 2010 р., або 2,4 % [2,7 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено; водночас кількість справ, в яких провадження закрито, збільшилась на 60,4 % і становила 1,9 тис.

Дещо погіршилась ситуація з оперативністю призначення до розгляду місцевими та апеляційними за-

³ Див.: «Аналіз здійснення судочинства та даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2011 р.», розміщений на офіційному веб-сайті цього суду.

гальними судами кримінальних справ. Так, кількість справ, що були призначені до розгляду з порушенням процесуальних строків, передбачених статтями 241, 256 КПК, у 2011 р. порівняно з 2010 р. збільшилася на 29 % і становила 6 тис., а їх питома вага від тих, провадження в яких закінчено, — на 3 % [2,4 %]. Найчастіше порушували строки призначення справ до попереднього та судового розгляду суди областей: Житомирської — 13,2 % [10,8 %], Одеської — 12,6 % [3,5 %], Рівненської — 10,5 % [10,5 %], Кіровоградської — 9,6 % [4,2 %], Харківської — 4,7 % [5,7 %], Львівської — 4,7 % [4,9 %], Сумської — 4,5 % [4,7 %]. Водночас завдяки зусиллям суддів немає порушень процесуальних строків під час призначення справ до розгляду у судах Чернівецької області та м. Севастополя. Наявне поліпшення з оперативністю призначення до розгляду справ у судах АР Крим — 1 % [2,1 %], областей: Дніпропетровської — 1,3 % [2,2 %], Тернопільської — 0,04 % [1,4 %], Полтавської — 0,1 % [0,7 %], а також м. Києва — 1,4 % [2,3 %].

Залишилися нерозглянутими майже 40 тис. кримінальних справ (без урахування тих, провадження в яких зупинено), що на 4,4 % менше, або 15,9 % [16,7 %] від кількості тих, що перебували на розгляді судів. У тому числі в строк понад шість місяців суди не розглянули також майже 10 тис. справ, що на 8,2 % менше, або 4 % [4,3 %]; понад один рік у провадженні судів перебувало 4,4 тис. кримінальних справ, що на 5,2 % менше, або 1,7 % [1,8 %]. Найбільша питома вага таких справ у судах м. Севастополя — 12,8 %, або 359 справ [15,4 %], м. Києва — 3,1 %, або 414 [1,5 %], а також областей: Закарпатської — 3,9 %, або 200 [2,9 %], Житомирської — 3,5 %, або 239 [2,4 %], Харківської — 3,3 %, або 638 [4 %], Одеської — 2,4 %, або 320 [3,9 %].

Станом на 1 січня 2012 р. суди по першій інстанції не розглянули 3 тис. справ, що на 11,1 % менше порівняно з аналогічним періодом 2010 р., або 1,2 % [1,4 %] від кількості тих, що перебували у провадженні судів, за якими 4,6 тис. осіб трималися під вартою і рахувалися за судами понад шість місяців. Зокрема, кількість таких справ збільшилась у судах АР Крим — з 5 до 9, або на 80 %, областей: Київської — з 32 до 53, або на 65,6 %, Черкаської — з 66 до 96, або на 45,5 %, Закарпатської — з 64 до 79, або на 23,4 %, Миколаївської — з 50 до 62, або на 24 %, а також м. Києва — з 304 до 400, або на 31,6 %.

Упродовж 2011 р. суди відклали розгляд 133,2 тис. кримінальних справ, або 52,9 % [55,5 %] від кількості тих, що перебували у провадженні. В основному до тривалого перебування справ на розгляді судів призводить неявка в судові засідання учасників процесу. Так, станом на 1 січня 2012 р. через неявку підсудних, свідків, захисників, прокурорів та інших учасників процесу було відкладено розгляд 14,6 тис. [15,2 тис.] справ, що всього на 3,9 % менше, ніж на 1 січня 2011 р., або 59,4 % [61,7 %] від загальної кількості справ, розгляд яких відкладено. Із них через неявку свідків чи потерпілих — 7,1 тис., або 28,7 % [29,5 %] від загальної кількості справ, розгляд яких відкладено; підсудного — 5 тис. справ, або 20,5 % [20 %]; захисника — 1,5 тис. справ, або 6,3 % [7,6 %]; прокурора — 370

справ, або 1,5 % [2,2 %]. Суди приймали рішення про привід свідка чи потерпілого під час розгляду 39,6 тис. справ, що майже як і в попередньому році; із них органи внутрішніх справ не виконали постанови судів про привід осіб у 14,2 тис. справ, або 35,8 % [35 %] від прийнятих; про привід підсудного — у 24,1 тис. справ, із них не виконано постанови судів про привід підсудного у 7,5 тис. справ, або 31 % [31,7 %]. Суди змінили підсудному запобіжний захід на взяття під варту в 3,9 тис. кримінальних справ, що на 2 % більше порівняно з 2010 р.

Через нездійснення доставки підсудного до суду, який тримається під вартою, відкладено розгляд у 1,7 тис. справ, що на 14,2 % більше, або 6,8 % [5,9 %] від кількості всіх справ, розгляд яких було відкладено. Найбільший відсоток відкладених із цієї причини справ у судах областей: Черкаської — 14,5 % [5,6 %], Київської — 14,3 % [19,7 %], Миколаївської — 13,9 % [5,6 %], Кіровоградської — 12,2 % [11,4 %], Дніпропетровської — 11,4 % [6,2 %]. Необхідно також зауважити, що в судах м. Севастополя удвічі зменшилась як кількість справ, відкладених через нездійснення доставки підсудного до суду, який тримається під вартою, так і їх питома вага від числа всіх справ, розгляд яких було відкладено, — 10,1 % [21 %].

Суди постановили окремі ухвали у зв'язку зі зривом судових засідань у 2,2 тис. справ, що на 16,7 % більше, або 1,7 % [1,4 %] від кількості тих, в яких розгляд було відкладено упродовж минулого року. За вияв неповаги до суду (ст. 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення; далі — КпАП) адміністративне стягнення накладено на 593 осіб, що у 2,1 раза менше порівняно з 2010 р.

Якість розслідування кримінальних справ органами досудового слідства також впливає на оперативність розгляду судами справ. Суди по першій інстанції повернули на додаткове розслідування (згідно зі статтями 246, 281 КПК) та прокурорам (ст. 249¹ КПК) для усунення виявлених порушень, а також прокурори відкликали із суду (у порядку, передбаченому ст. 232 цього Кодексу) 6,8 тис. кримінальних справ, що на 6,7 % менше, ніж у 2010 р. Питома вага зазначених справ також зменшилась і становить 3,4 % [3,7 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено. У тому числі на додаткове розслідування повернено 5,1 тис. кримінальних справ публічного обвинувачення, що майже на рівні попереднього року, або на 0,1 % більше, їх питома вага становить 2,5 % [2,6 %]. У зв'язку з наданням судами доручень органам досудового слідства щодо виконання певних слідчих дій відкладено розгляд у 482 кримінальних справах, що на 6,6 % більше, з яких у визначений законом строк не виконано доручення у 103 справах, або 21,4 % [24,3 %].

У 2011 р. збільшилась як кількість, так і питома вага осіб, щодо яких апеляційні загальні суди скасували ухвали (постанови) місцевих загальних судів про повернення справ на додаткове розслідування. Так, скасовано ухвали (постанови) стосовно 2,4 тис. осіб, що на 11 % більше, ніж у 2010 р., або 34,2 % [31,7 %] від

кількості тих, щодо яких справи було повернено на додаткове розслідування. Найбільша частка скасованих ухвал (постанов) про повернення справ на додаткове розслідування, постановлених місцевими загальними судами областей: Тернопільської — 61,5 % [33,3 %], Рівненської — 60,5 % [39,7 %], Херсонської — 57,7 % [31 %], Миколаївської — 54,3 % [21,4 %].

У зв'язку з розшуком підсудних суди зупинили провадження у 7,3 тис. кримінальних справ, що становить 85,6 % [85,3 %] від кількості справ публічного обвинувачення, провадження в яких зупинено.

Місцеві та апеляційні загальні суди як суди першої інстанції постановили виправдувальні вироки у справах публічного обвинувачення стосовно 431 особи; їх питома вага від кількості осіб, щодо яких постановлено вироки, становила 0,2 % [0,2 %].

За фактами порушення законності при провадженні дізнання чи досудового слідства суди у 2011 р. постановили 1,8 тис. окремих ухвал, що на 10,9 % менше, ніж у 2010 р., їх питома вага становить 34,8 % [39,1 %] від кількості справ, що були направлені на додаткове розслідування. Недостатньо реагують окремими ухвалами на виявлені істотні порушення вимог кримінально-процесуального закону, допущені у справах під час проведення досудового слідства, суди м. Севастополя, які повернули на додаткове розслідування 171 справу, що у 2,6 раза більше, ніж у 2010 р., а окремих ухвал постановили лише 5, або 2,9 % [повернули 65 справ, але не постановили жодної окремої ухвали], суди областей: Харківської, які повернули на додаткове розслідування 487 справ, а окремих ухвал постановили лише 31, або 6,4 % [6,4 %]; Кіровоградської — 257 справ, а окремих ухвал — лише 33, або 12,8 % [16,1 %]; Черкаської — відповідно 190 справ, а окремих ухвал — лише 25, або 13,2 % [16,6 %]; а також м. Києва — 439 справ, а окремих ухвал — лише 80, або 18,2 % [14,8 %].

У 2011 р. на розгляд до судів надійшло 221,7 тис. подань органів досудового слідства з різних питань, що на 9,2 % більше, ніж у 2010 р. Суди розглянули 220 тис. таких подань, що на 9,4 % більше. Із них задоволено 201,7 тис. подань, або 91,7 % [92,4 %] від кількості розглянутих. У тому числі розглянуто 45,7 тис. подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що на 0,7 % менше порівняно з 2010 р., з яких задоволено 39,7 тис. подань, або 87 % [88 %] від кількості розглянутих. Стосовно 5,9 тис. обвинувачених суди відмовили у задоволенні подань щодо взяття під варту, або 13 % [12 %] від кількості розглянутих. Розглянуто 4,8 тис. апеляцій обвинувачених та їх захисників на постанови суддів про застосування цього запобіжного заходу, що на 10,2 % більше; задоволено 846 таких подань, або 2,1 % [1,7 %] від кількості винесених місцевими загальними судами постанов про взяття під варту. Крім того, за 2,7 тис. подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту особи, яка перебуває на волі, судді надали дозвіл затримати підозрюваного, обвинуваченого і доставити його до суду під вартою, що на 3,7 % менше порівняно з 2010 р. Суди також розглянули 10,3 тис. подань про продовження строків тримання під

вартою, що на 10,1 % менше; із них задоволено 9,9 тис., або 95,9 % [96,4 %].

За результатами розгляду справ у 2011 р. суди взяли під варту 8,6 тис. осіб, що на 1,6 % менше, ніж у 2010 р. Звільнено з-під варту 5,8 тис. осіб, що на 3,3 % менше, у тому числі 4,1 тис. осіб, або 71,5 % [65,6 %] — у зв'язку із засудженням особи до інших видів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі на певний строк; 73 особи [30] — у зв'язку із постановленням стосовно особи виправдувального вироку. За результатами розгляду апеляцій на судові рішення у кримінальних справах було звільнено з-під варту 700 осіб [594]; Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ за результатами розгляду касаційних скарг на судові рішення у кримінальних справах звільнив з-під варту 52 особи; Верховний Суд України як суд касаційної інстанції — 7 осіб [34].

Під заставу суди звільнили 129 осіб [109], що на 18,3 % більше. За порушення вимог застави суди постановили звернути на користь держави 367,2 тис. грн.

Суди розглянули 25,5 тис. скарг на дії органів досудового слідства, що на 9,7 % більше порівняно з 2010 р., з яких задоволено 8,5 тис., або 33,1 % [35,2 %] від кількості розглянутих. У тому числі розглянуто 11,5 тис. скарг на постанови про порушення кримінальної справи, що також на 6,5 % більше, з яких задоволено 3 тис., або 26,4 % [26,9 %] від кількості розглянутих. Про відмову в порушенні кримінальної справи розглянуто 11,6 тис. скарг, що на 9,3 % більше, із них задоволено 4,8 тис., або 41,3 % [43,6 %] від кількості розглянутих; про закриття справи — 799, що на 2,3 % менше, із них задоволено 307, або 38,4 % [44 %].

За постановами слідчих від кримінальної відповідальності у 2011 р. суди звільнили 6,6 тис. осіб, що всього на 0,9 % менше, ніж у 2010 р. Кількість розглянутих судами постанов слідчих про вирішення питання щодо закриття справ у зв'язку із закінченням строків давності у справах щодо нествановлених осіб, які вчинили злочини, зменшилася порівняно з 2010 р. на 6,9 % і становила майже 130 тис.; із них задоволено 128,2 тис., або 98,7 % [99,1 %] від кількості розглянутих.

У порядку, передбаченому ст. 27 КПК, суди розглянули 9,9 тис. скарг потерпілих про притягнення осіб до кримінальної відповідальності, що всього на 2,2 % менше, ніж у 2010 р., у тому числі кримінальні справи порушено за 3,1 тис. скарг, що на 3,2 % менше, або 31,6 % [31,9 %] від кількості розглянутих; відмовлено у порушенні кримінальної справи майже за 1 тис. скарг, що всього на 0,4 % більше, або 10 % [9,8 %]. Залишено без розгляду та повернено особам, які їх подали, 5,2 тис. скарг, що на 1,9 % менше, або 52,6 % [52,5 %] від кількості розглянутих; прокурорам за належністю надіслано 569 скарг, що на 3,7 % менше, або 5,7 % [5,8 %].

У 2011 р. суди постановили майже 6 тис. окремих ухвал з метою усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також з інших підстав, що на 3,6 % менше, ніж у 2010 р.; їх частка серед справ, провадження в яких закінчено, — лише 2,9 % [3,1 %]. До судів надійшли повідомлення про вжиті заходи за

4 тис. окремих ухвал, що становить 67,6 % [68,1 %] від кількості постановлених. Найменше на виявлені під час розгляду справ недоліки постановленням окремих ухвал реагували суди областей: Рівненської — 0,7 % [0,9 %], Тернопільської — 1 % [1,3 %], Черкаської — 1 % [1,4 %], Харківської — 1,2 % [1,5 %], Хмельницької — 1,2 % [0,9 %], Донецької — 1,3 % [1,7 %]. Найбільша питома вага окремих ухвал у судах областей: Вінницької — 9,6 % [8,7 %], Волинської — 8,4 % [7,2 %], Закарпатської — 6,4 % [8,8 %].

Із фіксуванням судового процесу за допомогою звукозаписувальних технічних засобів розглянуто 5,3 тис. справ, що всього на 0,6 % менше порівняно з 2010 р., або 2,6 % [2,7 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено.

На розгляді в апеляційних загальних судах по першій інстанції перебувало 250 кримінальних справ. Закінчено провадження в 192 кримінальних справах, із яких на додаткове розслідування повернено 24 справи, або 12,5 % [16,9 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено. Із постановленням вироку розглянуто 131 справу, або 68,2 % [71,2 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено. Залишилися нерозглянутими 52 кримінальні справи (без урахування справ, провадження в яких зупинено), або 20,8 % [15,9 %] від кількості тих, що перебували на розгляді судів. У тому числі у строк понад шість місяців суди не розглянули також 40 справ, або 16 % [11,2 %] від кількості тих, що перебували на розгляді.

За апеляціями на вироки, ухвали (постанови) місцевих загальних судів до апеляційних загальних судів надійшло 58,9 тис. справ та матеріалів, у тому числі за апеляціями на вироки — майже 29 тис. справ, що на 8,1 % більше порівняно з 2010 р. За апеляціями перевірено законність та обґрунтованість 48,5 тис. вироків, ухвал (постанов) місцевих судів, що на 7,7 % більше; задоволено в 19,3 тис. кримінальних справ та матеріалів, що також на 15,9 % більше.

У 2011 р. в апеляційному порядку скасовано і змінено вироки стосовно 12,9 тис. осіб, що на 20,1 % більше, ніж у 2010 р., або 6,9 % [5,6 %] від кількості тих, щодо яких постановлено вироки місцевими загальними судами. Найбільший відсоток скасованих та змінених за апеляціями вироків, як і в попередні роки, постановили суди м. Севастополя — 14,9 % [10,6 %], м. Києва — 9,9 % [8,7 %], а також областей: Закарпатської — 10 % [9 %], Житомирської — 9,9 % [7 %], Донецької — 8,8 % [6,9 %], Волинської — 8,7 % [6 %]. У тому числі за апеляціями скасовано вироки стосовно 8,7 тис. осіб, або 4,6 % [3,6 %]. Підставами для скасування вироків в апеляційному порядку найчастіше були істотні порушення вимог кримінально-процесуального закону (ст. 370 КПК) — стосовно 3,6 тис. осіб, або 41,4 % [39,1 %] від кількості тих, щодо яких вироки скасовано, із них порушення права обвинуваченого на захист — стосовно 441 особи, або 5,1 % [4,4 %]; односторонність або неповнота дізнання, досудового чи судового слідства (ст. 368 КПК) — стосовно 2,1 тис. осіб, або 24,5 % [25,8 %].

Із поверненням справи на новий судовий розгляд в апеляційному порядку скасовано вироки стосовно 5,7 тис. осіб, або 65,3 % [63,2 %] від кількості всіх осіб, щодо яких вироки скасовано.

За апеляціями з поверненням справи публічного обвинувачення на додаткове розслідування через неповноту досудового слідства скасовано вироки стосовно 1,5 тис. осіб, або 17,3 % [21 %] від кількості всіх осіб, щодо яких вироки скасовано.

Апеляційні загальні суди постановили свої вироки, скасувавши вироки місцевих судів, стосовно 909 осіб, або 10,4 % [13 %] від кількості тих, щодо яких вироки скасовано. У тому числі через необхідність застосування більш суворого покарання апеляційні інстанції постановили нові вироки стосовно 677 осіб, або 74,5 % [75,4 %] від кількості тих, щодо яких постановлено свої вироки; у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжкий злочин чи збільшення обсягу обвинувачення — стосовно 82 осіб, або 9 % [10,5 %]; у зв'язку з неправильним звільненням засудженого від відбуття покарання — стосовно 137 осіб, або 15,1 % [11,8 %] від кількості осіб, щодо яких постановлено нові вироки.

За відсутності події або складу злочину в справах публічного обвинувачення із закриттям провадження у справі скасовано вироки стосовно 33 [27] осіб, або 0,4 % [0,4 %] від загальної кількості скасованих в апеляційному порядку.

У 2011 р. в апеляційному порядку виправдувальні вироки скасовано стосовно 261 особи; з них із направленням справи на додаткове розслідування — стосовно 67 осіб, або 16 % [18,5 %] від кількості тих, стосовно яких місцеві загальні суди постановили виправдувальні вироки у справах публічного обвинувачення; постановлено новий вирок у зв'язку зі скасуванням необґрунтованого виправдувального вироку стосовно 7 осіб, із них у справах публічного обвинувачення — стосовно 4 осіб, або 1 % [3,7 %] від кількості виправданих осіб місцевими загальними судами.

В апеляційному порядку змінено вироки стосовно 4,2 тис. осіб, що на 7,9 % більше, або 2,2 % [2 %] від постановлених по першій інстанції; із них без змін кваліфікації злочину з пом'якшенням покарання змінено вироки стосовно 2,3 тис. осіб, або 55,6 % [53,9 %] від усіх змінених.

Апеляційні загальні суди постановили 741 окрему ухвалу, що на 3 % менше, ніж у 2010 р., із них за виявленими фактами порушення закону, допущеними суддями місцевих судів, — 356 окремих ухвал, що також на 5,8 % менше.

Упродовж 2011 р. до судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надійшло 13,5 тис. касаційних скарг на вироки, постанови (ухвали) місцевих судів. Прийнято рішення про витребування кримінальної справи за 5,2 тис. касаційних скарг, а за майже 8,6 тис. касаційних скарг — відмовлено в цьому. Також на розгляд надійшло 675 кримінальних справ за касаційними скаргами на вироки, постанови апеляційних

судів, постановлені ними як судами першої інстанції (до внесення змін до ст. 383 КПК Законом від 7 липня 2010 р. № 2453 «Про судоустрій і статус суддів»), так і в апеляційному порядку. За результатами розгляду касаційних скарг скасовано і змінено судові рішення у кримінальних справах стосовно майже 2,3 тис. осіб, у тому числі скасовано і змінено вироки стосовно 1,7 тис. осіб, або 0,9 % від кількості тих, стосовно яких суди по першій інстанції постановили вироки; скасовано вироки стосовно 1,3 тис. осіб, або 0,7 %.

У тому числі Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у касаційному порядку перевірів вироки стосовно 33 осіб, засуджених до довічного позбавлення волі за умисне вбивство за обтяжуючих обставин. Стосовно 23 засуджених вироки залишено без змін, скасовано — стосовно 7 осіб. Довічне позбавлення волі замінено на позбавлення волі на певний строк без перекваліфікації злочину 2 особам, із перекваліфікацією злочину — 1 особі.

На розгляд до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надійшло 180 заяв про перегляд судового рішення Верховним Судом України. Із різних підстав було повернено 62 заяви. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ відповідно до положень ст. 400¹⁸ КПК постановив 31 ухвалу про допуск кримінальних справ до провадження у Верховному Суді України; за 56 заявами — у допуску до провадження відмовлено.

У 2011 р. на виконання положень статей 400^{19–25} КПК у провадженні Верховного Суду України перебувала 31 заява про перегляд судового рішення у кримінальних справах з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь чи встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Із різних підстав було повернено 3 заяви. Відкрито провадження у справі за 30 заявами. Розглянуто 25 справ, із яких відмовлено у задоволенні за 10 заявами; скасовано судові рішення у 14 кримінальних справах; за однією заявою провадження у справі закрито.

На розгляді Верховного Суду України у 2011 р. також перебувало майже 2 тис. кримінальних справ, касаційних скарг, заяв, подань, клопотань. У касаційному порядку перевірено судові рішення в 1,3 тис. кримінальних справ щодо 2,8 тис. осіб; із них касаційні скарги, подання задоволено стосовно 1,3 тис. осіб, або 44,8 % [44,2 %] від кількості тих, щодо яких судові рішення переглядалися. У касаційному порядку Верховний Суд України скасував і змінив вироки стосовно 868 осіб, або 0,5 % [1,1 %] від кількості тих, щодо яких суди по першій інстанції постановили вироки.

Усього Верховний Суд України та Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у касаційному порядку скасували і змінили вироки стосовно 2,6 тис. осіб, або 1,4 % від кількості

тих, стосовно яких суди по першій інстанції постановили вироки. Найчастіше за касаційними скаргами переглядалися вироки, постановлені судами областей: Івано-Франківської — 3,5 %, Херсонської — 2,4 %, Волинської — 2,2 %, Київської — 2 %, Кіровоградської — 2 %, а також судами м. Севастополя — 2,3 %. У тому числі зазначені суди скасували вироки і направили справи на новий апеляційний розгляд стосовно 642 осіб, або 33,3 % від кількості осіб, щодо яких вироки скасовано. Найчастіше направляли справи на новий розгляд до апеляційних судів областей: Рівненської — 72,2 %, Чернігівської — 48,1 %, Дніпропетровської — 47,2 %, Волинської — 46,4 %, Хмельницької — 42,9 %, а також м. Києва — 44,4 % та м. Севастополя — 41,7 %.

Верховний Суд України у касаційному порядку також перевірів вироки стосовно 27 осіб, засуджених до довічного позбавлення волі за умисне вбивство за обтяжуючих обставин. Стосовно 19 засуджених вироки залишено без змін, скасовано — стосовно 2 осіб. Довічне позбавлення волі замінено на позбавлення волі на певний строк без перекваліфікації злочину 6 особам.

За вироками, що набрали законної сили, згідно з даними ДСА, у 2011 р. засуджено 154,4 тис. осіб, що порівняно з 2010 р. на 8,5 % менше. У тому числі за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів засуджено 57,1 тис. осіб, що на 10,3 % менше, або 37 % [37,7 %] від кількості всіх засуджених; за вчинення злочинів невеликої тяжкості засуджено 22,9 тис. осіб, що на 11,7 % менше, або 14,8 % [15,4 %].

Кількість засуджених за вчинення злочинів проти власності порівняно з 2010 р. зменшилася на 6,8 % і становила 78,9 тис. осіб; а їх частка у структурі всіх засуджених дещо збільшилася — 51,1 % [50,2 %]. У тому числі за крадіжку чужого майна засуджено 59,3 тис. осіб, що на 2,8 % менше, або 38,4 % [36,2 %]. Також на 5,5 % зменшилась кількість засуджених за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів і становить 25,6 тис. осіб, а їх частка дещо збільшилася — 16,6 % [16 %]. Зменшилась як кількість, так і питома вага засуджених за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи. Так, за вчинення зазначених злочинів засуджено 10,4 тис. осіб, що на 13,6 % менше, або 6,7 % [7,1 %] від кількості засуджених за всі види злочинів.

У стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння вчинили злочини 39,3 тис. осіб, або 25,4 % [27,2 %], тобто як і в попередні роки — кожний четвертий засуджений.

Засуджено 830 осіб за вчинення злочинів у складі організованої групи чи злочинної організації, що всього на 1,8 % більше.

На час вчинення злочину ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості 112,9 тис. осіб, що на 6,1 % менше, ніж у 2010 р., проте їх частка від кількості всіх засуджених дещо збільшилась і становила 73,1 % [71,2 %], тобто понад дві третини, із них раніше судимі — 32,6 тис. осіб, що на 5,7 % менше, але їх частка в загальній кількості засуджених також дещо збільшилась і становила 21,1 % [20,5 %]. Водночас кількість осіб, які перебували на об-

ліку в службі зайнятості, збільшилася на 17,7 % і становила 6,2 тис. осіб, або 4 % [3,1 %].

Були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість 39,3 тис. осіб, що на 5,3 % менше порівняно з 2010 р., або 25,5 % [24,6 %], тобто кожен четвертий від загальної кількості засуджених; із них раніше були звільнені умовно-достроково 8,2 тис. осіб, або 20,9 % [23,2 %].

У 2011 р. зменшилась як кількість, так і питома вага жінок, засуджених за вчинення всіх видів злочинів, і становила 19,5 тис., що на 11,5 % менше, ніж у 2010 р., або 12,6 % [13,1 %] від загальної кількості засуджених.

За вчинення злочинів у неповнолітньому віці засуджено 8,7 тис. осіб, що також на 20,2 % менше; їх частка від кількості всіх засуджених також дещо зменшилася — 5,6 % [6,4 %]. У тому числі у віці від 14 до 16 років вчинили злочини 2,5 тис. осіб, що на 17,5 % менше, або 28,4 % [27,5 %] від кількості засуджених неповнолітніх. За тяжкі та особливо тяжкі злочини засуджено 5,5 тис. осіб, або 62,8 % [60,4 %]. До позбавлення волі на певний строк засуджено 1,9 тис. неповнолітніх осіб, що на 5,7 % менше, але їх частка від кількості засуджених неповнолітніх дещо збільшилася — 20 % [18,7 %]. Суди звільнили від відбування покарання з випробуванням 5,7 тис. підлітків, або 65,4 % [69,4 %] від кількості засуджених неповнолітніх. Суди застосували примусові заходи виховного характеру стосовно 2 тис. неповнолітніх осіб, що на 10,6 % менше.

Минулого року суди закрили провадження у справах стосовно 27,5 тис. осіб, що на 25,4 % більше порівняно з 2010 р. Зокрема, звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з амністією — 11,9 тис. осіб, або 43,4 % [12,3 %] від кількості тих, щодо яких справи закрито; з примиренням винного з потерпілим — понад 3 тис. осіб, або 11 % [18 %]; зі зміною обставин — 2,3 тис. осіб, або 8,5 % [15,4 %]; з дійовим каєттям — 2,3 тис., або 8,4 % [14,5 %]; із передачею особи на поруки — 1,4 тис., або 5,2 % [9,4 %]. У тому числі у справах публічного обвинувачення було закрито провадження стосовно 25,5 тис. осіб [19,8 тис.], із них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим — майже 2 тис. осіб, або 7,8 % [12,7 %]. За відсутності події або складу злочину суди закрили провадження у справах публічного обвинувачення стосовно 48 осіб [50].

Суди виправдали за вироками, що набрали законної сили, 330 осіб, із них 189 осіб [231] — у справах, які порушуються не інакше, як за скаргами потерпілих; 141 особу [84] — у справах публічного обвинувачення. Примусові заходи медичного характеру застосовано до 1,1 тис. неосудних осіб.

Згідно з даними ДСА, за вироками, що набрали законної сили, штраф як основне покарання суди наклали на 21,7 тис. осіб, що на 13,4 % менше, ніж у 2010 р., або 14,1 % [14,9 %] від загальної кількості засуджених. Громадські роботи призначено 11,5 тис. осіб, що на 2,5 % більше; їх питома вага від загальної кількості засуджених становить 7,4 % [6,6 %]; виправні роботи застосовано до 891 особи, що на 19,6 % менше, або 0,6 % [0,7 %]; арешт — до 5,9 тис. осіб, що всього на 0,8 % менше, або

3,8 % [3,5 %], тоді як обмеження волі — до 4,3 тис. осіб, що на 20,9 % більше, або 2,8 % [2,1 %].

До позбавлення волі на певний строк засуджено 44,3 тис. осіб, що на 8,3 % більше, ніж у 2010 р., їх частка від загальної кількості засуджених становить 28,6 % [24,2 %]. У тому числі майже дві третини від кількості засуджених до цього виду покарання, або 65,1 % [69,4 %], становлять особи, засуджені за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Так, за тяжкі та особливо тяжкі злочини позбавлення волі на певний строк застосовано до 28,8 тис. осіб, що на 1,5 % більше; їх частка серед осіб, засуджених за ці види злочинів, збільшилась і становила 50,3 % [44,5 %].

Зокрема, до позбавлення волі засуджено за вчинення таких злочинів: умисне вбивство — 1,3 тис. осіб, або 96,4 % [94 %] від усіх засуджених за цей злочин; бандитизм — 2 особи, або 100 % [100 %]; розбійний напад — 2,6 тис. осіб, або 86 % [82,5 %]; зґвалтування — 301 особу, або 84,3 % [83,2 %]; катування — 31 особу, або 73,8 % [53,8 %]; заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень — 2,1 тис. осіб, або 68,8 % [65,1 %]; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів — 3,5 тис. осіб, або 67,4 % [54,6 %]; торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини — 54 особи, або 59,3 % [63,2 %]; грабіж — майже 5 тис. осіб, або 51,5 % [46,6 %]; вимагання — 246 осіб, або 49,6 % [41,8 %]; крадіжка — 59,3 тис. осіб, або 29,6 % [24,3 %].

У 2011 р. суди призначили більш м'яке покарання, ніж це передбачено законом, з урахуванням особи винного і наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, 8,6 тис. особам, або 5,5 % [7,1 %] від загальної кількості засуджених.

Від відбування покарання суди звільнили 65,6 тис. засуджених, що на 18,7 % менше, або 42,5 % [47,9 %] від загальної кількості засуджених; із них 64,6 тис. осіб — з випробуванням, або 41,8 % [47,4 %]. У тому числі за вчинення тяжких злочинів звільнено від відбування покарання з випробуванням 25,6 тис. засуджених, або 39,6 % [40,2 %] від загальної кількості звільнених із випробуванням, а за особливо тяжкі злочини — 674 особи, або 1 % [1,3 %].

Конфіскацію майна як додаткове покарання суди застосували до 6,1 тис. засуджених, що на 12 % більше, або 49,9 % [41 %] від кількості засуджених за статтями Кримінального кодексу України, санкцією яких передбачено застосування конфіскації; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю — до 5,1 тис., що на 20 % більше, ніж у 2010 р., їх частка від кількості всіх засуджених — 3,3 % [2,5 %].

Розгляд цивільних справ

У 2011 р. до місцевих загальних судів по першій інстанції надійшло 1 млн 922,9 тис. заяв від громадян і юридичних осіб про захист їхніх прав і свобод, що на 22,6 % менше, ніж у 2010 р. Також зменшилась як кількість, так і питома вага цивільних справ та матеріалів,

в яких суди закінчили провадження, — 1 млн 941,2 тис., або 87,2 % [89,4 %] від кількості тих, що перебували на розгляді, що також на 24 % менше. У тому числі з ухваленням рішення розглянуто 756,3 тис. справ позовного та окремого провадження, що на 45,9 % менше.

Водночас на 44,3 % збільшилася кількість заяв про видачу судового наказу, що надійшли на розгляд до місцевих загальних судів у 2011 р., і становила 648,1 тис. Минулого року суди видали, за винятком скасованих, 538,3 тис. судових наказів, що на 42,1 % більше порівняно з 2010 р. Разом із цим значно зменшилась їх кількість у судах двох областей: Дніпропетровської — на 10,5 % та Хмельницької — на 3,4 %. Найбільше видано судових наказів на вимогу, яка ґрунтується на правочині, вчиненому в письмовій формі, — 373,2 тис., або 69,3 % [77,9 %] від кількості виданих, що на 26,5 % більше порівняно з 2010 р. На вимогу про стягнення нарахованої, але несплаченої працівникам суми заробітної плати, було видано 53,8 тис. судових наказів, що на 32,3 % більше, але їх частка від кількості виданих дещо зменшилась і становила 10 % [10,7 %]. Задоволено вимоги про стягнення нарахованої заробітної плати в сумі 280 млн 389 тис. грн.

Суди відкрили провадження у справах за 899,7 тис. заяв позовного та окремого провадження, що на 52,2 % менше, ніж у 2010 р., а їх частка від кількості розглянутих заяв становить 84,5 % [88,6 %]; відмовили у відкритті — 26,8 тис. заяв, або 2,5 % [3,9 %]; з різних підстав повернули позивачам 137,7 тис. заяв, або 12,9 % [7,5 %], із них 87,5 тис., або 63,5 % [67,3 %] — у зв'язку з неусушенням виявлених у заявах недоліків.

Кількість цивільних справ позовного та окремого провадження, в яких суди закінчили провадження, зменшилась порівняно з 2010 р. на 45,9 % і становила 949,3 тис. справ, або 81,4 % [87,6 %] від тих, що перебували на розгляді. У тому числі суди розглянули 77,9 тис. справ окремого провадження, що на 1,8 % менше.

Суди ухвалили рішення у 756,3 тис. справ, із них у 68,4 тис. справ окремого провадження, а їх частка серед числа справ, розглянутих з ухваленням рішення, становила 9 % [5 %]. Заявлені вимоги задоволено у 676,4 тис. справ, або 89,4 % [92,4 %] від загальної кількості тих, що розглянуті з ухваленням рішення. Заочне рішення ухвалено у 146,1 тис. справ, або 21,2 % [22,1 %] від кількості справ позовного провадження, розглянутих з ухваленням рішення, з яких ці ж суди скасували 11,1 тис. заочних рішень, або 7,6 % [4,7 %] від ухвалених.

Оперативність розгляду цивільних справ у 2011 р. залишилася майже на рівні попереднього року. Так, із порушенням строків розгляду, визначених положеннями ст. 157 ЦПК, місцеві загальні суди розглянули 116,6 тис. цивільних справ позовного та окремого провадження, що на 45,3 % менше, ніж у 2010 р.; але їх питома вага від кількості всіх розглянутих дещо збільшилась і становила 12,3 % [12,1 %]. Найчастіше порушували процесуальні строки розгляду цивільних справ суди м. Севастополя — 36,2 % [28,7 %], м. Києва — 29,8 % [29,8 %], областей: Сумської — 30,6 % [31,6 %],

Кіровоградської — 23,6 % [22,1 %], Дніпропетровської — 23,5 % [27,9 %], Харківської — 20,3 % [22,5 %].

Зменшилась як кількість, так і питома вага судових наказів, виданих з порушенням триденного строку. Так, у 2011 р. з порушенням вимог ч. 1 ст. 102 ЦПК видано 7,8 тис. судових наказів, що на 28,8 % менше; частка судових наказів, виданих із порушенням строку, також дещо зменшилась і становить 1,4 % [2,8 %] від їх загальної кількості. Найбільший відсоток порушень процесуальних строків зафіксовано в судах областей: Кіровоградської — 25,5 % [3,5 %], Черкаської — 4,8 % [10,4 %], Харківської — 2,6 % [3,5 %], а також м. Києва — 7,7 % [14,9 %]. Із порушенням десятиденного строку з дня постановлення ухвали про прийняття до розгляду заяви щодо скасування судового наказу (ч. 6 ст. 105¹ ЦПК) скасовано 3,7 тис. судових наказів, або 12,3 % від кількості скасованих.

У 2011 р., як і в попередньому році, неявка до суду однієї зі сторін або будь-кого з інших учасників процесу, про яких немає відомостей, що їм вручено судові повістки (ухилення осіб від одержання повісток, відсутність зворотних повідомлень про вручення судової повістки), найчастіше призводила до порушення строків розгляду цивільних справ. Так, із цієї причини було відкладено розгляд 53,3 тис. справ, або 46,8 % [47,5 %] від кількості тих, провадження в яких відкладено; через неявку належно повідомлених про місце і час розгляду справи свідків, сторін та їхніх представників, інших учасників процесу відкладено розгляд 32,2 тис. справ, або 28,3 % [28,8 %]; тривале проведення експертиз; застосування судами не в повній мірі заходів процесуального примусу до осіб, які перешкоджають здійсненню цивільного судочинства. Зокрема, через неявку свідків відкладено розгляд 5,5 тис. справ, або 4,8 % [5,6 %] від загальної кількості тих, провадження в яких відкладено, а судами постановлено лише 107 ухвал про їх привід.

Минулого року суди не розглянули (без урахування справ, провадження в яких зупинено) 198,6 тис. цивільних справ, що на 12 % менше, ніж у 2010 р.; водночас їх частка від кількості тих, що перебували на розгляді судів, збільшилась і становила 17 % [11,3 %]. У тому числі у строк понад три місяці не розглянуто 48,3 тис. цивільних справ, що на 24,5 % менше, або 4,1 % [3,2 %]. Через неодноразове відкладення розгляду залишилися невіршеними понад один рік 11,5 тис. цивільних справ позовного провадження, або 1,1 % [0,9 %] від кількості тих, що перебували у провадженні. Найбільший відсоток таких справ у судах областей: Івано-Франківської — 4,1 % [2,1 %], Закарпатської — 2,9 % [2,3 %], Дніпропетровської — 2,3 % [3,6 %], Одеської — 2,1 % [4,4 %], а також м. Севастополя — 3,5 % [5,5 %].

У 2011 р. суди, виявивши під час розгляду справи порушення закону, для вжиття заходів з усунення встановлених причин та умов, що сприяли вчиненню порушення, постановили і надіслали відповідним особам 717 окремих ухвал, що на 46,6 % менше порівняно з 2010 р., їх питома вага від кількості справ, розглянутих з ухваленням рішення, залишилася незначною і стано-

вила 0,1 % [0,1 %]. Надійшло 406 повідомлень про вжиті заходи за зазначеними ухвалами, або 56,6 % [46,8 %] від постановлених ухвал.

На розгляді місцевих загальних судів перебувало 6,5 тис. заяв про перегляд судових рішень, ухвал чи судових наказів у зв'язку з нововиявленими обставинами, що всього на 1,7 % менше, ніж у 2010 р. Суди розглянули 4,8 тис. таких заяв, що також на 4,5 % менше, із них задоволено 2 тис. заяв, або 41,9 % [49,3 %] від розглянутих. Зокрема, скасовано: 1,7 тис. рішень, що на 25 % менше, проте їх частка від кількості справ, розглянутих з ухваленням рішення, залишилася стабільною і становила 0,2 % [0,2 %]; 207 судових наказів, що у 1,8 раза більше, або 0,04 % [0,03 %] від кількості виданих; 105 ухвал, що також на 9,4 % більше.

У 2011 р., порівнюючи з 2010 р., кількість апеляційних скарг на судові рішення місцевих загальних судів, що надійшли до апеляційних загальних судів, зменшилась у 2,7 раза і становила 140,9 тис. За апеляційними скаргами на рішення та ухвали загальних місцевих судів минулого року розглянуто 110,7 тис. справ, або 68 % [50,1 %] від кількості тих, що перебували у провадженні (без урахування повернутих та залишених без розгляду).

У тому числі до апеляційних загальних судів за апеляційними скаргами тільки на рішення місцевих загальних судів у 2011 р. надійшло 97,1 тис. справ, що у 3,5 раза менше порівняно з 2010 р.; їх питома вага від кількості справ, розглянутих з ухваленням рішення, становить 12,8 % [24,4 %]. Розглянуто 79,3 тис. цивільних справ, що у 2,1 раза менше, але їх частка від тих, що перебували у провадженні, збільшилась і становила 69,3 % [48,5 %], з яких апеляційні скарги на рішення задоволено у 30,8 тис. справ, або 38,8 % [23,4 %] від кількості розглянутих.

Із порушенням строків, встановлених положеннями ч. 2 ст. 302 ЦПК (сім днів після закінчення дій з підготовки справи до розгляду), призначено до розгляду 18,7 тис. справ за апеляційними скаргами на судові рішення, що на 10,3 % менше, ніж у 2010 р., але їх питома вага від кількості тих, в яких апеляційні скарги прийнято до розгляду, збільшилась — 15,9 % [9,4 %]. Залишилися нерозглянутими 18,8 тис. справ за апеляційними скаргами, або 11,5 % [21,6 %] від тих, що перебували у провадженні апеляційних судів.

У 2011 р. в апеляційному порядку скасовано і змінено 47,5 тис. судових рішень (рішень, ухвал) у цивільних справах, що на 13,1 % менше порівняно з 2010 р., із них скасовано і змінено 30,8 тис. рішень у цивільних справах, що на 22,5 % менше, але їх частка від кількості ухвалених місцевими загальними судами рішень дещо збільшилась і становить 4,1 % [2,8 %]. Найбільший відсоток скасованих і змінених рішень, ухвалених судами АР Крим, — 6,8 % [5,8 %], областей: Херсонської — 9,3 % [8,3 %], Київської — 5,9 % [3,3 %], Житомирської — 5,3 % [3,2 %], а також м. Києва — 5,9 % [6 %].

У тому числі скасовано 24,1 тис. рішень місцевих загальних судів у цивільних справах, що на 17,3 % менше, ніж у 2010 р. За результатами розгляду апеляційних скарг апеляційні суди з розгляду цивільних та

кримінальних справ ухвалили 21,5 тис. нових рішень, що на 4,6 % більше; їх питома вага від усіх скасованих становила 89,5 % [70,8 %]. Із направленням справи на новий судовий розгляд скасовано всього 4 рішення; із закриттям провадження у справі — 1,9 тис. рішень, що на 24,9 % менше, або 7,9 % [8,7 %].

В апеляційному порядку також скасовано і змінено 16,8 тис. ухвал місцевих загальних судів у цивільних справах, або 3,1 % [2,1 %] від числа постановлених, із них: скасовано 16,4 тис., у тому числі з прийняттям нової ухвали (вирішенням питання по суті) — 2,5 тис., або 15,3 % [18,8 %] від скасованих; змінено 411, або 0,08 % [0,05 %] від постановлених.

Апеляційні загальні суди постановили 410 окремих ухвал, що на 31,3 % менше порівняно з 2010 р. У тому числі щодо порушення норм права та помилок, допущених судом першої інстанції, — 266, що також на 26,7 % менше; із них найбільше — щодо порушень, допущених місцевими загальними судами областей: Луганської — 29, Запорізької — 37, Одеської — 26, Львівської — 23, Кіровоградської — 21.

До судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2011 р. надійшло понад 52 тис. касаційних скарг. Із них за 15,1 тис. скарг — касаційне провадження відкрито; витребувано справи майже за 13 тис. касаційних скарг; за 26,2 тис. скарг — відмовлено у відкритті провадження. Надійшло на розгляд 13,5 тис. цивільних справ, витребуваних для перевірки в касаційному порядку, із яких у 11,9 тис. проведено попередній розгляд. За результатами попереднього розгляду у 6,3 тис. справ касаційну скаргу відхилено, судові рішення залишено без змін, або 53,1 % від кількості тих, в яких проведено попередній розгляд справи; призначено до судового розгляду 5,5 тис. справ, або 46,6 %. Колегіями у складі п'яти суддів зазначеного суду розглянуто 4,5 тис. цивільних справ; із них у 3,8 тис. касаційні скарги задоволено.

У касаційному порядку Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ скасував 2,4 тис. рішень у цивільних справах, або 3,2 % від кількості тих, що розглядалися в апеляційному порядку в 2011 р. У тому числі із передачею цивільних справ на новий розгляд до суду першої інстанції скасовано майже 1,2 тис. рішень; із передачею на новий апеляційний розгляд — 547 рішень; із залишенням у силі рішення суду першої інстанції — 503 рішення апеляційної інстанції; ухвалено 193 нових рішень. Також зазначений суд у касаційному порядку скасував 1,4 тис. ухвал у цивільних справах.

Верховний Суд України у касаційному порядку скасував і змінив 1,3 тис. судових рішень, у тому числі понад 1 тис. рішень у цивільних справах і 319 ухвал.

У 2011 р. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховний Суд України у касаційному порядку скасували і змінили судові рішення у 5,2 тис. цивільних справ. У тому числі у касаційному порядку скасували і змінили рішення у 3,4 тис. цивільних справ, або 0,5 % від кількості рішень, ухвалених місцевими загальними судами. Найбільше

ший відсоток скасовано і змінено рішень, ухвалених судами м. Києва — 1,2 %, областей: Закарпатської — 0,8 %, Київської — 0,8 %, Херсонської — 0,7 %, а також АР Крим — 0,8 %.

На розгляд до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надійшло понад 2 тис. заяв про перегляд судового рішення у цивільних справах Верховним Судом України. Із різних підстав було повернено 887 заяв; залишено без розгляду 21 заяву. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ відповідно до положень ст. 360 ЦПК постановив 109 ухвал про допуск цивільних справ до провадження у Верховному Суді України; за 771 заявою — у допуску до провадження відмовлено.

У 2011 р. на виконання положень статей 353—360⁷ ЦПК у провадженні Верховного Суду України перебувало 107 заяв про перегляд судового рішення у цивільних справах із мотивів неоднакового застосуванням судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах чи встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Із різних підстав було повернено 5 заяв. Відкрито провадження у справі за 99 заявами. Розглянуто 75 справ, із яких відмовлено у задоволенні за 41 заявою. Скасовано судові рішення у 33 кримінальних справах; за 1 заявою провадження у справі закрито, у тому числі у зв'язку з встановленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом скасовано 5 судових рішень.

Розгляд адміністративних справ

У 2011 р., порівнюючи з попереднім роком, майже вдвічі збільшилася кількість позовних заяв, адміністративних справ, клопотань, заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, що перебували на розгляді в окружних адміністративних та місцевих загальних судах (далі — судах), і становила 4 млн 49 тис. Також більше ніж удвічі збільшилась і кількість розглянутих судами адміністративних справ та матеріалів — 3 млн 797,6 тис., або 93,8 % [83,9 %] від кількості тих, що перебували на розгляді. Збільшення кількості справ та матеріалів адміністративної юрисдикції в основному відбулося у зв'язку зі зміною законодавства щодо розгляду судами спорів, пов'язаних із соціальними виплатами.

Водночас суди закінчили провадження у 3 млн 609,9 тис. адміністративних справ, що також у 2,2 раза більше, а їх питома вага від кількості справ, що перебували на розгляді, становила 95,5 % [84,9 %]. У тому числі місцеві загальні суди закінчили провадження у 3 млн 368,9 тис. адміністративних справ, що у 2,4 раза більше, ніж у 2010 р., а окружні суди — у 240,9 тис. справ, що на 0,7 % менше.

У 2011 р. найбільшу частку у структурі адміністративних справ, провадження в яких закінчено, становили

ли справи зі спорів щодо реалізації публічної політики у сферах зайнятості населення та соціального захисту громадян — 91,1% від усіх розглянутих адміністративних справ, або 3 млн 289 тис. Переважну більшість із них, або 68,3 % становили справи зі спорів щодо соціального захисту дітей війни — 2 млн 246 тис.; зі спорів щодо соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, — 417,7 тис., або 12,7 %.

Із прийняттям постанови суди розглянули 3 млн 486,1 тис. адміністративних справ, що у 2,3 раза більше, ніж у 2010 р.; позови задоволено у 3 млн 315 тис. справ, або 95,1 % [94,3 %] від розглянутих із прийняттям постанови.

Поліпшилась ситуація з оперативністю розгляду судами адміністративних справ. Так, у 2011 р. із порушенням строків, передбачених положеннями КАС, суди розглянули 207,4 тис. адміністративних справ, що на 22,4 % більше порівняно з 2009 р., але їх питома вага від кількості тих, провадження в яких закінчено, зменшилась і становила 5,7 % [10,4 %]. Із них місцеві загальні суди порушили терміни розгляду в 139,7 тис. справ, або 4,1 % [7,5 %]; окружні адміністративні суди — у 67,8 тис. справ, або 28,1 % [26,8 %], тобто більше ніж кожну четверту справу. Найбільша частка розглянутих із порушенням строків справ у місцевих загальних судах м. Севастополя — 14,5 % [22,7 %], областей: Житомирської — 11,1 % [27,8 %], Кіровоградської — 8,6 % [14,4 %], Дніпропетровської — 8,3 % [14,7 %], Київської — 7,9 % [1,9 %] та АР Крим — 8,2 % [19,4 %], а також в окружних адміністративних судах АР Крим — 64,3 % [48 %], областей: Одеської — 56,6 % [82,9 %], Миколаївської — 48,3 % [32 %] Закарпатської — 47,6 % [62,6 %].

Минулого року, у порівнянні з 2010 р., також зменшилась як кількість, так і питома вага нерозглянутих справ. Так, залишилися нерозглянутими, без урахування справ, провадження в яких зупинено, майже 155 тис. адміністративних справ, що на 43,6 % менше, їх частка від тих, що перебували у провадженні, становила 4,1 % [14,3 %]. У тому числі, незважаючи на збільшення на 31,4 % (45,3 тис.) кількості нерозглянутих адміністративних справ у строк понад два місяці (без урахування справ, провадження в яких зупинено), їх частка від тих, що перебували у провадженні, дещо зменшилась і становила 1,2 % [1,8 %].

Майже вдвічі також зменшилась кількість адміністративних справ, розгляд яких відкладено з різних причин, і становила 44,1 тис., у тому числі 12,7 тис., або 28,9 % [42,6 %] від числа відкладених — через неприбуття в судові засідання сторони або будь-кого з інших учасників процесу, які беруть участь у справі, про яких немає відомостей, що їм вручено повістки. У зв'язку з неявкою в судові засідання належно повідомлених свідків, прокурорів, представників сторін, інших учасників процесу відкладено розгляд у 12,3 тис. справ, або 27,9 % [20,8 %]. Через неодноразове відкладення розгляду залишилися нерозглянутими понад один рік 1,9 тис. справ, або 0,05 % [0,1 %] від числа тих, що перебували у провадженні, із них: у місцевих загальних

судах — 1,5 тис., або 0,04 % [0,1 %], в окружних судах — 339, або 0,1% [0,2 %].

Суди на виявлені під час розгляду адміністративних справ порушення закону постановили 525 окремих ухвал, що на 11,6 % менше, ніж у 2010 р.; незначною є і їх питома вага від кількості справ, розглянутих із прийняттям постанов, — 0,02 % [0,04 %]. Про вжиті заходи щодо усунення причин та умов, що зумовили порушення закону, надійшли повідомлення за 316 окремими ухвалами, що становить 60,2 % [49 %] від усіх постановлених.

У 2011 р. кількість розглянутих судами заяв щодо перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами збільшилась у 2,4 раза порівняно з 2010 р. і становила 3,3 тис., або 82,3 % [81,1 %] від тих, що перебували у провадженні. Задоволено 1,5 тис. заяв, або 46,7 % [52 %] від розглянутих, у тому числі за результатами перегляду прийнято 1,4 тис. нових постанов і 132 нові ухвали; залишено без задоволення 1,4 тис. заяв.

За апеляційними скаргами на розгляд до апеляційних адміністративних та загальних судів у 2011 р. надійшло 1 млн 154 тис. справ. Перебувало на розгляді 1 млн 372,8 тис. справ за апеляційними скаргами на судові рішення місцевих судів, що у 2,6 раза більше, ніж у 2010 р. Відкрито апеляційне провадження за 1 млн 9 тис. скарг, або 73,5 % [47,4 %] від числа справ, що перебували на розгляді; відмовлено у відкритті за 6,6 тис. скарг, або 0,5 % [0,7 %]. Апеляційні скарги залишено без розгляду в 27,9 тис. справ, або 2 % [1,7 %]; повернено 36 тис. справ, або 2,6 % [15,7 %]. Провадження закінчено у 866,6 тис. справ, або 63,1 % [58,8 %] від кількості тих, що перебували на розгляді. Апеляційні скарги задоволено у 301,6 тис. справ, або 34,8 % [37 %] від розглянутих, у тому числі на постанови — 290,9 тис. справ, або 34,6 % [36,4 %]. Залишилися невирішеними 436,2 тис. справ, або 31,8 % [23,1 %] від тих, що перебували на розгляді.

За результатами розгляду апеляційних скарг скасовано 213,5 тис. постанов, змінено — 77,4 тис.; із них скасовано 198,2 тис. постанов місцевих загальних судів, або 6 % [4 %] від ухвалених цими судами, змінено 75,3 тис., або 2,3 % [2,6 %]; також скасовано 14,9 тис. постанов окружних адміністративних судів, або 7,3 % [8,2 %] від кількості прийнятих ними, змінено 2,8 тис., або 1,4 % [2,1 %].

В апеляційному порядку суди прийняли 153,2 тис. нових постанов, їх частка в числі скасованих апеляційними судами постанов зменшилась і становить 71,8 % [96,4 %].

Апеляційні суди також розглянули 243 заяви у зв'язку з нововиявленими обставинами, що на 76,1 % більше порівняно з 2010 р., або 80,5 % [71,9 %] від тих, що перебували у провадженні, у тому числі задоволено 86 заяв; за результатами перегляду прийнято 74 нові постанови та 12 ухвал.

У 2011 р. на розгляді Вищого адміністративного суду України по першій інстанції перебувало 1,7 тис. позовних заяв, що у 3,2 раза більше порівняно з 2010 р. Розглянуто 1,7 тис. позовних заяв, із яких 472 заяви, або 28,2 % [59,4 %] від розглянутих — повернено з різних підстав; відкрито провадження у справі за 235 заявами,

або 14,1 % [25,2 %] від розглянутих; відмовлено у відкритті провадження за 850 заявами, або 50,9 % [12 %]; залишено без розгляду 112 заяв, або 6,7 % [3,4 %]. Також упродовж минулого року по першій інстанції закінчено провадження у 226 справах, або 88,6 % [79,8 %] від числа тих, що перебували на розгляді. Із прийняттям постанов розглянуто 209 справ; позов задоволено у 12 справах, або 5,7 % [22,2 %] від числа розглянутих із прийняттям постанов.

В апеляційному порядку зазначений суд розглянув 29 апеляційних скарг; відкрив апеляційне провадження за 7 скаргами, або 24,1 % [43,8 %] від кількості розглянутих; відмовив у відкритті провадження також за 7 скаргами, або 24,1 % [21,5 %]; залишив без розгляду та повернув 15 скарг, або 51,7 % [33,8 %]. За апеляційними скаргами розглянуто 4 справи, в яких судові рішення залишено без змін.

Кількість касаційних скарг, які у 2011 р. надійшли на розгляд до Вищого адміністративного суду України, збільшилась порівняно з 2010 р. більше ніж удвічі і становила 96,4 тис. Питання про відкриття провадження вирішувалося за 81,7 тис. касаційних скарг. Касаційне провадження відкрито за 63,4 тис. касаційних скарг, або 77,6 % [61 %] від кількості тих, щодо яких вирішувалося питання про відкриття касаційного провадження; відмовлено у відкритті провадження за 1,6 тис. касаційних скарг, або 2 % [8,5 %]; залишилися нерозглянутими 21,4 тис., або 20,8 % [10,6 %] від кількості касаційних скарг, що перебували на розгляді.

Вищий адміністративний суд України у касаційному порядку розглянув 36,5 тис. справ, що на 5,9 % більше, ніж у 2010 р., із них касаційне провадження закрито у 614 справах. Касаційні скарги залишено без задоволення, а судові рішення — без змін у 27,9 тис. справ, або 77,7 % [76,3 %] від кількості розглянутих. За результатами розгляду скасовано та змінено 7,9 тис. судових рішень, або 22,1 % [22 %] від тих, що були розглянуті в касаційному порядку; із них 7,1 тис., або 19, 8 % [19 %] скасовано, їх питома вага від ухвалених місцевими загальним та окружними адміністративними судами становить 0,2 % [0,4 %]. У тому числі в касаційному порядку скасовано 3,4 тис. судових рішень апеляційних судів; із них майже 1,8 тис. — постанови, з яких 882 — із залишенням у силі постанов місцевих судів. За результатами скасування у касаційному порядку ухвалено майже 2 тис. нових судових рішень, або 28,1 % [30,9 %] від скасованих у касаційному порядку. Залишилися нерозглянутими понад 74 тис. касаційних проваджень, або 67 % [58 %] від кількості тих, що перебували на розгляді.

На розгляді Вищого адміністративного суду України також перебувало 3,4 тис. заяв про перегляд судового рішення Верховним Судом України. Вищий адміністративний суд України відповідно до положень ст. 240 КАС постановив 469 ухвал про допуск адміністративних справ до провадження у Верховному Суді України; за 2,2 тис. заяв — у допуску до провадження відмовлено.

У провадженні Верховного Суду України у 2011 р. на виконання положень статей 235—244² КАС перебувало 467 заяв про перегляд судового рішення в адміністративних справах з мотивів неоднакового засто-

суванням судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права чи встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. До Вищого адміністративного суду України з різних підстав повернено 43 заяви. Відкрито провадження у справі за 424 заявами. Постановлено 353 ухвали про закінчення підготовки та призначення справи до розгляду Верховним Судом України. Розглянуто 319 справ, з яких відмовлено у задоволенні за 236 заявами. Судові рішення скасовано у 73 адміністративних справах, у тому числі у зв'язку зі встановленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом скасовано 1 судові рішення.

Розгляд справ про адміністративні правопорушення

На розгляді судів у 2011 р. перебувало 1 млн 328,7 тис. справ про адміністративні правопорушення, що на 20 % менше, ніж у 2010 р., з яких із винесенням постанов суди розглянули 1 млн 224,3 тис. справ, або 92,1 % [92,7 %], стосовно 1 млн 225,9 тис. осіб, що на 20,5 % менше. У тому числі на розгляді судів перебувало майже 451 тис. справ про порушення Правил дорожнього руху (далі — Правила), що на 31,9 % менше. Різні види стягнень за вчинення адміністративних правопорушень суди застосували до 1 млн 18,3 тис. осіб; їх питома вага від кількості осіб, щодо яких розглянуто справи з винесенням постанов, становить 83,1 % [84,1 %].

Із різних підстав суди закрили провадження у справах стосовно 179,3 тис. осіб, що на 16,4 % менше, ніж у 2010 р., але питома вага зазначених осіб від загальної кількості тих, щодо яких винесено постанови, збільшилась і становить 14,6 % [13,9 %]. У тому числі за відсутністю події та складу адміністративного правопорушення суди закрили справи стосовно 42,3 тис. осіб, що на 22,7 % менше, але їх частка від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов, залишилась майже на рівні 2010 р. — 3,5 % [3,6 %]. Найбільша питома вага осіб, щодо яких закрито провадження у справі, в судах областей: Миколаївської — 7,8 %, або 2,8 тис. [7,3 %], Хмельницької — 5,9 %, або 1,9 тис. [6,6 %], Кіровоградської — 4,9 %, або 1,5 тис. [6 %], Тернопільської — 4,9 %, майже 1 тис. [6,4 %].

За малозначністю вчиненого правопорушення з усним зауваженням на адресу правопорушника щодо недопустимості протиправних діянь суди звільнили від адміністративної відповідальності 60,6 тис. осіб, що на 26,6 % менше, або 4,9 % [5,4 %] від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов. Найчастіше з цієї підстави звільняли осіб суди областей: Житомирської — 10,4 %, або 4,1 тис. [10,6 %], Рівненської — 8,9 %, або 2,3 тис. [8,3 %], Хмельницької — 7,6 %, або 2,5 тис. [8,1 %], Сумської — 7,3 %, або 2,2 тис. [6,9 %], а також м. Севастополя — 8,9 %, або 1,4 тис. [8,2 %]. У зв'язку із закінченням строків для накладення адміністративного стягнення, передбачених ст. 38 КпАП та ст. 328 Митного кодексу України (далі — МК), суди закрили

провадження у справах щодо 72,9 тис. осіб, що всього на 1 % менше, або 5,9 % [4,8 %] від кількості тих, стосовно яких справи розглянуто з винесенням постанов. Найбільша частка осіб, щодо яких закрито провадження у справі з цієї підстави, в судах областей: Житомирської — 8,6 %, або 3,4 тис. [5,6 %], Миколаївської — 8,6 %, або 3,1 тис. [6,9 %], Харківської — 8,3 %, майже 6 тис. [6,4 %], Хмельницької — 8,1 %, або 2,7 тис. [7,1 %], Херсонської — 7,4 %, або 2,8 тис. [5,8 %].

На виконання вимог Закону від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції» (далі — Закон № 3206-VI) Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» КпАП був доповнений гл. 13-А «Адміністративні корупційні правопорушення». На розгляд до судів у 2011 р. надійшло понад 1,5 тис. справ про вчинення корупційних правопорушень, відповідальність за які передбачена зазначеною вище главою. Із винесенням постанов суди розглянули 1,3 тис. справ про корупційні правопорушення, або 80,3 % від кількості тих, що перебували на розгляді, стосовно 1,3 тис. осіб. Суди наклали штраф на 1 тис. осіб, або 80,1 % від кількості тих, щодо яких винесено постанови. У тому числі накладено штраф за порушення обмежень щодо використання службового становища (ст. 172² КпАП) на 521 особу, або 50,9 % від кількості всіх осіб, на яких накладено цей вид стягнення за корупційні правопорушення, конфіскацію незаконно одержаної неправомірної вигоди матеріального характеру (далі — конфіскацію) застосовано до 214 осіб, або 41,1 % від кількості тих, на яких накладено адміністративне стягнення за цей вид правопорушення; за пропозицію або надання неправомірної вигоди (ст. 172³ КпАП) — на 210 осіб, або 20,5 %; за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172⁴ КпАП) — на 187 осіб, або 18,3 %; конфіскацію застосовано до 83 осіб, або 44,4 %; за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви; ст. 172⁵ КпАП) оштрафовано 22 особи, або 2,1 %; конфіскацію застосовано до 14 осіб, або 63,6 %; за порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів (ст. 172⁷ КпАП) оштрафовано 63 особи, або 6,2 %.

Суди закрили справи про корупційні правопорушення стосовно 255 осіб, або 19,9 % від числа тих, щодо яких розглянуто справи з винесенням постанов, тобто майже кожної п'ятої особи. У тому числі стосовно 8 осіб справи закрито з передачею матеріалів прокуратури, органу досудового слідства чи дізнання для вирішення питання про порушення кримінальної справи. У зв'язку з відсутністю події та складу адміністративного правопорушення закрито справи стосовно 196 осіб, або 15,3 % від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов. Звільнено від адміністративної відповідальності за малозначністю вчиненого корупційного правопорушення 27 осіб, або 2,1 %. У зв'язку із закінченням строків для накладення адміністративного стягнення, передбачених ст. 38 КпАП, суди закрили провадження у справах стосовно 17 осіб, або 1,3 % від кількості тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов.

Із винесенням постанов суди розглянули 420,2 тис. справ про порушення Правил, що на 31,2 % менше порівняно з 2010 р.; також дещо зменшилась їх питома вага від числа всіх справ про адміністративні правопорушення, розглянутих із винесенням постанов, — 34,3 % [39,7 %]. Різні види стягнень за порушення Правил суди застосували до 369,3 тис. осіб. Зокрема, за керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції (ст. 130 КпАП), накладено адміністративне стягнення на 204,2 тис. осіб, що на 31,8 % менше, їх питома вага від кількості всіх осіб, на яких накладено адміністративне стягнення, — 20,1 % [23,1 %]; позбавлено права керування транспортним засобом 42,5 тис. осіб, або 20,8 % [20,9 %] від кількості тих, на яких накладено адміністративне стягнення за цей вид правопорушення. За порушення Правил, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна (ст. 124 КпАП), накладено адміністративне стягнення на 129,6 тис. осіб, що на 8,8 % менше, або 12,7 % [11 %]; позбавлено права керування транспортним засобом 4,3 тис. осіб, або 3,3 % [3,1 %] від кількості тих, на яких накладено адміністративне стягнення за цей вид правопорушення. За перевищення водіями транспортних засобів встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху (ст. 122 КпАП) накладено адміністративне стягнення на 18,9 тис. осіб, що у 3,3 раза менше, а їх питома вага від кількості всіх осіб, на яких накладено адміністративне стягнення, становить 1,9 % [4,8 %]; права керування транспортним засобом позбавлено 325 водіїв.

За порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати, виплати їх не в повному обсязі, а також інші порушення вимог законодавства про працю (ч. 1 ст. 41 КпАП) адміністративне стягнення накладено на 19,8 тис. осіб, що всього на 1,6 % менше, ніж у 2010 р.

За дрібне викрадення чужого майна (ст. 51 КпАП) на розгляд судів надійшло 14,3 тис. справ, що на 4 % більше порівняно з 2010 р.; адміністративне стягнення накладено на 10,1 тис. осіб, або 79,6 % [81,5 %] від тих, щодо яких винесено постанови.

На розгляд судів надійшло 58,4 тис. справ за неподання або несвоєчасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів; ст. 163² КпАП), що на 19,8 % менше порівняно з 2010 р.; адміністративне стягнення накладено на 42,2 тис. осіб, або 77,4 % [79,6 %] від кількості тих, щодо яких винесено постанови.

За порушення митних правил адміністративне стягнення накладено на 22 тис. осіб, що на 24,9 % більше, ніж у 2010 р. У тому числі за недекларування товарів, транспортних засобів (ст. 340 МК) — на 8 тис. осіб, або 36,4 % [42,3 %] від кількості тих, на яких накладено стягнення за порушення митних правил. За контрабан-

ду товарів (статті 351, 352 МК) — майже на 6 тис. осіб, що на 40,3 % більше, або 27 % [24,8 %]; конфіскація товарів, а також транспортних засобів, що використовувалися для переміщення товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил, застосована до понад 5,4 тис. осіб, або 91,2 % [95,2 %].

Найпоширенішим видом серед адміністративних стягнень, застосованих судами за вчинення всіх видів адміністративних правопорушень, як і в попередні роки, є штраф. Так, суди у 2011 р. оштрафували 757,7 тис. осіб, що на 20 % менше порівняно з 2010 р.; водночас їх питома вага від кількості тих, на кого накладено адміністративне стягнення, дещо збільшилась і становила 74,4 % [73,8 %]. Загальна сума накладеного судами штрафу становила 344 млн 646 тис. грн, з яких добровільно сплачено 145 млн 830,8 тис. грн, або 42,3 % [37,5 %].

Громадські роботи (ст. 30¹ КпАП) суди призначили 102,9 тис. осіб, що на 26,8 % менше, ніж у 2010 р.; їх питома вага від тих, на кого накладено адміністративне стягнення, також зменшилась і становила 10,1 % [10,8 %] від кількості всіх осіб, на яких накладено адміністративне стягнення. Суди позбавили спеціального права 49,2 тис. осіб, що на 30,8 % менше, або 4,8 % [5,5 %]. Адміністративний арешт призначено 41,5 тис. осіб, що на 37,6 % менше, або 4,1 % [5,1 %]. Водночас збільшилась як кількість, так і питома вага осіб, щодо яких суди застосували попередження, — 44,1 тис. осіб, що на 5 % більше, або 4,3 % [3,2 %]. Виправні роботи суди застосували до 513 осіб, що на 7,1 % більше, або 0,05 % [0,04 %].

Оплатне вилучення предмета, що був зняттям вчинення чи безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, суди застосували як основний, так і додатковий вид адміністративних стягнень до 4,1 тис. осіб, що на 33,9 % менше порівняно з 2010 р., або 0,4 % [0,5 %] від кількості всіх осіб, на яких накладено адміністративне стягнення, зокрема, за керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції (частини 2, 3 ст. 130 КпАП), — до 4 тис. осіб, що на 34,3 % менше; конфіскацію предметів, що були зняттями вчинення або безпосередніми об'єктами адміністративного правопорушення, до 56,1 тис. осіб, що всього на 0,7 % більше.

Вилучено 241 одиницю вогнепальної зброї. Конфісковано товари та цінності на суму 74 млн 623,2 тис. грн, валюту — на суму 13 млн 685 тис. грн.

Кількість неповнолітніх осіб, щодо яких суди застосували заходи впливу, передбачені ст. 24¹ КпАП, зменшилась на 6,8 % і становила 28,2 тис. За вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми (ст. 173² КпАП) адміністративне стягнення накладено на 98,2 тис. осіб, що на 1,8 % більше. За невиконання батьками або особами, які їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КпАП) адміністративне стягнення накладено на 36,8 тис. осіб, що на 2,8 % більше.

На розгляд до апеляційних загальних судів у 2011 р. надійшло майже 18 тис. апеляційних скарг, протестів прокурорів на постанови загальних місцевих судів у справах про адміністративні правопорушення, що всього на 9,6 % менше, ніж у 2010 р. Із різних підстав повернено майже 4 тис. апеляційних скарг, протестів прокурорів, або 21,2 % [22,4 %] від кількості тих, що перебували на розгляді. Суди розглянули 14,2 тис. справ за апеляційними скаргами, протестами прокурорів, або 76 % [73,9 %]. За результатами перегляду скасовано та змінено 8,5 тис. постанов, їх питома вага в загальній кількості винесених постанов залишилась майже на рівні попереднього року і становила 0,7 % [0,6 %]. У тому числі скасовано та змінено понад 5,3 тис. постанов за порушення Правил, або 1,3 % [0,9 %]; за порушення вимог МК скасовано та змінено 510 постанов, що на 20,6 % більше, або 2,2 % [2,3 %] від постановлених.

Розгляд господарських справ

До місцевих господарських судів у 2011 р. надійшло 165,1 тис. позовних заяв, що на 2,4 % менше порівняно з 2010 р. Суди закінчили провадження у 126,2 тис. справ, що також на 8,1 % менше, або 61,2 % [63,2 %] від кількості тих, що перебували на розгляді. Найпомітніше зменшилася кількість таких справ у місцевих господарських судах областей: Донецької — на 23 %, Волинської — на 20,3 %, Харківської — на 22,6 %, Сумської — на 18,5 %, Черкаської — на 14,8 %, Чернігівської — на 14,6 %. Водночас дещо збільшилася кількість справ, провадження в яких закінчено, у судах трьох областей: Дніпропетровської — на 7,4 %, Закарпатської — на 3,2 %, Чернівецької — на 3,4 %.

Із прийняттям рішення суди розглянули 94,6 тис. справ, що також на 7,2 % менше, ніж у 2010 р.; повністю або частково позови задоволено у 74,1 тис. справ, або 78,4 % [78,6 %] від розглянутих з ухваленням рішення. Припинено провадження в 24,9 тис. справ, що на 9,5 % менше, їх питома вага від кількості справ, в яких провадження закінчено, також дещо зменшилася — 19,7 % [20 %].

Оперативність розгляду господарських справ залишилася майже на рівні попереднього року. Так, понад строк, передбачений положеннями ст. 69 ГПК, місцеві господарські суди у 2011 р. вирішили, як і в 2010 р., 34 спори, або 0,03 % [0,02 %] від кількості справ, в яких провадження закінчено, у тому числі значно зменшилась кількість таких справ у Господарському суді Івано-Франківської області — 2, або 0,086 % [28, або 1,2 %], Господарському суді Хмельницької області — 1, або 0,04 % [4, або 0,15 %]; тоді як понад строк, передбачений положеннями ст. 69 ГПК, розглянуто господарськими судами областей: Херсонської — 20 справ, або 0,7 % [0], Черкаської — 5, або 0,2 % [0], Житомирської — 3, або 0,13 % [0], Кіровоградської — 2, або 0,12 % [0], Закарпатської — 1, або 0,05 % [0]. Водночас кількість рішень та ухвал господарських судів, розісланих учасникам судового процесу із порушенням процесуального строку, встановленого ст. 87 ГПК, збільшилася до 40 [21], із них 8 — Господарським судом м. Севастополя та господарськими судами областей: 22 — Миколаївської, 6 — За-

карпатської, 3 — Черкаської, 1 — Хмельницької. Суди не розглянули 33,6 тис. справ, що порівняно з 2010 р. на 18,1 % менше, або 16,3 % [18,9 %] від тих, що перебували у провадженні; із них провадження зупинено у 9 тис. справ, або 26,8 % [24,6 %] від нерозглянутих.

У 2011 р. дещо зменшилася кількість майнових спорів про виконання господарських договорів та з інших підстав на 7,1 % і становила 86,7 тис., водночас збільшилася їх питома вага від кількості справ, провадження в яких закінчено, — 68,7 % [68 %], тобто вони становлять переважну більшість у структурі вирішених справ. У тому числі 52,7 тис. спорів пов'язано з розрахунками за продукцію, товари та послуги, або 60,8 % [64 %] від усіх майнових спорів. Також зменшилася кількість розглянутих справ: про визнання актів недійсними — на 22,1 % і становила 1,7 тис., їх частка у структурі справ — 1,3 % [1,6 %]; інших позадоговірних немайнових спорів — на 26 % і становила 11,4 тис., або 9 % [11,2 %]. Кількість вирішених справ про банкрутство зменшилася на 2,2 % і становила 10,4 тис., але їх частка у структурі розглянутих справ дещо збільшилася — 8,2 % [7,7 %]. Також дещо збільшилася частка справ про укладення, зміну, розірвання договорів та визнання їх недійсними — 12,4 % [11,2 %]; закінчено провадження в 15,6 тис. справ, що також на 2 % більше.

У межах провадження та на стадії їх виконання суди прийняли 94,5 тис. судових рішень, що на 2,9 % менше, ніж у 2010 р.; у тому числі кількість таких рішень у справах про банкрутство зменшилася на 5,9 % і становить 56,4 тис. Водночас у справах із майнових спорів про виконання господарських договорів та з інших підстав їх кількість збільшилася на 10,9 % і становить 26,1 тис.; про укладення, зміну, розірвання договорів та визнання їх недійсними кількість справ збільшилася на 11,4 % і становить 5,7 тис.

За межами провадження прийнято 841 судові рішення, що на 12,6 % більше; із них про вжиття запобіжних заходів до порушення провадження у справі — 122 [147]. За нововиявленими обставинами переглянуто 666 рішень та ухвал, що на 9,5 % більше.

На виявлені під час вирішення господарського спору порушення законності чи недоліки в діяльності місцеві господарські суди постановили та надіслали 881 окрему ухвалу, що на 13,6 % менше, ніж у 2010 р., та 202 інформації із зазначених питань, що на 13,5 % більше. Для вирішення питання про порушення кримінальної справи органам внутрішніх справ і прокурорам надіслано 396 повідомлень про виявлені у діяльності працівників підприємств та організацій порушення законності, що на 6,2 % менше. Надійшло 446 відповідей про виконання окремих ухвал, розгляд повідомлень та інформацій судів, або 30,2 % [22,3 %] від усіх надісланих судами.

У 2011 р. до апеляційних судів з розгляду господарських справ надійшло на розгляд 47,3 тис. апеляційних скарг, подань на судові рішення місцевих господарських судів, що всього на 1,9 % менше порівняно з 2010 р., тобто в апеляційному порядку оскаржено 17,6 % [17,5 %] від кількості постановлених ними процесуальних документів. Відмовлено у прийнятті до провадження за

1 тис. апеляційних скарг, подань, що на 40,9 % менше, або 1,9 % [3,1 %] від кількості тих, що перебували на розгляді; відмовлено у відновленні пропущеного строку за 1,9 тис. апеляційних скарг, що на 57,6 % більше; повернено з різних підстав — 7,2 тис., що на 42,3 % більше, або 13,8 % [9,3 %]. За апеляційними скаргами, поданнями суди закінчили провадження у 38,9 тис. справ, що всього на 0,8 % більше, їх питома вага також дещо збільшилась і становила 74,4 % [70,6 %] від тих, що перебували на розгляді.

В апеляційному порядку скасовано чи змінено 11,1 тис. процесуальних документів місцевих господарських судів, або 4,1 % [3,9 %] від ухвалених цими судами. У тому числі скасовано 9,8 тис., із них скасовано 6,4 тис. рішень, або 6,8 % [6,1 %] від постановлених. Найбільший відсоток скасованих і змінених в апеляційному порядку судових рішень, прийнятих місцевими господарськими судами АР Крим, — 5,8 % [5,1 %], областей: Миколаївської — 6,3 % [8,4 %], Одеської — 6,3 % [5,9 %], Рівненської — 4,8 % [4,1 %], а також м. Києва — 5,4 % [5 %]. Також в апеляційному порядку скасовано та змінено 5 [13] процесуальних документів, ухвалених місцевими загальними судами у справах зі спорів у сфері корпоративних правовідносин.

На розгляд до Вищого господарського суду України у 2011 р. надійшло 29,9 тис. справ за касаційними скаргами, що на 6,7 % більше порівняно з 2010 р. Збільшилась як кількість, так і питома вага касаційних скарг, повернутих із різних підстав. Так, повернено 10,1 тис. касаційних скарг, що на 26,7 % більше, або 30,5 % [22,8 %] від кількості справ, що перебували на розгляді. Водночас майже вдвічі зменшилась як кількість, так і питома вага касаційних скарг, за якими відмовлено у прийнятті до провадження — 1,1 тис., що на 48,7 % менше, або 3,4 % [6,2 %]. За касаційними скаргами розглянуто 19,6 тис. справ, або 59,3 % [58,5 %] від кількості тих, що перебували на розгляді.

У касаційному порядку Вищий господарський суд України скасував і змінив 5,9 тис. процесуальних документів, або 2,2 % [2,5 %] від кількості прийнятих місцевими господарськими судами. У тому числі із залишенням у силі процесуальних документів, ухвалених місцевими господарськими судами, скасовано 977 постанов апеляційних судів з розгляду господарських справ, або 18,3 % від кількості постанов, скасованих у касаційному порядку; 798 рішень, або 0,8 % [0,8 %] від кількості прийнятих місцевими господарськими судами.

На розгляд до Вищого господарського суду України минулого року також надійшло 2,4 тис. заяв про перегляд судових рішень господарських судів Верховним Судом України. Вищий господарський суд України відповідно до положень ст. 111²¹ ГПК постановив 132 ухвали про допуск господарських справ до провадження у Верховному Суді України; за 2,2 тис. заяв вилучено ухвали про відмову в допуску до провадження.

У 2011 р. на виконання положень статей 111^{14–28} ГПК у провадженні Верховного Суду України перебувало 145 заяв про перегляд судового рішення у господарських справах з мотивів неоднакового застосуванням судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права чи встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Відкрито провадження у справі за 142 заявами. Розглянуто 137 справ, із яких відмовлено у задоволенні за 73 заявами; скасовано судові рішення у 64 господарських справах.

Звернення до виконання рішень судів

У 2011 р. суди в основному дотримувалися строків звернення до виконання судових рішень у цивільних, адміністративних, кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення. Водночас, згідно з даними ДСА, з порушенням строків, передбачених КПК, суди звернули до виконання: 205 ухвал (постанов) у кримінальних справах, що на 86,4 % більше, ніж у 2010 р., та 840 вироків, що на 65,4 % більше, або 0,5 % [0,3 %] від кількості постановлених судами першої інстанції; у тому числі стосовно осіб, які трималися під вартою, — 147, що також на 54,7 % більше. Із порушенням вимог, передбачених ч. 1 ст. 104 ЦПК, суди надіслали боржникам 27,1 тис. судових наказів, або 4,8 % [0,7 %] від кількості виданих.

Минулого року загальні суди в частині майнових стягнень передали на виконання 2 млн 772,8 тис. виконавчих документів, що на 13,6 % більше, ніж у 2010 р., за якими підлягало стягненню 23 млрд 974 млн 483 тис. грн. У тому числі майже 35 тис. виконавчих листів про відшкодування збитків, завданих злочинами, що на 11,9 % менше, але сума, що підлягала стягненню, збільшилась майже у 5 разів і становила 2 млрд 114 млн 554,7 тис. грн; 1 млн 161,1 тис. — рішень в адміністративних справах, що у 2,4 раза більше, на суму 15 млрд 716 млн 771,4 тис. грн; 580,5 тис. — постанов у справах про адміністративні правопорушення, що на 20,2 % менше, на суму 243 млн 784 тис. грн; 23,3 тис. — про виконання рішень у трудових спорах, на суму 688 млн 508,3 тис. грн; 83 тис. — про стягнення аліментів. Про стягнення судового збору — 439,2 тис. документів на суму 47 млн 846,1 тис. грн.

Матеріали проведеного аналізу свідчать про те, що суди загальної юрисдикції минулого року загалом забезпечили належний рівень здійснення судочинства у цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення. Водночас виявлені недоліки в організації здійснення судочинства, захисті судами порушених прав та інтересів фізичних, юридичних осіб і держави свідчать про потребу в подальшому вдосконаленні законодавства.

Я.М. Романюк,
Перший заступник
Голови Верховного Суду
України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

З.П. Мельник,
науковий консультант
управління вивчення
та аналізу судової практики
Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук

S u m m a r y
The article examines some issues arising when resolving disputes over conclusion, execution and termination of bail agreements. On the basis of the analysis of the Supreme Court of Ukraine judicial practice, the judicial practice of neighboring states that have similar legislative regulation of the indicated legal relationships, as well as relevant theoretical developments, the authors propose the ways to decide the bail related issues

Складні питання судової практики, пов'язані з порукою

У сучасних умовах з огляду на масштаби неплатоспроможності в Україні виникає необхідність пошуку зручних і дієвих способів забезпечення виконання фінансових зобов'язань, одним із поширених видів яких є порука. Практичне значення поруки як забезпечувального засобу в цивільному обороті стрімко зростає, що пов'язано зі збільшенням ризику невиконання його учасниками взятих на себе зобов'язань і проблем із реалізацією інших видів забезпечення виконання зобов'язань, зокрема застави.

Дослідженню договору поруки присвятили свої публікації теоретичного і практичного спрямування такі юристи, як Б.М. Гонгалюк, Л.А. Лунц, О.В. Михальнюк, І.Б. Новицький, Л.О. Новосьолова, А.М. Нолькен, М.О. Рожкова та ін.

Поручитель несе відповідальність у тому ж обсязі, що й основний боржник, якщо в договорі поруки прямо не зазначено про інше

Мета цієї статті — проаналізувати деякі спірні питання, що виникають у судовій практиці й пов'язані із укладенням, виконанням і припиненням договору поруки, та допомогти суддям у їх вирішенні.

Насамперед слід зазначити, що договір поруки є консенсуальним та одностороннім, і, як і інші способи забезпечення виконання зобов'язань, створює додаткове (акцесорне) зобов'язання щодо основного, за яке дається порука.

Відповідно до ч. 2 ст. 553 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. Тобто поручитель несе відповідальність у тому ж обсязі, що й основний боржник, якщо в договорі поруки прямо не зазначено про інше.

Оскільки в законодавстві закріплено можливість існування договору лише між кредитором і поручителем, виникає питання щодо необхідності враховувати волю та інтереси боржника при укладенні договору поруки.

З цього приводу тривають дискусії про те, чи потрібно отримувати згоду боржника на укладення договору поруки між кредитором і поручителем. В юридичній літературі науковці висловлюються за те, що не потрібно¹. У судовій практиці цю обставину розглядали як підставу визнання договору поруки недійсним.

¹ Див.: Гонгалюк Б. М. Учение об обеспечении обязательств. — М., 2002. — С. 95; Новицкий И. Б., Лунц Л. А. Общее учение об обязательствах. — М., 1950. — С. 256; Нолькен А. М. Учение о поручительстве по римскому праву и новейшим законодательствам. — Т. 1. — СПб., 1884. — С. 30.

Зокрема, Верховний Суд України постановою від 20 лютого 2012 р. у справі № 6-51ц11 ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 липня 2011 р. скасував, справу направив на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Підставами визнання оспорюваного договору поруки недійсним позивачі, які є поручителями, вважали те, що юридичні особи, які були боржниками за кредитними договорами, що забезпечувалися порукою, не давали згоди на укладення зазначених договорів, а також відсутність у цих договорах пунктів про умови оплати послуг поручителів і про безоплатність.

Проте Верховний Суд України зазначив, що чинним законодавством України та умовами оспорюваних договорів поруки не встановлено обов'язку поручителя попереджати боржника про укладення договору поруки з метою забезпечення виконання його зобов'язань перед кредитором. Волевиявлення боржника під час укладення договору поруки не є істотною умовою такого договору.

Згідно зі ст. 626 ЦК порука створює права для кредитора та обов'язки для поручителя, безпосередньо на права та обов'язки боржника цей вид забезпечення виконання зобов'язань не впливає, оскільки зобов'язання боржника в цьому випадку не встановлюються, не припиняються, не змінюються.

Відповідно до ст. 558 ЦК поручитель має право на оплату послуг, наданих боржникові. Проте чинним законодавством імперативно не зобов'язано поручителя укладати договір поруки на відплатній основі, а також не заборонено виступати поручителем безвідплатно на підставі ч. 3 ст. 6 ЦК, відповідно до якої сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Ця позиція не суперечить загальним засадам цивільного законодавства, однією з яких є свобода договору, та вимогам цивільного законодавства щодо здійснення цивільних прав, у тому числі права особи відмовитися від свого майнового права (п. 3 ч. 1 ст. 3, ст. 12 ЦК).

Згідно з ч. 1 ст. 215 ЦК підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу.

Оскільки договір поруки не може бути визнаний недійсним із підстав відсутності згоди боржника на його укладення та положень щодо відплатності або безвідплатності послуг поручителя, то до оспорюваних у цій справі договорів поруки не можуть бути застосовані наслідки недійсності правочинів.

Порука, як правило, встановлюється одночасно з виникненням основного зобов'язання, проте

на практиці існують випадки укладення договору поруки раніше, ніж виникне основне зобов'язання. Поручитель за таким договором бере на себе обов'язок відповідати за умови виникнення основного зобов'язання.

Договір поруки, укладений на забезпечення виконання майбутнього зобов'язання, повинен містити умови, що дають змогу конкретизувати це майбутнє зобов'язання

Якщо основне зобов'язання не виникне, то не буде і підстав для пред'явлення вимог до поручителя, в чому й виявляється акцесорний характер поруки. Головне, щоб ця вимога на момент звернення кредитора до поручителя реально існувала і була дійсною.

Основною проблемою, пов'язаною з угодою про надання поруки за майбутніми зобов'язаннями, є ідентифікація основної вимоги (вимог), яка буде забезпечена порукою. Якщо характер забезпеченого зобов'язання визначений нечітко, то поручитель може послатися на те, що на нове зобов'язання не поширюються умови виданої ним поруки². Тому договір поруки, укладений на забезпечення виконання майбутнього зобов'язання, повинен містити умови, що дають змогу конкретизувати це майбутнє зобов'язання.

У законодавстві Російської Федерації (далі — РФ), зокрема в ст. 361 Цивільного кодексу РФ, чітко передбачено можливість укладення договору поруки для забезпечення виконання зобов'язань, які виникнуть у майбутньому. Проте, як роз'яснено в постанові Президії Вищого арбітражного суду РФ (далі — ВАС РФ) від 30 листопада 1995 р. № 7045/95, така порука матиме юридичну силу лише тоді, коли в договорі поруки буде зазначено суму, в межах якої поручитель несе відповідальність. Подібна думка щодо іншого способу забезпечення виконання зобов'язання — іпотеки — сформульована у постанові Верховного Суду України від 15 листопада 2010 р. у справах № 3-7 гс 10, № 3-8 гс 10, № 3-18 гс 10; у постанові від 29 листопада 2010 р. у справах № 3-33 гс 10, № 3-36 гс 10, № 3-42 гс 10 та ін.

Таку саму позицію Президія ВАС РФ висловила щодо укладення договору поруки після закінчення строку основного зобов'язання. Так, у постанові від 28 липня 2009 р. № 7261/09 зазначено, що сплив строку виконання основного зобов'язання саме собою не тягне припинення з огляду на положення гл. 26 Господарського кодексу РФ. Відповідно, зобов'язання триває до повного його виконання чи настання тих обставин, які в силу закону є підставами припинення зобов'язань. Оскільки порука в законі віднесена до способів забезпечення виконання зобов'язань, тобто невиконаних зобов'язань, незалежно від строку їх виникнення, надання поруки

² Див.: Меры обеспечения и меры ответственности в гражданском праве: Сборник статей / Рук. авт. кол. и отв. ред. М.А. Рожкова. — М., 2010. — С. 143.

після настання чи спливу строку виконання основного зобов'язання, не виконаного боржником, не може бути підставою для визнання забезпечуваної угоди недійсною³.

Неоднаковою є судова практика у разі заміни боржника без згоди поручителя нести відповідальність за нового боржника, що пов'язана зі смертю боржника за основним зобов'язанням, забезпеченим порукою.

У разі смерті боржника за основним зобов'язанням, що забезпечене договором поруки, за наявності правонаступника, який прийняв спадок, необхідна згода поручителя відповідати за нового боржника, якщо договір поруки не містить такої згоди. Відповідно, за відсутності згоди поручителя відповідати за правонаступника боржника у випадку невиконання чи неналежного виконання ним основного зобов'язання покладення на нього такого обов'язку є неправомірним

У деяких випадках суд, з'ясувавши факт смерті боржника, закривав провадження у справі на підставі п. 6 ч. 1 ст. 205 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), виходячи з того, що такі правовідносини не допускають правонаступництва.

Як приклад можна навести справу № 2-2063/2009 за позовом ЗАТ КБ «ПриватБанк» до М. про стягнення заборгованості за кредитним договором. Судова повістка про виклик у судові засідання відповідача була повернута на адресу суду з відміткою «адресат помер». Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області 9 грудня 2009 р. постановив ухвалу про закриття провадження у справі у зв'язку зі смертю відповідача у правовідносинах, які не допускають правонаступництва. Зазначене судове рішення не було оскаржене позивачем і набрало законної сили.

У разі смерті боржника перехід його прав та обов'язків до правонаступників відбувається в порядку спадкування. В такому випадку має місце не сингулярне (часткове) правонаступництво, як при переведенні боргу, а універсальне. Перехід прав і обов'язків боржника відбувається не за волею сторін та не в результаті угоди, тому правила про переведення боргу (так само, як про уступку вимоги) до відносин, які виникають за універсального правонаступництва, не застосовуються.

Такі зобов'язання не можуть бути віднесені до особистих, оскільки можуть бути виконані без участі боржника, і, природно, борги переходять при спадкуванні. Закон не дає підстав для висновку про припинення поруки в цьому випадку. Чому при збереженні основної вимоги кредитор повинен втрачати забезпечення, хоча майнове становище

поручителя у відносинах із майном боржника (спадком) зберігається⁴?

Якщо боржник помер, то згідно зі ст. 1282 ЦК спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного в спадщину. Оскільки спадкоємець відповідає за борги спадкодавця в межах вартості спадкового майна, яке перейшло до нього, то за відсутності чи недостатності спадкового майна основне зобов'язання припиняється через неможливість виконати його повністю чи в частині спадкового майна.

Відповідно до ч. 1 ст. 523 ЦК порука або застава, встановлена іншою особою, припиняється після заміни боржника, якщо поручитель або заставодавець не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником. Така законодавча регламентація пов'язана з тим, що порука за своєю сутністю — це фідучіарна угода, що ґрунтується на довірі сторін. Ці довірчі відносини є, по суті, передумовою укладення договору поруки і прийняття поручителем на себе обов'язку бути гарантом перед кредитором та нести юридичні наслідки невиконання боржником свого обов'язку. Зазначені обставини мають враховуватися при заміні боржника новою особою, з якою поручителя довірчі відносини не пов'язують⁵.

Тому в разі смерті боржника за основним зобов'язанням, що забезпечене договором поруки, за наявності правонаступника, який прийняв спадок, необхідна згода поручителя відповідати за нового боржника, якщо договір поруки не містить такої згоди. Відповідно, за відсутності згоди поручителя відповідати за правонаступника боржника у випадку невиконання чи неналежного виконання ним основного зобов'язання покладення на нього такого обов'язку є неправомірним. Про це зазначено, наприклад, в ухвалі Верховного Суду України від 6 жовтня 2009 р. у справі № 6-27789 св 08.

Інакше кажучи, для правильного вирішення спору необхідно визначити: по-перше, чи зафіксована в договорі поруки згода поручителя відповідати за нового боржника; по-друге, у разі відсутності в договорі такої умови, чи була надана поручителем згода після заміни боржника; по-третє, чи пред'явлено вимоги кредитора в межах спадкової маси.

Важливо пам'ятати, що зобов'язання поручителя за договором поруки є строковим. Строк дії поруки може бути передбачений у договорі

⁴ Див.: Практика рассмотрения коммерческих споров: Анализ и комментарии постановлений Пленума и обзоров Президиума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. Вып. 3 / Рук. проекта Л.А. Новоселова, М.А. Рожкова; Иссл. центр частного права. — М., 2008. — С. 182.

⁵ Див.: Кра сько ІО. Договір поручительства // Предпринимательство, хозяйство и право. — 1997. — № 10. — С. 23.

³ Див.: Практика применения Гражданского кодекса РФ части первой / под общ. ред. В.А. Белова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2011. — С. 858.

(договірний строк), а якщо договірної умови немає, то такий строк визначений у ч. 4 ст. 559 ЦК (законний строк). За своєю правовою природою як законний, так і договірний строки є припиняючими (преклюзивними).

Умова договору поруки про її дію до повного виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком за кредитним договором не є встановленим сторонами строком припинення поруки, оскільки суперечить ч. 1 ст. 251 та ч. 1 ст. 252 ЦК

Відповідно до ч. 4 ст. 559 ЦК порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. Строком згідно з ч. 1 ст. 251 ЦК є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. На підставі ч. 1 ст. 252 цього Кодексу строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами. Вказівкою на подію, що має неминуче настати, визначається термін — певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення (ч. 2 ст. 251, ч. 2 ст. 252 ЦК).

Отже, умова договору поруки про її дію до повного виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком за кредитним договором не є встановленим сторонами строком припинення поруки, оскільки суперечить ч. 1 ст. 251 та ч. 1 ст. 252 ЦК. Саме таку правову позицію висловив Верховний Суд України у постановках від 21 травня 2012 р. у справах № 6-68 цс 11; № 6-48 цс 11; від 23 травня 2012 р. у справі № 6-33 цс 12.

Закінчення строку, встановленого договором поруки, як і сплив шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання та одного року від дня укладення договору поруки, якщо строк основного зобов'язання не встановлений, припиняє поруку за умови, якщо кредитор протягом строку дії поруки не звернувся з вимогою до поручителя (при цьому слід враховувати, що вимога не є тождною позову)

Також не слід вважати умовою про строк у зазначених договорах інформацію про те, що поручителі ознайомлені з усіма умовами кредитного договору, в тому числі зі строком його дії.

Якщо погодитися з тим, що порука діє до повного виконання основного зобов'язання, то тоді вона стає фактично безстроковою, що суперечить її суті.

Згідно з ч. 4 ст. 559 ЦК законними строками припинення поруки є шестимісячний строк від дня настання строку виконання основного зобов'язання та однорічний — від дня укладення договору поруки, якщо строк основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги.

Відповідно, закінчення строку, встановленого договором поруки, як і сплив шести місяців

від дня настання строку виконання основного зобов'язання та одного року від дня укладення договору поруки, якщо строк основного зобов'язання не встановлений, припиняє поруку за умови, якщо кредитор протягом строку дії поруки не звернувся з вимогою до поручителя (при цьому слід враховувати, що вимога не є тождною позову).

Як зазначено в ч. 1 ст. 559 ЦК, порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

Слід враховувати, що за умовами цієї норми до припинення договору поруки призводить не будь-яка зміна основного зобов'язання, а лише та, що збільшила обсяг відповідальності поручителя. Такий підхід відповідає потребам господарського обороту, оскільки дає змогу зберегти забезпечення тоді, коли зміна основного зобов'язання не важлива (не суттєва), не має значення або сприятлива для поручителя. Зокрема, очевидно, що при продовженні строку дії основного зобов'язання, у випадку підвищення суми основного боргу, розміру процентів, встановлення чи збільшення неустойки, відстрочки платежу значно збільшується сума основного зобов'язання. Поручитель у такому випадку несе відповідальність, тільки якщо він згоден продовжити договір поруки на нових умовах, в іншому випадку (за загальним правилом) порука припиняється.

Така позиція підтверджена у постанові Верховного Суду України від 21 листопада 2011 р. у справі № 6-49 цс 11.

Продовження строку основного зобов'язання не впливає на поруку, якщо за її умовами поручитель відповідає за невиконання основного зобов'язання не повністю, а лише в

розмірі зазначеної суми.

Згода поручителя на зміну основного зобов'язання має бути висловлена чітко та в письмовому вигляді. Не можуть прийматися доводи про те, що, поручаючись за виконання зобов'язань за кредитним договором, який включав право кредитора змінити розмір процентної ставки в односторонньому порядку, поручитель погодився з такими змінами. При цьому слід виходити з того, що в договорі поруки немає прямо вираженої згоди поручителя відповідати зі зміненими умовами основного договору.

У подібних ситуаціях не можна, вважаючи зміну зобов'язання недійсною, притягувати поручителя до відповідальності, виходячи з відповідальності боржника в тому вигляді, який вона мала до

зміни зобов'язання, як це трапляється на практиці⁶. Наведена норма закону дає змогу зробити висновок про те, що поручитель не залишається зобов'язаним навіть на початкових умовах. Аналогічним чином це питання вирішується в нових цивільних кодексах РФ та Республіки Білорусь⁷.

Слід також звернути увагу на те, що припинення поруки за такою підставою здійснюється відповідно до закону і не потребує звернення до суду. Але виникає запитання: чи може поручитель за таких обставин подати позов про припинення поруки? Якщо так, то який спосіб захисту порушеного права має обрати суд? Відповіддю на це запитання може бути правова позиція, висловлена в постанові Верховного Суду України від 21 травня 2012 р. (справа № 6-20 цс 11).

Припинення поруки за рішенням суду є неприпустимим, разом з тим, якщо порука припинилася на підставі закону, але кредитор не визнає або заперечує цей факт, то поручитель може звернутися до суду і суд у цьому випадку на підставі п. 1 ст. 16 ЦК може прийняти рішення про встановлення поруки припиненою

Способи захисту цивільних прав та інтересів судом визначені в ст. 16 ЦК. Згідно з п. 1 ч. 2 цієї статті одним із таких способів є визнання права, що означає як наявність права, так і його відсутність або й відсутність обов'язків.

Із зазначеної статті випливає, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений у договорі або законі.

За змістом норм статей 559, 598 ЦК припинення зобов'язання поруки означає такий стан сторін правовідношення, за якого в силу передбачених законом обставин суб'єктивне право і кореспондуючий йому обов'язок перестають існувати.

У ч. 1 ст. 559 ЦК термін «порука» вжито на позначення зобов'язального правовідношення поруки, з припиненням якого втрачає чинність договір поруки.

Зі змісту цієї норми вбачається, що до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності поручителя. Таке збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає у разі підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установаження (збільшення розміру) неустойки тощо.

Відповідно до положення ч. 1 ст. 559 ЦК припинення поруки у разі зміни основного зобов'язання

без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, презюмується. У цьому випадку звернення до суду з позовом про визнання договору поруки припиненим не є необхідним, проте такі вимоги підлягають розгляду судом у разі наявності відповідного спору.

Таким чином, виходячи із загальних засад цивільного законодавства і судочинства, права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, рівності процесуальних прав і обов'язків сторін (статті 3, 12—15, 20 ЦК, статті 3—5, 11, 15, 31 ЦПК), слід дійти висновку про те, що у разі невизнання кредитором права поручителя, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК на припинення зобов'язання за договором поруки, таке право підлягає захисту судом за позовом поручителя шляхом визнання його права на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК.

У постанові Верховного Суду України від 21 травня 2012 р. у справі № 6-69 цс 11, крім наведеної вище позиції, зазначено, що помилковим є висновок суду про те, що права поручителів підлягають захисту шляхом припинення правовідношення на підставі п. 7 ч. 2 ст. 16 ЦК, оскільки це суперечить положенням ч. 1 ст. 559 цього Кодексу.

Отже, припинення поруки за рішенням суду є неприпустимим, разом з тим, якщо порука припинилася на підставі закону, але кредитор не визнає або заперечує цей факт, поручитель може звернутися до суду і суд у цьому випадку на підставі п. 1 ст. 16 ЦК може прийняти рішення про встановлення поруки припиненою.

У зв'язку з тим, що в зазначених правовідносинах досить часто беруть участь як фізичні, так і юридичні особи, які несуть солідарну відповідальність, суди не завжди дають правильну оцінку обставинам і об'єднують в одне провадження вимоги, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства.

Згідно з частинами 1, 2 ст. 543 ЦК у разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо. Кредитор, який одержав виконання обов'язку не в повному обсязі від одного із солідарних боржників, має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі.

Таким чином, при солідарному обов'язку кредиторів надається право на свій розсуд вимагати виконання зобов'язання в повному обсязі або частково, від усіх боржників разом або від кожного окремо. Пред'явивши вимогу до одного із солідарних

⁶ Див.: Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. 2-е изд. — М., 2005. — С. 586.

⁷ Див.: Михальнюк О.В. Порука у цивільному праві: теорія та практика. — К., 2008. — С. 218.

боржників і не одержавши задоволення, кредитор має право пред'явити вимогу до іншого солідарно-го боржника.

Оскільки згідно зі ст. 16 ЦПК не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом, суд відкриває провадження у справі в частині вимог, які належать до цивільної юрисдикції (між юридичною особою і фізичною особою), і відмовляє у відкритті провадження у справі щодо вимог, коли їх розгляд проводиться за правилами іншого судочинства (між юридичними особами). Якщо на стадії відкриття провадження у справі допущена помилка, то суд при розгляді справи має закрити провадження в частині вимог, які не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК)

З огляду на викладене, наявність, наприклад, рішення господарського суду про стягнення заборгованості за кредитним договором із боржника — юридичної особи не є перешкодою для пред'явлення окремого позову до поручителя — фізичної особи до суду загальної юрисдикції.

Крім того, суд не зобов'язаний зупиняти провадження у справі на підставі п. 4 ч. 1 ст. 201 ЦПК, оскільки розгляд справи в загальному суді за позовом банку до поручителя — фізичної особи не залежить від наслідків розгляду справи господарським судом за позовом банку до боржника — юридичної особи.

Зобов'язання боржника можуть вважатися виконаними лише при сплаті боргу кредитору, а не при винесенні рішення про його стягнення

Оскільки згідно зі ст. 16 ЦПК не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом, суд відкриває провадження у справі в частині вимог, які належать до цивільної юрисдикції (між юридичною та фізичною особами), і відмовляє у відкритті провадження у справі щодо вимог, коли їх розгляд проводиться за правилами іншого судочинства (між юридичними особами). Якщо на стадії відкриття провадження у справі допущена помилка, то суд при розгляді справи має закрити провадження в частині вимог, які не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК).

У зв'язку із зазначеним вище, не можна погодитися з протилежною позицією, висловленою в п. 2 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 р. № 5 «Про

практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» щодо об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства.

Також слід пам'ятати, що відповідно до ст. 554 ЦК в разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки.

Тому відмова у прийнятті позову на тій підставі, що в іншій справі було винесене рішення про стягнення на користь кредитора боргу з основного боржника (або, навпаки, з поручителя), є безпідставною. Відмова одному з позивачів фактично означає визнання його вимог безпідставними.

Якщо стосовно однієї із солідарно зобов'язаних осіб рішення про стягнення не тільки винесене, а й виконане, то інші солідарні боржники відповідальності перед кредитором не несуть. Тобто зобов'язання боржника можуть вважатися виконаними лише при сплаті боргу кредитору, а не при винесенні рішення про його стягнення.

Проте, якщо, наприклад, є два аналогічних рішення щодо стягнення однієї і тієї ж суми у повному обсязі (скажімо, рішення господарського суду щодо юридичної особи та рішення загального суду щодо фізичної особи), одне з яких виконано, інша особа з метою запобігання подвійному стягненню може звернутися до суду із заявою про визнання на підставі ст. 369 ЦПК виконавчого документа щодо неї таким, що не підлягає виконанню.

Отже, дискусійних питань, пов'язаних із порукою, в судовій практиці чимало. У цій статті ми розглянули лише деякі з них і запропонували шляхи їх вирішення, що базуються на аналізі практики Верховного Суду України, судової практики сусідніх держав, які мають схоже законодавче регулювання зазначених правовідносин, а також на відповідних теоретичних розробках.

Міжнародні зв'язки

Із 23 по 26 травня 2012 р. делегація Верховного Суду України на чолі з заступником Голови Верховного Суду України Анатолієм Яремою перебувала з робочим візитом у Грузії. До складу делегації входили судді Верховного Суду України Леонід Глос та Марина Кліменко, начальник відділу міжнародного співробітництва Ліна Губар.

Під час зустрічі у Верховному Суді Грузії його Голова Костянтин Кублашвілі ознайомив українських колег з повноваженнями очолюваної ним установи та результатами судової реформи, що розпочалася 2005 р.

Один із напрямів реформи — інституційна реорганізація судової системи. Сьогодні суди Грузії утворюють тріланкову систему: суди першої інстанції, апеляційні суди та Верховний Суд Грузії як касаційна інстанція. До складу найвищої судової інстанції входять

три судові палати: у кримінальних, цивільних та в адміністративних справах, в яких працює 18 суддів — по 6 у кожній.

У найвищому судовому органі Грузії судді всіх інстанцій проводять збори щодо обговорення і аналізу актуальних проблем судової практики та вироблення спільного розуміння норм кримінального, цивільного й адміністративного пра-

ва, які оформляються у вигляді рекомендацій і розсилаються в суди усіх інстанцій.

Голова Верховного Суду Грузії водночас є Головою Вищої ради юстиції (ВРЮ), до компетенції якої входить розроблення бюджету судової системи, забезпечення матеріальними і технічними ресурсами та контроль за їх використанням, призначення й звільнення суддів, порушення щодо них дисциплінарного провадження, прийняття на роботу працівників апаратів судів. До складу ВРЮ входять 15 осіб, 12 із яких — судді.

У рамках зустрічі у Верховному Суді Грузії відбулося підписання Протоколу про наміри співробітництва та обміну правовою інформацією між Верховним Судом України та Верховним Судом Грузії.

Українська делегація відвідала також Вищу раду юстиції Грузії, міські суди міст Тбілісі та Мцхета.

У Верховному Суді України презентовано звіт Робочої групи Проекту Європейського Союзу і Ради Європи «Підтримка судової реформи в країнах східного партнерства». Презентація відбулася 5—6 червня 2012 р. у форматі круглого столу за участю експертів Проекту, представників суддівського корпусу України та органів суддівського самоврядування, представників влади, міжнародних організацій.

Мета Проекту, започаткованого у березні 2011 р., — підтримка реформ у сфері судової системи в шести пострадянських державах — Азербайджані, Вірменії, Білорусі, Грузії, Молдові та Україні.

Вітаючи учасників заходу, Представник Генерального секретаря Ради Європи, Голова Офісу Ради Європи в Україні Владімір

Рістовські висловив вдячність Верховному Суду України та іншим національним партнерам Проекту за активну співпрацю з Радою Європи і, зокрема, у напрямі посилення реформ у сфері правосуддя. Рада Європи, підкреслив пан Рістовські, підтримує позитивну трансформацію судової системи України, спрямовану на забезпечення прав людини і громадянина та інституційну незалежність судової влади.

Надзвичайно корисною і важливою назвав співпрацю з

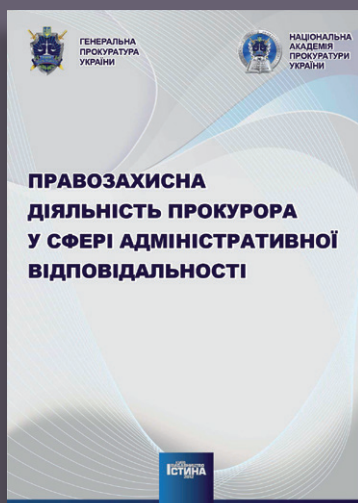
Європейським Союзом та Радою Європи, зокрема, у рамках програми «Східне партнерство» і Перший заступник Голови Верховного Суду України, Голова Ради суддів України Ярослав Романюк.

Робота, започаткована у Страсбурзі, за участю європейських експертів та представників судових систем країн-бенефіціарів, набула конкретних обрисів і стала підґрунтям, на якому базуються презентовані звіти.

В Україні органи суддівського самоврядування відіграють помітну роль у функціонуванні вітчизняної судової системи, тому звіти щодо діяльності цих органів, а також кар'єри та навчання суддів є актуальними і потребують широкого публічного обговорення, зауважив Ярослав Романюк.

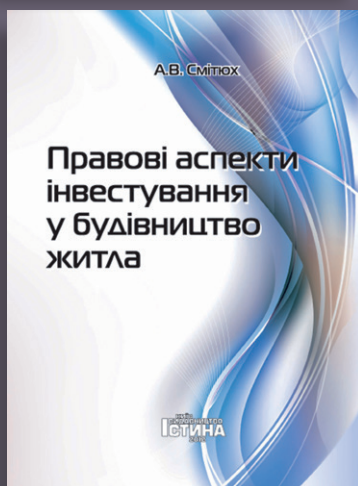

Видавництво «Істина» пропонує:

Дьомін Ю.М., Козьяков І.М., Драган О.В. Правозахисна діяльність прокурора у сфері адміністративної відповідальності: Науково-практичний посібник / За заг. ред. В.А. Занфірова. — К., 2012. — 208 с.

У посібнику на основі чинного законодавства про адміністративні правопорушення вміщено уніфіковану базову інформацію про органи адміністративної юрисдикції та їх посадових осіб, уповноважених складати протоколи та розглядати справи про адміністративні правопорушення. Систематизовано підзаконні нормативно-правові акти та наведено перелік органів адміністративної юрисдикції за галузями адміністративних правопорушень та відповідно до компетенції цих органів. У книзі надано методичні рекомендації для прокурорів, які здійснюють правоохоронну діяльність, з питань правильної та ефективної організації нагляду за додержанням вимог законодавства у сфері адміністративної відповідальності.

Смірнов А.В. Правові аспекти інвестування у будівництво житла: Практичний посібник. — К., 2012. — 184 с.

У книзі аналізуються положення законодавства України, якими регулюються правові аспекти інвестування у будівництво житлової нерухомості. Висвітлюється процедура юридичного оформлення будівництва житла від початку розробки містобудівної документації до оформлення права власності з урахуванням положень Закону України від 17 лютого 2011 р. «Про регулювання містобудівної діяльності» та прийнятих на його виконання підзаконних нормативно-правових актів. Особливу увагу приділено інвестиційним схемам фінансування будівництва житла як передбаченим законодавством, так і тим, що склалися de facto.

Видання призначене для юристів-практиків та підприємців, інвесторів, які планують вкладати інвестиції у будівництво житла. Посібник буде корисним для студентів і викладачів юридичних та економічних вузів, широкому загалу читачів.

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року. — К., 2012. — 380 с.

Книги можна замовити у видавництві «Істина»:
вул. Сирецька, 38, м. Київ-73, 04073
Телефони: (44) 468-3131; 468-0999; 468-5973
e-mail: istina_knigi@ukr.net
www.istina-books.com.ua